AVRUPA SOSYAL ŞARTI'NDA YAŞLI HAKLARI: GRUP HAKLARI ZİNCİRİNDE YENİ BİR HALKA

Elif DEMİREL
22 11 28 103

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2025

AVRUPA SOSYAL ŞARTI'NDA YAŞLI HAKLARI: GRUP HAKLARI ZİNCİRİNDE YENİ BİR HALKA

Elif DEMİREL
22 11 28 103
ORCID: 0009-0002-2726-1799

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe ŞAHİN TAŞĞIN

İstanbul
T.C. Maltepe Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Şubat, 2025

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

ELİF DEMİREL'ın "Avrupa Sosyal Şart'ında Yaşlı Hakları: Grup Hakları Zincirinde Yeni Bir Halka " başlıklı tezi 19.02.2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından değerlendirilerek "Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği" nin ilgili maddeleri uyarınca Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi oy birliğiyle/oy çokluğuyla, başarılı/başarısız olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı. Adı ve Soyadı	İmza
Üye (Tez Danışmanı)	Doç. Dr. Neşe TAŞĞIN (Danışman) Maltepe Üniversitesi	.....
Üye	Doç. Dr. Bergen COŞKUN ÖZÜAYDIN (Maltepe Üniversitesi)	.....
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Melek İPEK İstanbul Aydın Üniversitesi	.....

Enstitü Müdürü

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI

Bu belge, Yükseköğretim Kurulu tarafından 19.01.2021 tarihli "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" ile bildirilen 6698 Sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında gizlenmiştir.

TEŞEKKÜR

Öncelikle, insan hakları yüksek lisans programına başvururken içerisinde bulunduğum motivasyonun en büyük sebebi olan, insan hakları alanına katkılarının tartışılmaz olduğu Prof. Dr. İoanna Kuçuradi'ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Öğrencisi olabilmenin haklı gururunu ömrüm boyunca yaşayacağım.

Tez çalışmamı hazırlama sürecinde, bana yol gösteren, değerli bilgileri ve tecrübeleriyle katkıda bulunan danışman hocam Doç. Dr. Neşe Şahin Taşğın'a teşekkürlerimi sunarım. Onun rehberliği bu çalışmanın yönünü belirlememde ve süreci başarıyla tamamlamamda büyük bir rol oynamıştır.

İnsan Hakları programına başvurum sırasında beni yüreklendiren, her daim bana başarabileceğimi hatırlatan Violet Aroyo ve Kleris Baruh'a teşekkürlerimi sunarım.

Tez çalışmam boyunca bana destek olan annem, babam ve ablama, biricik anneannem ve teyzelerime, özellikle sabır ve anlayışla yanımda olan, tüm nazımı çeken sevgili eşim Arif Şahin'e teşekkürlerimi sunarım. Onların manevi desteği, bu süreçte motivasyonumu sürdürmemi sağlamıştır.

Son olarak, bu çalışmayı mümkün kılan, her birinden ayrı ayrı pek çok şey öğrendiğim, sosyal hizmet uzmanı olarak bana mesleğimi sevdiren Alef grubu yaşlılarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Elif DEMİREL

Şubat, 2025

ÖZET

AVRUPA SOSYAL ŞARTI'NDA YAŞLI HAKLARI: GRUP HAKLARI ZİNCİRİNDE YENİ BİR HALKA

Elif Demirel
Yüksek Lisans Tezi
Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı
İnsan Hakları Tezli Yüksek Lisans Programı
Danışman: Doç. Dr. Neşe Şahin Taşğın
Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2025

Bu çalışma yaşlıların haklarını doğrudan koruyan bir uluslararası sözleşmenin bulunmamasından hareketle, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi olan "Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı" bağlamında Türkiye'nin Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunduğu raporları ve Komite'nin bu raporlara ilişkin değerlendirmelerini karşılaştırmalı olarak analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Tez kapsamında ilk olarak, yaşlılık kavramına dair bir literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda yaşlılığın tarihsel süreçteki yeri, gerontolojik yaklaşımlar, yaşlılık türleri ve yaşlılık sorunları incelenmiştir. İkinci aşamada, yaşlıların insan haklarına dair var olan ulusal ve uluslararası hukuki düzenlemeler ele alınmıştır.

Çalışmanın temelde odak noktası, Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı olmuştur. Bu çerçevede, 23. Madde incelenmiş ve yaşlıların sosyal koruma hakkını ilişkin yükümlülükler ve uygulamalar değerlendirilmiştir. Türkiye'nin Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunduğu raporlar ile Komite'nin bu raporlara ilişkin sonuç raporları birlikte analiz edilmiştir. İncelenen raporlarda, Türkiye'nin Şart'ın gereklerini ne ölçüde yerine getirdiği, raporlardaki eksiklikler, Komite'nin tespit ettiği uyumsuzluklar ve bu uyumsuzluklara yönelik çözüm önerileri ele alınmıştır.

Bu çalışmada, Türkiye'nin yaşlıların sosyal koruma hakkını tam anlamıyla yerine getiremediği ve Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesine uyum sağlama noktasında

yetersiz kaldığı tespit edilmiştir. Çalışma, yaşlı haklarının etkili bir şekilde korunması için öneriler sunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: İnsan Hakları, Yaşlı Hakları, Yaşlılık, Uluslararası İnsan Hakları Hukuku, Avrupa Sosyal Şartı.

ABSTRACT

THE RIGHTS OF ELDERLY PERSONS IN THE EUROPEAN SOCIAL CHARTER: A NEW LINK IN THE CHAIN OF COLLECTIVE RIGHTS

Elif Demirel
Master Thesis
Interdisciplinary Human Rights Department
Human Rights Master Programme with Thesis
Thesis Advisor: Doç. Dr. Neşe Şahin Taşğın
Maltepe University Graduate School, 2025

This study aims to comparatively analyze the reports submitted by Turkey to the European Committee of Social Rights in the context of the "Right to Social Protection of the Elderly", which is Article 23 of the European Social Charter and the Revised European Social Charter, based on the lack of an international agreement directly protecting the rights of the elderly, and the Committee's evaluations of these reports.

Firstly, a literature review was conducted on the concept of old age within the scope of the thesis. In this context, the place of old age in the historical process, gerontological approaches, types of old age and old age problems were examined. In the second stage, existing national and international legal regulations on the human rights of the elderly were addressed.

The main focus of the study was the European Social Charter and the Revised European Social Charter. Within this framework, Article 23 was examined and the obligations and practices regarding the right to social protection of the elderly were evaluated. The reports submitted by Turkey to the European Committee of Social Rights and the Committee's final reports on these reports were analyzed together. The examined reports addressed the extent to which Turkey fulfilled the requirements of the Charter, the deficiencies in the reports, the inconsistencies identified by the Committee, and the proposed solutions to these inconsistencies.

This study determined that Turkey could not fully fulfill the social protection rights of the elderly and was inadequate in terms of complying with Article 23 of the European Social Charter. Finally, the study presented recommendations for the effective protection of the rights of the elderly.

Keywords: Human Rights, Elderly Rights, Old Age, International Human Rights Law, European Social Charter.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI ii

ETİK İLKE VE KURALLARA UYUM BEYANI iii

TEŞEKKÜR iv

ÖZET v

ABSTRACT vii

İÇİNDEKİLER ix

TABLOLAR LİSTESİ xii

ŞEKİLLER LİSTESİ xiii

KISALTMALAR xiv

1. GİRİŞ 1

1.2. Problem 1

1.3. Amaç 5

1.4. Önem 6

1.5. Yöntem 8

2. YAŞLILIĞIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ 10

2.1. Yaşlılığa Genel Bir Bakış 10

2.1.1. Tarihsel süreçte yaşlılık 12

2.1.2. Gerontoloji 14

2.2. Yaşlanmanın Boyutları 20
2.2.1. Biyolojik yaşlanma 20
2.2.2. Psikolojik yaşlanma 21
2.2.3. Sosyolojik yaşlanma 22
2.2.4. Toplumsal yaşlanma 23
2.3. Yaşlılık Dönemi Sorunları 23
2.3.1. Ekonomik sorunlar 24
2.3.2. Barınma sorunu 26
2.3.3. Sağlık sorunları 27
2.3.4. Yalnızlık ve sosyal izolasyon 27
2.3.5. Yaş ayrımcılığı (Ageism) 29
2.3.6. Yaşlı ihmal ve istismarı 31
3. YAŞLILARIN İNSAN HAKLARI 35
3.1. Hak 35
3.2. Hakların Sınıflandırılması 36
3.3. Grup Hakları 37
3.4. Grup Hakları Zincirinde Yeni Bir Halka: Yaşlıların İnsan Hakları 39
3.5. Yaşlılara Yönelik Uluslararası Düzenlemeler 41
3.6. Yaşlılara Yönelik Ulusal Düzenlemeler 48
3.6.1. Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetlerde mevcut durum 52

4. AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI 56

4.1. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Denetim Mekanizması 58

4.2. Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi: Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı 61

4.2.1. Yaşlıların etken kılınması 62

4.2.2. Yaşlılara öngörülen hizmetler hakkında bilgi verilmesi 63

4.2.3. İstedikleri ortamda yaşamaları 63

4.2.4. Yaşlıların özel hayatına saygı 63

4.3. Türkiye Tarafından Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne Sunulan Raporların Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi Bağlamında İncelenmesi 64

4.3.1. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 1. rapor 65

4.3.2. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 5. ulusal raporu 70

4.3.3. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 7. ulusal rapor 73

4.3.4. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 9. ulusal rapor 74

4.3.5. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 13. ulusal rapor 76

5. SONUÇ VE ÖNERİLER 86

KAYNAKÇA 94

ÖZ GEÇMİŞ 107

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. Türkiye'nin Ulusal Raporları ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Değerlendirme Raporları 65

Tablo 2. Yaşlı Bakım Kuruluş Sayıları 68

Tablo 3. Yaşlı-Bakılan Kişi Sayıları 68

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Denetim Mekanizması 60

KISALTMALAR

AİHS : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi

ASHB : Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

ASŞ : Avrupa Sosyal Şartı

ASHK : Avrupa Sosyal Haklar Komites

BM : Birleşmiş Milletler

ESKHS : Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi

EYGM : Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü

GGASŞ : Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı

ILO : Uluslararası Çalışma Örgütü

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

SES : Sosyal ve Ekonomik Statü

ŞÖNİM : Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi

TAYA : Türkiye Aile Yapısı Araştırması

TİHEK : Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu

TNSA : Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

UN **:** Birleşmiş Milletler

UÖM: : Ulusal Önleme Merkezi

WHO **:** Dünya Sağlık Örgütü

1. GİRİŞ

1.2. Problem

Küresel çapta yaşanan hızlı demografik değişimler her geçen gün yaşlılık ve yaşlılık ile ilgili sorunların önemini arttırmaktadır. Geçtiğimiz 40-50 yıl içerisinde dünyada, özellikle de gelişmiş ülkelerde yaşlı nüfusunun artmakta olduğu görülmektedir. Bununla beraber aynı artış gelişmekte olan ülkelerde de söz konusu olmaktadır. Daha önce hemen hemen tüm toplumların ortak sorunu bulaşıcı ve salgın hastalıklar, sağlık problemleri, aşırı doğurganlık, çok sayıda çocuk ve bebek ölümleri iken; bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler ile birlikte çevre koşullarındaki iyileşmeler, sağlık alanındaki yenilikler, yeni ilaç ve tedavi yöntemlerinin bulunması, toplumun sağlığını tehdit eden bu sorunların çözümünde etkili olmuştur. Bu etkiler toplumların demografik yapısına insan ömrünün uzaması olarak yansımıştır. Başarıların elde edilmesi sonucu insanlar ileri yaşlara kadar yaşama şansına kavuşmuşlardır. Dolayısıyla, toplumlarda ileri yaşlara kadar yaşayan insan sayısı artmış, toplumlar yaşlanmaya başlamıştır (Bilir, 2005: 25).

Nüfusun yaşlanması ülkelerin birtakım önlemler almasını gerektiren önemli bir husustur. Söz konusu önlemlerin alınmaması sonucunda ortaya pek çok sorun çıkabilmektedir. Bu sorunların içerisinde hepsini kapsayanı yaşlı ihmal ve istismarıdır. Yaşlı bireyler yaşlılık döneminde fiziksel, ruhsal ve sosyo-ekonomik bakımdan kayıplar yaşayabilmekte, dolayısıyla da bir başkasının bakım ve desteğine ihtiyaç duyabilmektedir. Söz konusu bu destekler geçmişte aile kurumu tarafından karşılanırken günümüzde çalışma ve yaşam koşullarına bağlı olarak artık bu sorumluluğun aile tarafından karşılanması ile ilgili sorunlar yaşanmaktadır (Korkut, 2020: 141). Yapılan araştırmalarda yoksulluk, yaşlıların en büyük sorunu olarak ifade edilmektedir (Tufan, 2006: 20; TÜİK, 2022; Durmaz Bodur, 2022; Aydın ve Güloğlu, 2021). Emeklilik düzenlemelerinden, sağlık iyileştirmelerine, bakım hizmetlerinden, çalışma hayatında ayrımcılığın engellenmesine, özel hayatın düzenlenmesinden, fiziksel ve cinsel istismarın önlenmesine kadar bireylerin tüm yaşamlarını, bu yaşam döngüsünde yaş alırken insan onuruna yakışır koşullarda yaşaması için çözülmesi gereken sorunların tümü, birer insan hakları sorunudur. Yaşlı bireyler günümüzde giderek daha fazla dezavantajlı bir konuma düşmektedirler. Bu da insan

haklarının korunmadığı ve hak ihlallerinin meydana geldiği bir ortam yaratmaktadır. Var olan bu sorunlar mevcut insan hakları sözleşmelerini ve yaşlıların insan haklarını konuşmayı gerekli kılmaktadır. İnsan hak ve özgürlüklerine ilişkin sözleşmeler herkes gibi yaşlı bireylerin de hak ve özgürlüklerini de güvence altına almaktadır. Ancak, yaşlı bireylere doğrudan atıf yapan ya da onlar için ayrılan başlıkların olduğu sözleşmeler çok azdır.

Bu sözleşmelere bakıldığında; İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yaşlı haklarının insan hakları olmasından kaynaklı bildirinin hükümleri doğrudan ve dolaylı olarak yaşlılara yönelik düzenlemeler içermektedir. Eşitlik ilkesi ve ayrımcılık yasağına ilişkin 1., 2. ve 7. Maddeler, yaşlıların toplumda yer alan diğer tüm insanlar gibi tüm haklardan eşit bir şekilde yararlanmalarını ve ayrımcılık karşısında korunmalarına yöneliktir. Ayrımcılığa yönelik maddede, yaşa dayalı ayrımcılık özel olarak geçmemektedir. Olsson'a göre bu durum elbette ki yaşa dayalı ayrımcılık yapılabileceği anlamına gelmez. Ancak tarihsel gelişim olarak ele alındığında, "*Sözleşmenin kabul edildiği tarih olan 1948 yılında yaşlılık uluslararası gündemde bir sorun olarak görülmüyordu. Yaşlılar ve sorunları hem nüfusun yaşlanmaya başlamasıyla hem de bu sorunların refah devleti modeli üzerindeki etkisinin tartışılmaya başlamasıyla gündeme geldi"* (Olsson, 2019: 42). Sosyal güvenliğe ilişkin 22. ve 25. maddeler yaşlıların sosyal güvenliğin bir parçası olmalarından hareketle doğrudan yaşlıları ilgilendiren maddeler arasında sayılabilir. Yaşlıların, toplumun diğer tüm üyeleri gibi insan onurunu gözeten bir muamele görme hakları vardır. Tufan, yaşlılığın refah düzeyi yüksek ülkelerde çok boyutlu ve çok katmanlı bir kavram olarak değerlendirilirken gelişmekte olan ülkelerde tek katmanlı bir sağlık sorunu olarak ülkeleri tehdit ettiğini söylemektedir (2014:107). Bildirinin 25. Maddesi gereğince yaşlı insanların sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı vardır. Ayrıca, yaşlılık sebebiyle çalışma yaşamı dışında kalan yaşlıların da yaşlılık aylığı almaları bir sosyal güvenlik hakkıdır. Bildirinin 3. Maddesi, "Yaşamak, özgürlük ve kişi güvenliği herkesin hakkıdır" denilerek yaşlı ihmal ve istismarı durumlarında yaşlıların yaşam hakkının ihlali anlamına gelebilmektedir (Gökçeoğlu Balcı, 2017:136).

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin (ESKHS) 2/2 ve 9. Maddeleri yaşlı hakları ile ilişkilidir. Sözleşmenin 2. Maddesinin 2. Bendi ayrımcılık yapılmaması üzerineyken, burada da yine doğrudan yaşa dayalı ayrımcılığın

ele alınmadığı görülmektedir. Sözleşme'nin 9. Maddesi, sosyal güvenlik hakkı üzerinedir. Söz konusu bu maddenin gerektirdiği de yaşlıların sosyal yardım ve sosyal hizmetlerden yararlanmalarının onların bir hakkı olduğu yönündedir. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Sözleşme'nin uygulanmasının organı olan "Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin 1995 tarihli ve 6 no'lu Genel Yorum'u, "Yaşlı Kişilerin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Hakları" başlığını taşımaktadır. Komite yorumunda söz konusu sözleşmenin içeriğini ve devletlere düşen hukuki sorumlulukları yaşlı hakları açısından sunmaktadır. Komite'nin yorumlarında ESKHS'nin maddelerinin yaşlı hakları perspektifinden ele alındığı görülüyor. Sözleşmenin maddelerine bakıldığında erkek ve kadınlar için eşit haklar, çalışma konusu ile ilgili haklar, sosyal güvenlik hakkı, ailenin korunması, yeterli bir yaşam düzeyine sahip olma hakkı, sağlık hakkı, eğitim ve kültür hakkı başlıkları altında somutlaştırılmıştır. Komite'nin bu alandaki çalışmaları, yaşlıların haklarını doğrudan ele alan bir sözleşmenin olmadığı düşünülünce, yol gösterici olmaktadır (Olsson, 2019:43).

Avrupa Konseyi tarafından yapılan düzenleme ve çalışmalarda konu ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilişkilendirilebilecek iki sözleşme vardır. Bunlardan birincisi klasik kişisel ve siyasal hakları güvence altına alan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme" ikincisi ise sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alan "Avrupa Sosyal Şartı"dır (Gökçek Karaca, 2019: 261).

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" olarak da adlandırılan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme" BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan hakların anlamlı bir şekilde uygulanması ve geliştirilmesinin güvenceye alınmasını sağlamıştır. Sözleşmede doğrudan yaşlılara yönelik düzenleme bulunmamaktadır. Bunun yanı sıra var olan bazı maddeler yaşlıları da ilgilendirmektedir. Örneğin, 14. Madde, ayrımcılık yasağı maddesidir ve bu madde yaşa dayalı ayrımcılığı da içerisinde bulundurması sebebiyle sözü edilen düzenlemeler yaşlıları da kapsayabilmektedir.

"*Avrupa Sosyal Şartı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin ekonomik ve sosyal haklar alanındaki karşılığıdır"* (Ataman, 2010: 23). Avrupa Sosyal Şartı'nda sözü edilen hakları iki gruba ayırabilmek mümkündür; istihdam koşulları ve sosyal dayanışma. Sosyal

dayanışma başlığı altında garanti altına alınan haklar arasında yaşlı kimselerin korunma hakkı yer almaktadır. Avrupa Sosyal Şartı'nda yer alan diğer haklar; sağlığın korunması hakkı, sosyal güvenlik hakkı, sosyal ve tıbbi yardım hakkı, sosyal refah düzenlemelerinden yararlanma hakkı hiç şüphesiz yaşlı insanları da kapsayan haklardandır. 1996 yılında Avrupa Sosyal Şartı, etkinliği arttırmak, işleyişi iyileştirmek isteğiyle revize edilmeye karar verilmiş ve yeni hakları da güvence altına alacak bir şekilde geliştirilmiştir. Gözden Geçirilmiş Şart'ın kapsamı üç başlık ile özetlenebilir; çalışma, dezavantajlı kesimlerin korunması ve toplumun tümünü ilgilendiren sosyal haklar (Akıllıoğlu, 2015:9). Şart'ın 23. Maddesi yaşlıların haklarını insan hakları düzeyinde ele alan ilk uluslararası kuraldır. Bu madde, taraf devletleri yaşlıların bedenleri, ruhsal ve düşünsel yapıları elverişli olduğu ölçüde etkin düzenlemeler yapmak ödevi altına sokmaktadır (Akıllıoğlu, 2015: 76). Şart 'ta genel olarak dört düşünce ele alınmaktadır; yaşlıların etkin kılınması, yaşlılara kendileri için öngörülen hizmetler hakkında bilgi verilmesi, istedikleri ortamda kalabilmeleri, kurumda yaşamaları halinde özel hayatlarına saygı gösterilmesi.

Türkiye, Avrupa Sosyal Şartı'nı 18 Ekim 1961 tarihinde, Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nı ise 6 Ekim 2004 tarihinde imzalamıştır. Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olan devletlerin denetimi iki yılda bir Avrupa Sosyal Haklar Komite'si tarafından gerçekleştirilir. Taraf devletler, söz konusu Komite'ye ülke raporları sunmakla yükümlüdürler. Komite, sunulan raporları değerlendirirken, taraf devletlerin Şart'a uygun davranıp davranmadıklarını göz önünde bulundurur. İncelemenin sonunda Şart'a uyumlu ya da uyumsuz sonucuna varılır. Komite tarafından hazırlanan bu tespitler, "Kararlar" başlığı altında yayınlanır. Türkiye, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne 6 adet rapor sunmuştur (2009, 2010, 2011, 2012, 2013 ve 2014). Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin yaşlı haklarına dair değerlendirme raporları 2009, 2013 ve 2015 yıllarında sunulmuştur. Bu raporlarda Türkiye, yaşlıların haklarının yasal bir güvence ile korunamaması ve ayrımcılığa ilişkin yasal düzenlemelerin eksikliği sebebiyle eleştirilmiştir. Aynı zamanda yaşlı yoksulluğuna ilişkin denetleme eksikliği bulunmaktadır (Gökçeoğlu Balcı'dan akt. Topgül: 2021, 692). Söz konusu raporlar, çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı incelenecektir. Hali hazırda Türkiye'nin yaşlılık karnesine bakıldığında iç açıcı bir tablo ile karşılaşılmamaktadır. Hızla yaşlanan nüfusun beraberinde getirdiği dezavantajlar yaşlı ihmal ve istismarı, yaşlı ayrımcılığı, eşitsizlikler ve hak ihlallerini ortaya çıkarmaktadır.

Arun'a göre Türkiye'nin en önemli sorunu zenginleş(e)meden yaşlanmasıdır (Arun, 2020:93).

Yaşlı bireyler de çocuklar, kadınlar, engelliler gibi insan haklarının korunması açısından risk altındaki gruplardan birisidir. Ancak ne uluslararası (BM), ne Bölgesel (Avrupa Konseyi) ne de ulusal (Türkiye) düzleminde yaşlıların insan haklarının korunmasına yönelik bağlayıcılığı olan bir insan hakları sözleşmesi bulunmamaktadır. Yaşlı bireylerin insan hak ve özgürlüklerine sahip oldukları konusunda bir şüphe olmamasının yanı sıra asıl sorun yaşlı bireylerin bu hak ve özgürlüklerden diğer bireylerle eşit ve tam bir şekilde yararlanamamaları ve bu yoksunluğa dair farkındalığın ve iradenin yokluğudur. Ulusal ve uluslararası çapta yaşlıların insan haklarını savunan lobi çalışmaları, dernekler ve vakıflar, araştırma çalışmaları olmakla birlikte, var olan çalışmaların yeterli olmadığı, yaşlılara yönelik hak ihlallerinin günümüz koşullarında artarak devam ettiği, var olan yasal düzenlemelerin yaşlıların maruz kaldığı yaş ayrımcılığını önlemede başarılı olmadığı yadsınamaz bir gerçektir. Söz konusu bu gerçeklik ise akademide de kendine yer bulamamış, yaşlıların insan hakları ve özel bir sözleşme ile korunmalarına yönelik araştırmalar yok denecek kadar azdır.

Bu çalışmanın problemi, mevcut sözleşmeler içerisinde yaşlı bireylerin haklarını en kapsamlı şekilde açıklama getiren Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi bağlamında taraf devletlerin yükümlülüklerinin incelenmesi ve Avrupa Sosyal Şartı'nı onaylayan Türkiye'nin söz konusu maddenin gereklilikleri karşısındaki durumunun açığa çıkarılmasıdır. Bu çalışmayla hedeflenen, yaşlılara özel insan haklarının tanımlanmasında savunuculuk yapmak, yaşlı insanların hak ihlallerindeki artışa dikkat çekmek ve var olan düzenlemelerle söz konusu ihlallerin önüne geçilemediğini gösterebilmektir.

1.3. Amaç

Dünya genelinde yaşlılık hızla artış eğilimi göstermektedir. Söz konusu bu artış pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Her geçen gün yaşlılık ve yaşlılık ile ilgili sorunların önemini de arttırmaktadır. Dolayısıyla özel olarak korunması gereken grupların içerisinde yer alan bir kesim olarak yaşlıların insan hakları uluslararası, bölgesel ve ulusal düzlemde insan haklarının korunmasına yönelik yapılan düzenlemeler ile güvence altına alınmaya

çalışılmıştır. Söz konusu düzenlemeler bağlamında Türkiye'de de yaşlı bireylerin insan haklarının korunmasına dair yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak hem uluslararası hem de ulusal düzenlemelerde yaşlıların insan haklarına dair durum karışık gözükmektedir. Öyle ki yaşlı bireylerin insan haklarını güvence altına alan doğrudan bir sözleşme de bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı, çocuk, kadın, engelli gibi özel olarak korunması gereken gruplar içinde yer alan yaşlıların insan haklarının doğrudan güvence altına alınması gerekliliği karşısında mevcut durumun bir analizinin yapılmasıdır. Çalışmanın alt amaçları ise şunlardır:

-Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve diğer sözleşmelerde yaşlıların insan haklarının doğrudan ya da dolaylı olarak nasıl ele alındığının ortaya konması,

-Avrupa Sosyal Şartı'nın yaşlıların haklarını insan hakları düzeyinde ilk ayrıntılı düzenleme olan 23. Maddesi'nin yaşlıların insan hakları açısından incelenmesi,

-Avrupa Sosyal Şartı'nı onaylayan, taraf devletlerden birisi olan Türkiye'nin 23. Maddesinin gereklilikleri karşısındaki durumu ve tutumunun analiz edilmesi,

-Avrupa Sosyal Şartı'na taraf devletlerin uygunluğunu tespit etmekle görevli Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne Türkiye tarafından sunulan raporların ve Komite tarafından verilen kararların 23. Madde bağlamında incelenmesidir.

Çalışmayla amaçlanan, mevcut koşullarda yaşlıların insan haklarını dolaylı olarak gözeten sözleşmelerin, giderek artan yaşlılara yönelik hak ihlallerini önlemede yeterli olmadığı göz önünde bulundurulunca, var olanı sorgulamak ve kabul edilenlerin hangi aşamada olduğuna bakmaktır. Böylece, yaşlıların toplumun geri kalanında farklılaşan deneyimlerini gözetmenin mümkün olabildiğine vurgu yapmaktır.

1.4. Önem

Yaşlı nüfusunun hızla artış göstermesi, bu gruba yönelik hizmet ve politikaların geliştirilmesini zorunlu bir hale getirmiştir. Söz konusu bu değişim tüm devletleri etkilediğinden yapılacak olan gelişmeler yalnızca ulusal düzlemde değil, uluslararası platformlarda da kendine yer bulmuş ve hatta gelecek dönemlerde ortaya çıkabilecek problemler üzerine de çalışmalar başlamıştır. Emeklilik düzenlemelerinden, sağlık

iyileştirmelerine, bakım hizmetlerinden, çalışma hayatında ayrımcılığın engellenmesine, özel hayatın mahremiyeti düzenlenmesinden, kötü muamele, ihmal ve istismarın önlenmesine kadar bireylerin tüm yaşamlarını, bu yaşam döngüsünde yaş alırken insan onuruna yakışır koşullarda yaşaması için çözülmesi gereken sorunların tümü, birer insan hakları sorunudur. Yaşlıların insan hakları, evrensel insan hakları sözleşmeleriyle her ne kadar korunduğu varsayılıyor olsa da yaşlılara özgü, yaşlıların insan hakları doğrudan koruyan bir sözleşme bulunmamaktadır. Mevcut durumda sorulması gereken şudur: Yaşlı bireylere yönelik, bu grubun hak ve özgürlüklerini korumak için, nasıl ki çocukların hak ve özgürlükleri koruyan Çocuk Hakları Sözleşmesi var, nasıl ki özel gereksinimi olan bireylerin haklarını korumak için Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme var ise, yaşlı bireylerin insan haklarını koruyan bir uluslararası sözleşme niçin yoktur? Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği tarafından yapılan bir çalışma raporu konu ile ilgili, mevcut durumda var olan insan hakları sözleşmelerinin yaşlı bireylerin deneyimlerini yansıtmaktan uzak olduğu, mevcut normların yaşlı bireylerin hak ve özgürlüklerinin korunması bakımından normatif bir boşluk olduğu tespitini ortaya koymuştur. (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2012: 3). Yine aynı raporda, insan haklarının tanımı gereği evrensel olduğu ve bu nedenle kabul görmüş tüm uluslararası sözleşme ve ilkelerin genel olarak yaşlı haklarını da koruduğu ancak tüm bunlara rağmen yaşlıların durumlarına özgü insan hakları özelliklerinin ilgili insan hakları belgelerinde yeterince ele alınmadığından söz edilmektedir (Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, 2012: 4). Hal böyleyken, devletlerin yaşlı bireylerin insan hak ve özgürlüklerinin korunmasına yönelik bir uluslararası sözleşme benimseme eğiliminde olmadığı görülmektedir. Tüm dünyada yaşlı bireylerin insan hak ve özgürlüklerine karşı ortaya çıkan ihlallerin yanı sıra, Türkiye'de de durum iç açıcı gözükmemektedir. Bu çalışmanın önemi; uluslararası ve ulusal düzeydeki mevzuattaki dağınıklığa rağmen yaşlıların insan haklarını korumaya yönelik girişimlerin varlığını ortaya koymak, bunun yanı sıra Türkiye'nin yaşlıların insan hakları boyutunda neler yaptığını/yapmadığını saptamaktadır. Yaşlıların insan haklarını koruyan bir sözleşmenin yokluğunu yaşlı hak ve ihlallerine çanak tutan bir boşluk olarak sunmaktır.

1.5. Yöntem

Çalışmada, Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi kapsamında Türkiye'nin yaşlıların sosyal koruma hakkını yerine getirme düzeyini analiz etmek amacıyla nitel bir araştırma yöntemi benimsenmiştir. Çalışma, karşılaştırmalı hukuk doküman analizi teknikleri kullanılarak yürütülmüştür.

Bu araştırma, hukuki ve sosyal politika perspektiflerini birleştirerek, yaşlı hakları alanındaki normatif çerçeveyi değerlendiren bir doküman analizi çalışmasıdır. Nitel araştırma yöntemi kapsamında, içerik analizi ve karşılaştırmalı analiz tekniklerinden faydalanılmıştır. Çalışma, yaşlıların sosyal koruma hakkı bağlamında Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerini inceleyerek, Türkiye'nin mevzuat ve uygulamalarının Avrupa Sosyal Şartı ile ne ölçüde uyumlu olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Araştırmada kullanılan veriler iki temel gruba ayrılmaktadır:

Birincil Kaynaklar:

-Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı: Yaşlıların sosyal koruma hakkına dair 23. Madde ve ilgili diğer maddeler incelenmiştir.

-Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Türkiye'ye ilişkin karar ve değerlendirme raporları: Türkiye'nin sunduğu ulusal raporlar ve bu raporların Komite tarafından yapılan değerlendirmeleri analiz edilmiştir.

-Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, kanunlar ve yönetmelikler: Türkiye'de yaşlı haklarına yönelik yürürlükte olan ulusal yasal düzenlemeler kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

İkincil Kaynaklar:

-Akademik çalışmalar ve literatür taraması: Yaşlı hakları, yaşlıların sosyal koruma hakkı, uluslararası insan hakları hukuku ve sosyal politika alanında yapılan akademik çalışmalar incelenmiştir.

-Ulusal ve uluslararası raporlar: Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi, Dünya Sağlık Örgütü ve Türkiye'de faaliyet gösteren insan hakları kuruluşlarının yaşlı hakları ile ilgili yayımladığı raporlar incelenmiştir.

-İstatistiksel veriler: Tüik, EUROSTAT ve OECD gibi kuruluşların yaşlı nüfusun sosyal koruma durumuna dair yayımladığı istatistikler değerlendirilmiştir.

Araştırmada içerik analizi ve tarihsel ve mevzuat analizi teknikleri kullanılmıştır. İçerik analizi kapsamında; Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Türkiye'ye yönelik değerlendirme raporları tematik olarak incelenerek, yaşlıların sosyal koruma hakkına dair eleştiriler ve eksiklikler kategorilere ayrılmıştır. Tarihsel ve mevzuat analizi kapsamında; Türkiye'de yaşlı hakları konusunda geçmişten günümüze gelişen yasal çerçeve incelenmiş, bu mevzuatın Avrupa Sosyal Şartı'nın gerekliliklerileyle ne ölçüde örtüştüğü analiz edilmiştir.

Bu yöntem doğrultusunda, Türkiye'nin Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi bağlamında yükümlülüklerini ne ölçüde yerine getirdiği sistematik bir şekilde incelenmiştir.

2. YAŞLILIĞIN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

2.1. Yaşlılığa Genel Bir Bakış

İnsanlar yaşlandıkça yaşama atfettikleri anlam, mevcut özellikleri ve biçimleri de değişiklik göstermektedir. Yaşlanmanın beraberinde ortaya çıkan birtakım fiziksel, psikolojik ve toplumsal değişiklikler yaşam içerisinde bu değişikliklerle başa çıkabilmek için uygun stratejilerin geliştirilmesini ve uygulanmasını gerekli kılmaktadır. Yaşlanma yalnızca yaşlanan kişilerin yaşamlarında etkili olmazken aynı zamanda yaşlanan kişilerin ailelerini ve toplumu da azımsanamayacak derecede etkilemektedir.

Yaşlılık, hayatınız kaçınılmaz gerçeklerinden biri olup; çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik gibi insan yaşamanın dönemlerinden birisidir. Çiçero yaşlılığa dair var olan olgunlaşmış meyve metaforunu: *"Ağaçta ve yerde yetişen meyvelerin zamanı gelince olgunluktan geçmesi ve düşmesi gibi, insan ömrünün de bir sonu olması zorunluydu"* olarak açıklamıştır. (Çiçek, 2020: 6).

Yaşlılığa dair çeşitli ve birbirinin tekrarı olan tanımlar bulunmakla birlikte esasında yaşlılık bireyden bireye farklılık göstermektedir. Sahi insan gerçekte ne zaman yaşlanır? 50 yaşında iki birbirinden farklı bireyin fiziksel hissiyatı ve sağlık potansiyelleri değişiklik gösterebilmektedir. Aynı zamanda 50 yaşındaki bir bireye göre 70 yaşındaki başka bir birey kendini daha dinç ve sağlıklı hissedebilmektedir. Yaşlılığın insan yaşamının son evresi olarak tanımlandığı kabul edilirken söz konusu evrenin uzunluğunun bireyden bireye farklılık gösterdiği ve hatta bu evrenin günümüz koşullarında artık son derece uzun olduğu göz ardı edilemeyecek gerçeklerden biri olmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de ortalama yaşam süresi günden güne artış göstermektedir. Sağlık ve teknoloji alanındaki gelişmeler sonucunda insanlar ileri yaşlara ulaşmaya başlamıştır. Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 2023 verilerine göre; ortalama yaşam beklentisi kadınlarda 74-75 yıl iken erkeklerde 69-70 yıldır (WHO, 2023). İnsan ömrünün uzaması ve buna bağlı olarak yaşlı nüfus oranındaki artış ile birlikte yaşlılık günümüzde konuşulması gereken önemli bir konu haline gelmiştir. Yaşlılık çok özel ve herkese kolay kolay nasip olmayan bir yaşam dönemini oluştururken, 19. Yüzyıl ile

birlikte yaşlılığın kaderi değişmeye başlamıştır. Modern topluma geçiş ile birlikte demografik dönüşümler toplumdaki yaşlı oranının artışını sağlamıştır. Tüm bunların sonucu olarak yaşlılar hakkında sosyal düzenlemeler ve politikalar yapmak zorunlu bir hale gelmiştir (Tufan, 2014: 69).

Yaşlılık biyolojik, fizyolojik, psikolojik, sosyolojik olarak bireyin yaşadığı değişimleri ve kronolojik olarak takvim yaşı ile ilgili süreci kapsayan çok yönlü bir kavramdır. Yaşlılık kişinin yaşam sürecindeki çocukluk, gençlik ve olgunluktan sonraki geç dönemini ve bu dönemde yaşanan değişimleri ifade etmektedir (Arpacı, 2005: 15). Başka bir tanımda ise yaşlılık, sosyal olarak bağımsızlığın azaldığı, gözetim ve korumanın gerekli olduğu dönem olarak tanımlanmaktadır. Gençliğe kıyasla daha durağan geçirilen bir yaşam evresidir. Yaşlılığın tanımının toplumdan topluma değişiklik gösterdiği bilinse de yaşamın son evresi olduğu genel anlamda kabul edilmektedir. Yaşlılık kavramına toplum tarafından anlamlar yüklendiği için topluma ve zamana göre yüklenen bu anlam da farklılaşabilmektedir (İçli, 2016: 41). Görgün-Baran'a göre (2016: 77) yaşlanma, anne karnında başlayıp yaşam boyu biyolojik olarak devam eden ve ölümle son bulan bir süreçtir. Toplumsal olarak yaşlanma ise toplumun içinde var olmak, yaşama katılmak, kendine düşen rolleri yerine getirmek, kültür aktarımını sağlamak ve deneyim kazanmaktır.

Yaşlılık dönemi birçok riski beraberinde getirmektedir. Bireylerin yaşları ile birlikte sağlık sorunlarında artışlar meydana gelmekte, emeklik ile birlikte ekonomik anlamda sıkıntılar ortaya çıkmakta, statülerinin değişimi ile rol kayıpları oluşabilmektedir. Tüm bunlar yaşlılık döneminin sorunlu bir dönem olarak anlamlandırılmasına sebep olabilmektedir. Yaşlanmayla birlikte bireyin yaşantısında pek çok değişim söz konusu olmaktadır. Bu değişimleri doğru analiz edebilmek ve bu değişimlerin beraberinde getirdiği ihtiyaçlara doğru çözümler üretebilmek yaşlılık döneminin sorunlu bir dönem olarak anlamlandırılmasının önüne geçmenin yollarından birisidir. Bunun yanı sıra demografik değişimin doğru analiz edilmesi, yalnızca yaşlanan nüfus için değil toplumun her alanında sorun oluşturacak alanlarının tespiti için önem arz etmektedir.

2.1.1. Tarihsel süreçte yaşlılık

Yaşlılık olgusu, tarihin her döneminde bir anlam arayışına dahil olmuştur. Yaşlılığın, her dönemde ve hatta aynı dönemde farklı coğrafyalarda birbirinin benzeri olmayan kendine özgü bir yapısı olduğu bilinmektedir. Aynı ülkede var olup, bambaşka şartlarda yaşayan insanların dahi yaşlılığa yüklediği anlamlar ve yaşlılıklarının seyri farklılık gösterebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında aslında yaşlılığın doğrudan doğruya ölçülemez olduğu ancak belirli tutum ve davranışlar aracılığıyla gözlemlenebilir olabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Toplumların da yapısal özellikleri içinde bulundukları coğrafya, toplum ve kültürden sürekli etkilenerek değişim gösterir. Teknolojik yenilikler, göç, salgınlar ve küreselleşme gibi durumlar, toplumların yapılarında meydana gelen değişimleri açıklamak amacıyla kullanılır (Gönüllü, 2022: 25).

Yaşlılığın da insanlığın başladığı zamandan itibaren karşımıza çıkan bir olgu olarak söz konusu bu değişimden anlamsal olarak etkilenmesi kaçınılmaz olmuştur. İlkel dönemden bu yana, insan ilişkileri, üretim biçimleri, kültürler çeşitlilik göstermiş, yaşlılık olgusu da kimi zaman bir avantaj olarak görülürken kimi zaman ise toplumlar tarafından bir dezavantaj olarak görülmüştür (Gönüllü, 2022: 26). Şartların ilkel olduğu toplumlarda, ortalama yaşam süresinin kısa olmasına bağlı olarak yaşlıların toplum içerisindeki sayılarının az olması, yaşlılara dair ilk bilgi olarak kabul edilmektedir (Şentürk, 2020: 67). Arkeolojik çalışmaların ortaya çıkardığı bulgularda kazanılan bilgilere göre, tarihten önceki dönemde belirli bir yerde yerleşik olarak yaşamın olmadığı, bunun yerine besin ve avlanacak hayvan arayışı içinde oldukları, bu sebeple de göçebe bir yaşam tarzını sürdürdükleri belirlenmiştir. 30- 40 kişilik gruplarlar halinde yaşayan bu topluluklarda kadınlar doğadaki besinleri toplayıp hazırlarken, erkekler avcılık ile uğraşmıştır. Bu topluluklarda güçten düşen, yaşlanan erkeğe kötü muamele edilmiştir (Bölüktaş, 2019: 32). Tarım ve sanayi devrimlerinin gerçekleşeceği süreye kadar yaşam koşulları, insanın yaşam süresinin uzun olması önünde büyük bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlığın bir döneminin doğa şartlarına bağlı olması ve doğanın insan yaşamında belirleyici olması; bunun yanı sıra üretimdeki zorluklar, kuralık ve savaşlar, doğal afet ve bulaşıcı hastalıklar da yine insanların uzun süre yaşamalarının önündeki engellerdendir (Şentürk, 2022: 67-68).

Tarihsel bağlamda incelendiğinde, her toplumun kendine özgü değer ve kıymet ölçütünün olduğu görülmektedir. Nitekim avcı-toplayıcı topluma dahil olan bir bireyden beklenen fiziksel güç iken; bilgi toplumunda var olan bireylerden toplumsal açıdan iyi bir konumda yer alması beklenmektedir. Bilgiye sahip olmak ve bu bilgiyi kullanabilecek bir konumda olmak söz konusu toplumda kas gücünden daha önemli olarak karşımıza çıkmaktadır (Gönüllü, 2022: 36).

Tarımla uğraşan topluluklarda üretimin aile içerisinde yapıldığı büyük ailelerde, toplum içerisindeki bireylerin birbirleriyle benzer özelliklerinin bulunduğu bir teşkilatlanma söz konusudur. Bu toplumlarda yaşlılar saygı gören, tecrübe sahibi ve otoriter bir konumdadır. Tarım toplumlarında, toprak ya da mülk sahibi olmak, ekonomik anlamda da gücü ifade ettiğinden yaşlıların bu dönemlerde hem tarımsal bilgileri hem de konumlarından kaynaklı olarak saygı gördükleri bilinmektedir. Tarım toplumunda olan yaşlı bilgi birikiminden mütevelli saygın birey olarak görülmektedir. Hatta yaşlılara yönelik söz konusu bu saygının bir kültür olarak yerleştiği düşünülmektedir. (Gönüllü, 2022: 36-37). Ancak, toplumların artık bilgi toplumu haline gelmesi ve modernitenin yükselişi, teknolojik gelişmeler ve ortaya çıkan yeni bilgilere uyum sürecinin farklı bir hale gelmesiyle birlikte yaşlılar için de işler değişmeye başlamıştır. Önceleri sahip oldukları bilgi birikimleri ile saygın kimseler olan yaşlılar, bilginin değeri ve ulaşımındaki farklılıklar sebebiyle statü olarak kayıp yaşamışlardır (Ceylan, 2015: 32). Yeni bir toplumsal yapısı olan bu toplumda, toplumun tanımlanmasında üretim ve tüketim ilişkileri önemli bir yer tutmaktadır. Ancak bakıldığında, yaşlılar söz konusu toplumda tüketici olarak görülme eğilimindedir. Yaşlıların üretim yapabilecek kimseler olarak görülmemesi, gelirlerinin düşük olması da bu algıyı pekiştiren durumlar içerisindedir. Tüm bunlar yaşlıların ya da yaşlılığın değersizleştirilmesinin önünü açmaktadır (Ceylan, 2015: 33).

Daha önce de değinildiği üzere, dönemin koşulları sebebiyle yaşlıların toplam nüfus içerisindeki oranlarının az olmasından dolayı her ne kadar yaşlanmaya bağlı olarak özelliklerinde eksilmeler meydana gelse de güç ve deneyim sahibi olmaları yaşlıların bir sorun olarak görülmesinin önüne geçmekteydi. Ancak bu durum modernleşme ile birlikte sona ermiş ve değişime uğramıştır. Değişim, beraberinde yaşlıların aile içindeki bakım ihtiyacını getirmiş ve yaşlılığa karşı bakış açıları farklılaşmaya başlamıştır. Bakış

açısındaki farklılaşma ve değişimler ailenin ve yakın çevrenin yaşlılara yönelik sorumluluklarında artışa sebep olmakla birlikte söz konusu sorumluluklar toplumsal alana da yüklenmiştir. Tüm bunların sonucunda ise yaşlılığın toplumsal bir sorun olduğu düşüncesi ortaya çıkmıştır (Koşar'dan akt. Gönüllü: 2022: 40).

Modernleşme ve sanayileşme süreçlerine kadar toplumların büyük bir çoğunluğu kırsal alanda yaşamakta ve yaşamlarını bu alanlara göre şekillendirmekteydi. Endüstrileşme sürecine girilmesiyle birlikte, sanayileşme ve kentleşme popüler bir hale gelmiştir. Öyle ki kırsal alanlardan kentlere göçler başlamış ve kentleşme ile birlikte toplumsal yapıda dönüşüm söz konusu olmuştur. Endüstrileşme beraberinde yeni bir yaşlanma algısını da getirmiştir. (Tufan, 2016). Günümüz bilgi toplumlarında yaşlılık aynı zamanda teknolojik gelişmelere en yavaş uyum sağlanan dönem olarak görüldüğünden, nitelikli işlere genç ve dinamik kişilerin alınmasının verimliliği arttıracağı düşüncesine de bağlı olarak yaşlılar iş hayatında da bir kayıp yaşamaktadır. Yine günümüz toplumlarında yaşlıların geçmiş dönemlerde kabul gördükleri eşitlikçi bir anlayıştan ziyade, emeklilik olgusuyla birlikte bir gelir kaybına uğramış, nüfus içerisindeki artan oranına rağmen tüketici olarak kalmaya devam etmiş ve sonuçta ekonomiye bir yük olarak görülen bir durumda değerlendirilebilmektedir (Gönüllü, 2022: 41).

2.1.2. Gerontoloji

Demografik dönüşüm süreci günümüzde yaşlı bireylere ilişkin çalışma alanlarının ortaya çıkmasını zorunlu bir hale getirmiştir. Küresel yaşlanma günümüzün bir gerçeği olarak var olan çalışma alanlarının kapsamının genişlemesi ve gelişmesini ortaya çıkarmıştır. Buna bağlı olarak en genel tanımıyla gerontoloji, yaşlanma çalışmaları olarak karşımıza çıkan, yaşlılığı ve yaşlanma sürecini pek çok bakış açısıyla ele alan ve çeşitli bilim dalları ile işbirliği içinde bulunan bir çalışma alanıdır. Gerontoloji biliminin literatürde farklı tanımları bulunmaktadır. Gerontoloji, *"yaşlanma ve yaşlılığın, bedensel, psişik, sosyal, tarihsel ve kültürel yönlerinin tarifi ve modifikasyonu ile ilgilenmektedir. Yaşlanma açısından önemli ve yaşlılığı yapılandıran çevre ve sosyal kurumlar da buna dahildir"* (Baltes ve Baltes, 1992, 8; akt. Tufan, 2016: 9). Gerontoloji kavramı Antik Yunanca'da *"géron, géront-ihtiyar"* ve *"logie-bilim"* kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuş, yaşlılığın bilimi anlamına gelen, yaşlılığı ve yaşlanmayı inceleyen bir bilim dalıdır. Yaşlılık ve

yaşlılar hakkında yapılan tarih çalışmaları geronto-tarih olarak adlandırılırken, yaşlıların kendilerini bilgi kaynağı olarak kabul eden çalışmalar için "sözlü tarih" ifadesi kullanılmaktadır (Akıncı, 2020: 2).

Gerontoloji bilimi ve bu bilimin teorileri, yaşlanmanın biyolojisi, fizyolojisi, epidemiyolojisi, yaşlanma ile birlikte meydana gelen psikososyal değişiklikler ve tüm bunların toplum üzerinde ortaya çıkardığı etkileri incelemektedir (Bölüktaş, 2019: 7). Gerontolojinin yaşlılığın değil yaşlanmanın bilimi olduğunu söyleyen Tufan'a göre; gerontolojinin nesnesi biyolojik, sosyolojik ve psikolojik gibi doğal süreçleri olan yaşlılık olgusunun kendisidir. Bu sebeple de gerontoloji bilimi hem interdisipliner hem de multidisipliner bir çalışma alanıdır (Tufan, 2016:9). Gerontoloji kelimesinin henüz ortaya çıkmadığı dönemlerde yaşlılık konusu filozof ve şairlerin ilgi ile yaklaştığı bir konu olmuştur. Yaşlılığın ölüm ile bağdaşan bir yönü olması sebebiyle de tarih boyunca yaşlılık her kesimden insanın ilgisini çekmiştir (Yazıcı, 2014: 21). Tarih öncesi dönemlerde yaşlılık ve yaşlanma o dönemlerin felsefi, psikolojik ve tıbbi görüşleriyle bağlantılı olarak ele alınmıştır. Gerontolojinin ortaya çıkışı ise kısmen bu bağlamlardan ele alınarak olmuştur (Tufan, 2003, 20).

Yaşlanma sürecinde ortaya çıkan ancak sebebi zamana bağlı olmayan değişimler ile ilgilenen gerontoloji, bu değişimlerin nedenlerini ve müdahale yollarını araştırır. Müdahale yollarını ise bireylerin yaşamları içerisindeki hedef ve planlarına uygun bir biçimde gerontolojik hizmetlere dönüştürür (Tufan, 2016: 12). Gerontoloji bilimi, yaşlanma ve yaşlanmaya bağlı gelişen sorunların ve çözüm yollarının belirlenmesi, çözüm yollarına yönelik önerilerin geliştirilmesi, sürdürülebilir uygulamaların hayata geçirilmesi ve bunların takibinin yapılabilmesi noktasında önemli rol ve görevleri olan bir alandır.

Yaşlılık alanında iki temel bilim dalı vardır; bunlar geriatri ve gerontolojidir. Geriatri, yaşlılık ile ilgili daha çok sağlık kısmı ile ilgilenirken, gerontoloji toplumla bir arada olan yaşlılarla çalışmaktadır (Erber, 2018:5, akt. Say Şahin, 2022: 114). Geriatri, yaşlıları tıbbi yönden ele alır ve onların bakımları üzerine yoğunlaşır. Yaşlılık alanında ve yaşlılar üzerinde çalışan tüm mesleklerin yaşlıları etkileyen sağlık problemleri ve bunların etkileri hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Gerontolojinin bakış açısı geriatrinin aksine

daha geniştir. Daha önce de bahsedildiği üzere gerontoloji yaşlılığı bütüncül bir bakış açısı ile ele almaktadır (Gültekin, 2020: 3).

Gerontolojinin çok disiplinli bir alan olması onu psikoloji (gelişimsel psikoloji), sosyoloji, geriatri ve sosyal tıp gibi alanlarla bağlantılı olmasını gerekli kılmıştır. Yalnızca bu alanlarla da sınırlı kalmayıp ayrıca demografi, ekonomi, mimari, antropoloji ile de bağlantıları vardır. Gerontolojinin bu denli çok boyutlu olması bireyin davranış nedenlerinin çok boyutlu olmasından ileri gelmektedir. Bu bağlamda yaşlılık araştırmaları ilk kez 1928 yılında disiplinlerarası bir tarzda Hardvard Üniversite'si Longitudinal Araştırma Merkezi'nin kurulması ile başlamıştır (Kalınkara, 2016: 17).

Gerontolojinin gelişim aşamalarına bakıldığında, yaşlılığın başlangıçta ilk belirtilerinin fizyolojik olması nedeniyle 1930'lu yıllarda yalnızca biyolojik kuramların geliştiği görülmektedir. 1960'larda ise daha çok sosyal kuramlar ön plana çıkmış özellikle yaşlıların sosyal ve psikolojik ihtiyaçlarının belirlenmesi ihtiyacına yönelik sosyal gerontoloji çalışmaları dikkat çekmeye başlamıştır (Kaygusuz, 2008: 228). Gerontoloji alanındaki ilk önemli çalışmalar Avrupa ve Amerika'da yapılmıştır. Wahl, gerontolojinin doğuşu ve gelişiminin dört ayrı dönemden meydana geldiğini söylemektedir (Wahl 2004, akt. Tufan, 2005: 4). Hazırlık Dönemi: 18.yy- I. Dünya savaşı sonu, sistematikleşme dönemi: I. Dünya Savaşı sonrası- II. Dünya Savaşı sonu, patlama Dönemi: II. Dünya Savaşı sonrası-1960 ve kurumsallaşma dönemi: 1961- 1990 olarak ayrılmaktadır. (Bozaran, 2019: 26).

Hazırlık Dönemi: 18.yy- I. Dünya Savaşı Sonu

Gerontoloji bilimi üzerine çok uzun yıllar araştırmalar yapılmıştır ve hala devam etmektedir. Bu araştırmaların özünde, yaşlanma, yaşlılık ve ölümsüzlük gibi kavramlara yüklenen anlamlar, anlayış ve tutumların yüzyıllar içerisinde nasıl değiştiği önemlidir. Tüm bu değişimler gerontolojinin hazırlık aşaması olarak değerlendirilmelidir (Gültekin, 2020: 4). Eski Roma'da ortalama yaşam beklentisinin aşağı yukarı 22 yıl olduğu, zaman geçtikçe bu sürenin arttığı, Orta Çağ'da 33, 19. Yüzyılda 37 ve 20. Yüzyılın başlarında 47 yıl, en nihayetinde 1960'lı yıllarda 70 yıla kadar yükseldiği görülmüştür (Böger ve Kanowski 1995, akt. Tufan, 2016: 18).

Gerontolojinin ortaya çıkışının temelinde yaşlılık çalışmaları bulunmaktadır. Platon (M.S. 400-350) yaşlılığın olumlu yönlerine odaklanarak yaşlılığı yorumlamıştır (Tufan, 2015: 6). Aristoteles, yaşlılık ve yaşlanmanın yaşam gücü kaybına bağlı olarak geliştiğine inanmıştır. (Yazıcı, 2014: 27). Homeros'un İlyada'sında yaşlılara sıcak banyo, iyi yemek, yumuşak uyku ve iyi şaraplar layık görülmüş ve tüm bunlar yaşlıların hakları olarak sunulmuştur (Mulley, 2012: 226, akt. Gültekin, 2020:5). Cicero (İ.Ö. 106-43) Cicero, *"İhtiyar Cato'dan Yaşlılık Üzerine"* adlı eserinde yaşamından memnuniyet duyan yaşlıların hikayelerini anlatmıştır. Cicero bu eseri ile dört temel düşünceyi çürütmek istemiştir; yaşlılara tatmin edici uğraşlar kalmamıştır, yaşlılar bedensel güç kaybına uğradıklarında üzülürler, yaşlanınca insanın heyecan ve bedensel zevkleri kalmaz, yaşlılar ölümün baskısı altındadır (Bozaran, 2019:27). Galen (M.S. 130-200) ise ölüm ve yaşlanmayı birbirinden ayırmış, yaşlanmayı ise döllenmeden itibaren başlayaran bir süreç olarak tanımlamıştır (Yazıcı, 2014: 27).

17. ve 18. Yüzyıl'a gelindiğinde Avrupa ve Amerika'da yaşlılık ve yaşlanma ile ilgili kitaplar yazılmaya başlamıştır. Amerikalı yazar C. Mather ve W. Barthon dönemin yaşlılık alanında çalışan önemli iki ismidir (Tufan, 2015: 6). Gerontoloji biliminin gelişmesine büyük katkı sağlayan bir diğer isim ise gelişim psikoloğu Tetens'tir. Tetens, *"İnsan Doğası ve Gelişimi Üzerine Felsefî Denemeler"* adlı eserinde "ömür boyu gelişme" kavramını ortaya atan ilk kişidir (Wahl 2003, akt. Tufan, 2016: 7).

19. yüzyıla gelindiğinde, demografik gelişimler sonucunda ortalama yaşam beklentisi artmış ve buna bağlı olarak ileri yaşlara kadar yaşayan insanların yaşlılığa bağlı olarak ortaya çıkan hastalıkları çoğalmış, bu da bakıma ihtiyacı olan yaşlıların sayısını arttırmıştır. Doğurganlığın tüm dünyada azalması genç nüfusa yaşlılarına bakma sorumluluğu yüklemiş, bu sorumluluğun yerine getirilememesi ise bakım sorununa aile dışında çözüm aranmasını gerektirmiştir. Demografik yaşlanma konusunun zamanla önem kazanmaya başlaması yaşlılığa ilişkin araştırmaların da hız kazanmasına sebep olmuştur (Yazıcı, 2014: 30).

20. yüzyılın başlarında farklı disiplinlerce ele alınan yaşlanma ve yaşlılık konuları özellikle biyoloji alanında öne çıkan Child, Metchinkoff, Minot, Pearl ve Weismann gibi bilim insanların yaptığı çalışmalar ile öne çıkmıştır. Metchinkoff, *"İnsanın Doğası:*

Optimistik Felsefi Çalışmalar" adlı eserinde ilk kez gerontoloji kelimesini kullanmıştır (Achenbaum, 1995; akt. Yazıcı, 2014: 31).

Sistematikleşme Dönemi: I. Dünya Savaşı Sonrası- II. Dünya Savaşı Sonu

I. Dünya Savaşı sonrasında çalışmaların incelemesi yapıldığında, yaşlanmanın biyolojik boyutlarının yanı sıra yaşlanmanın psikolojik boyutuna da odaklanıldığı ve araştırma konusu olduğu görülmektedir. John Hopkins Üniversitesi Psikoloji Bölümü'nün kurucu P. G. Hall çalışma alanı yaşlılar olmamasına rağmen 1922 yılında *"Yaşlılık, Yaşamın İkinci Yarısı"* adlı kitabı yazmıştır. Hall yazdığı bu kitabında, yaşlılığın da çocukluk ve gençlik gibi özel bir psikolojik durum olduğuna dikkat çekmiş ve yaşlılık döneminde insanların gençlik hallerine oranla farklılaştıklarını ifade etmiştir. O'na göre yaşlanma ile birlikte ortaya çıkan değişimler yalnızca ekonomik, tıbbi ve sosyal değil aynı zamanda psikolojiktirler. Dolayısıyla, yaşa özgü durumların kontrolü refahın sağlanabilmesi için kilit bir noktadır (Gültekin, 2021: 5).

1930'lu yıllarda gerontoloji biliminin Amerika'da gelişmesi Cowdry (1939) ile yakından ilişkilidir. *"Yaşlılığın Problemleri"* adlı eser büyük bir etki yaratmıştır. Wahl'e göre bu eser gerontolojinin multidisipliner bir bilim dalı olduğunu kanıtlayan ilk çalışmadır (Wahl, 2004; akt. Tufan, 2016: 12). 1940'lı yıllara gelindiğinde, multidisipliner bir alan haline gelen gerontoloji özellikle geriatri, psikiyatri, psikoloji ve antropolojinin katkısı ile hızla gelişmeye başlamıştır (Tufan, 2016: 13).

Patlama Dönemi: II. Dünya Savaşı Sonrası-1960

Gerontolojinin başlangıç yıllarında, yani I. Dünya Savaşı sonrası dönemde yaşlanma konusunda biyolojik boyutlar incelenirken, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşlılığın sosyal ve psikolojik boyutlarının da incelenmesine öncelik verilmiştir. II. Dünya Savaş'ı gerontolojinin gelişimini yavaşlatan küresel bir olay olmasına rağmen, gerontoloji bilimi Amerika'da hızla gelişmeye devam etmiş, sonrasında Avrupa ve diğer endüstri ülkelerine de yayılmıştır. (Tufan, 2016: 15).

Savaşın ardından pek çok akademisyen ve bilim insanı bir araya gelerek Amerikan Gerontololoji Derneği'ni *(Gerontological Society of America)* kurmuş ve *Journal of Gerontology* dergisinin ilk sayısını duyurmuşlardır. Bu dergi gerontoloji alanında ortaya

çıkan ilk dergi olma özelliği taşımaktadır (Yazıcı, 2014: 32-33). Bu çalışmaların ardından İngiltere'de yaşlanma problemlerini araştırmaya yönelik *"Nuffield Unit for Research into Problems of Aging"* isimli araştırma merkezi kurulmuştur (Tufan: 2016, 14). Güney California Üniversitesi, *Ethel Percy Andrus Gerontoloji Merkezi* ise gerontoloji alanının ilk araştırma merkezi olarak kabul edilmektedir. Üniversitelerde kurulan ilk akademik gerontoloji bölümü aynı üniversitede yer alan *Leonard Davis School of Gerontology*'dir. Bunun ardından da 1948 yılında Uluslararası Gerontoloji Birliği *(International Association of Gerontology)* kurulmuştur (Yazıcı, 2014: 32).

Gerontoloji alanında yapılan ilk çalışmalardan birisi de ABD'de gerontoloji alanında yapılmış olan *"Baltimore Longitudinal Study of Aging"* isimli çalışmadır. 1958 yılında yapılan bu çalışma, yaklaşık 1400 kişi ile birlikte yaşlılıkta meydana gelen değişiklikler ile hastalıklar arasında ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır (Yazıcı, 2014: 33). Bu çalışmaların yanı sıra 1960 yılında Leonard Hayflick tarafından yapılan araştırmalar ile *"biogerontology"* alt dalının temelleri atılmıştır. Hayflick'e göre üzerinde durulması gereken yalnızca tedavinin kendisi değil aynı zamanda yaşam süresinin uzama nedenlerinin de üzerine de durulması gerekmektedir (Kalınkara, 2016: 14).

Kurumsallaşma Dönemi: 1961- 1990

Kurumsallaşma döneminde 1961 yılında Cumming ve Henry tarafından hazırlanan *"Growing Old The Process of Disengagement"* adlı eserin içerisinde yaşamdan geri çekilme teorisi ortaya atılmıştır (Tufan, 2016: 26). Bu dönemde sosyal gerontolojinin gelişimine katkı sağlayan Havighurst ve Neugar *"Kansas City Study of Adult Development"* isimli çalışmalarıyla sosyal ilişkiler ve yaşam memnuniyetine dikkat çekmişlerdir (Tufan, 2015: 26). 1974 yılında Amerika'da "Ulusal Yaşlanma Enstitiüsü" ve "Yüksek Öğrenimde Gerontoloji Birliği" kurulmuştur (Yazıcı, 2014: 33).

Modern dönem öncesi yaşlılık, bilge olmaya, tecrübeye, hikmete hatta bazı toplumlar için kutsallığı ve yüceliği temsil ederken sonrasında bu olumlu ve değerli anlamından hızla uzaklaşmaya başlamıştır. Kendisine danışılan ilk kişi olan yaşlılar modernite beraber artık istenmeyen olarak görülmeye başlamıştır. Çünkü artık modern dünyada geriye bakmadan ileriye gidilmeli ve gelişim gösterilmelidir. "Geride olanın temsili" olan yaşlılar ise

günümüz toplumlarında bu durumun zorluklarını yaşantılarında deneyimlemek zorunda kalmaktadırlar.

2.2. Yaşlanmanın Boyutları

Yaşlanma olgusunun yalnızca ilerleyen yaş ile yani kronolojik yaşla (takvim yaşı) açıklanamayacak kadar çok yönlü oluşu, onun farklı yaklaşımlarla ele alınmasını ve değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Baktığımız zaman yaşlılık her bireyin geçirmesinin zorunlu olduğu bir evredir. Ancak bu evre tek boyutlu bir evre değildir. Yaşlılığı tek bir boyut ile ele almakta doğru olmayacaktır. Dolayısıyla; yaşlılığı biyolojik, psikolojik, sosyal ve toplumsal boyutları ile ele almak gerekmektedir (Şentürk, 2022: 103).

2.2.1. Biyolojik yaşlanma

Biyolojik yaşlanma, zamana bağlı olarak vücudun canlılığını yitirdiği, temel işlevleri gerçekleştirme işlevinin yavaşladığı ve son süreçte bireyin anatomi ve fizyolojisinde meydana gelen değişimlerdir (Arpacı, 2005:17). Genellikle genç yetişkinlikte zirveye çıkan biyolojik işlevsellik bir süre sonra hızla inişe geçer fakat bu inişin hızı herkes için aynı değildir. Bazı kişiler için fark edilebilir değişiklikler 60'lı yaşlarda ya da daha erken yaşlarda görülebilirken bazıları ise ortalama orta yaşlı bir yetişkinin fiziksel yeteneklerini 70'li yaşlara ya da daha ilerisine değin koruyabilmektedir (Erber, 2018:63, akt. Öğüt Düzen ve Büyükyörük, 2022:14).

İnsanın yaşlanması esasında döllenme ile başlayıp, sonrasında hız alarak saç ağarması, derinin kırışması gibi fiziksel görünümde meydana gelen değişimler ile açıklanabilir bir duruma gelmektedir. Yaşlanmanın belirtileri arasında belin zayıflaması, yavaş hareket etme, görme ve işitme duyularında kayıplar yer almaktadır. Ayrıca hafızanın zayıflaması, unutkanlıkların artması, belirli bazı kronik hastalıkların artışı da tipik belirtilerdendir. Yaşlanma aniden ortaya çıkmaz. Tüm yaşam boyunca birikmeli bir şekilde ortaya çıkan değişiklikler ile kendini gösterir. Biyolojik yaşlanmanın belirtileri, bütüncül olarak yaşlanma belirtilerine bakıldığında bu belirtilerin bir kısmıdır ve daha yavaş seyreden, kolay ortaya çıkmayan psikolojik ve sosyal işlevlerdeki değişikliklerin aksine çok daha önce gözlemlenmeye başlar (Arpacı, 2015: 17).

Yaşlanmayı hastalığa sebep olan anormal süreçlerden ayırmak gerekmektedir. Çünkü biyolojik yaşlanma doğal bir süreç olarak yaşanmaktadır. Dolayısıyla; fizyolojik bir değişiklik meydana geldiğinde hastalık mı yoksa yaşlanmaya bağlı olarak mı ortaya çıktığının anlaşılmasında dikkat edilmesi gereken noktalar vardır. Yaşlanma evrensel olup bir toplumun tüm üyelerinde meydana gelen bir olgu iken hastalık rastlantısaldır ve toplumun tüm üyelerinde görülmeyebilir. Yaşlılık ilerleyen bir süreci ifade ederken hastalık akut ve kronik bir şekilde ortaya çıkmaktadır (Victor, 2005:3, akt. Öğütdüzen ve Büyükyörük, 2022: 15).

2.2.2. Psikolojik yaşlanma

Biyolojik ve fizyolojik yaşlanmayla birlikte meydana gelen değişimlere bireyin uyum süreci yaşlanmanın psikolojik boyutunu da ortaya çıkarmaktadır. Yaşlanmanın psikolojik boyutu, kronolojik yaşın ilerlemesine bağlı olarak bireyde var olan algılama yeteneği, öğrenme ve problem çözme becerisi ile yeni ortamlara uyum sağlama yeteneğindeki değişimleri kapsamaktadır. Başka bir deyişle, yaşa bağlı olarak bireyin davranışsal yeteneklerinde meydana gelen değişimler psikolojik yaşlanmayı oluşturmaktadır (Arpacı, 2015:18).

Psikolojik yaşlanma genellikle bireyin kendisini yaşlanmaya hazırlamamasından doğar. Psikolojik yaşlanmada yetersizlik hissi, çevresine yük olma düşüncesi, faydasız hissetme gibi duygular yer almaktadır. Şentürk'e göre (2022); psikolojik açıdan yaşlanma, hafızada meydana gelen değişim, tecrübeye dayalı bilgi, tecrübe kazandıran bilgelik, sosyal ilişkiler, hedef süreçleri ve motivasyon, baş etme becerileri, yaşam memnuniyeti, mutluluk ve anlam kavramlarıyla bağdaşmaktadır.

Yaşlanmaya birlikte bireyler fizyolojik olarak değişiklikler göstermeye başlar. Söz konusu bu değişiklikler, bireyin hali hazırda sürdürmeye devam ettiği yaşantısı üzerinde hem uyum sorunları hem de yen bir stres kaynağı olarak ortaya çıkmaktadır. Yaşlanmayla birlikte; bireyin dış görünüşünde meydana gelen değişimlerin yanı sıra fizyolojik kapasitesinde de yavaşlama görülmektedir. Tüm bunlar, yaşlı bireylerin günlük yaşantılarında ihtiyaç duydukları adaptasyon ve fonksiyonelliği olumsuz etkilemekte, yetersizlik ve değersizlik duygusu geliştirmelerine neden olmaktadır (Er, 2009: 133).

Bireylerin psikolojik yaşlanmasına ilişkin kesin bir yaş aralığı söylemek mümkün değildir. Her bireyin psikolojik yaşlanmayı deneyimlediği dönem farklılık göstermektedir. Esasen psikolojik yaşlanmada birey zihinsel faaliyetlerini eskisi kadar etkili bir şekilde kullanamamaya başlamakta, problem çözme becerileri zayıflamakta, hafıza güçlüğü yaşayarak geçmişi hatırlamama gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Her bireyin biricik olduğundan hareketle, bireyin yaşamı içerisinde de tecrübe etmiş olduğu zorluklara bağlı olarak psikolojik yaşlanma dönemi farklılık gösterir ve bu dönemki birey geçmişini ve şimdiki yaşantısını sorgulamaya başlamaktadır. Genellikle yaşamı ile ilgili geçmiş pişmanlıklar besleyen bir bireyin psikolojik yaşlanma konusundaki eşiği daha yüksek iken tam tersi yaşamını doyasıya yaşamış bir birey psikolojik yaşlanmaya dair eşiği daha yüksek olabilmektedir. Burada kronolojik olarak yaş fazla olsa dahi birey psikolojik yaşlanmayı reddetmektedir. Geçmişteki pişmanlıklarını düşünen birey, kendisini ve yakınlarını bunun için suçlayarak, kendisini bir yük gibi hissederken, yaşamını doyasıya yaşamış bir başka birey içerisinde bulunduğu süreçten keyif almak adına çabalamaya devam etmektedir (Kalınkara, 2011:105)

2.2.3. Sosyolojik yaşlanma

Yaşlanmanın sosyolojik yönü, toplumun belirli bir yaş grubundan beklediği davranışlar ve o toplumun o gruba verdiği değerle ilişkilendirilmektedir (Arpacı, 2015: 20). Bireyin toplumdaki statüsünde ortaya çıkan değişimlerin beraberinde getirdikleri sosyal yaşlanma olarak tanımlanmaktadır. Bir toplumun var olan kültürü, o toplumun yaşlılığa olan bakış açısını da etkilemektedir. Bireyin doğduğu andan itibaren içerisinde yaşamış olduğu toplumun yaşlılığa biçtiği tutum ve değerler kişinin yaşlılık algısının şekillenmesinde etkili olmaktadır. Birey yaşamını devam ettirirken içinde yaşamakta olduğu toplumun yaşlılık algısına göre hayatını kurgular (Şentürk, 2022:47).

Sosyal açıdan yaşlanma; kişilerin sosyal rollerine ve alışkanlıklarına göre de tanımlanabilmektedir. Bireylerin içinde bulundukları yaşam evrelerine göre sahip oldukları statü ve roller değişiklik göstermektedir. Söz konusu bu statü ve rollerin bazıları yaşlılık döneminde yerini yeni statü ve rollere bırakabilmektedir. Bu yeni statü ve rollere yaşlı bireyin uyum sağlayabilmesi, onun aktif bir şekilde yaşama katılımını ve iyi bir yaşlılık dönemi geçirmesini kolaylaştırmaktadır. Ancak bu uyum süreci her yaşlı birey

için aynı şekilde yaşanmamaktadır. Bazı yaşlı bireyler için, önceden sahip oldukları rollerin kaybı sosyal kimlik ve özgüvenlerinin de kaybını beraberinde getirmektedir. Bu kayıplara bağlı olarak durgunluklar, uyumsuzluklar ve sıklıkla ölüm düşüncesi olumsuz durumlar olarak ortaya çıkabilmektedir (İçli, 2016: 45).

2.2.4. Toplumsal yaşlanma

Toplumsal yaşlanma, fiziksel yaşlanma ile beraber bireyin günlük yaşantısını etkilemeye başlayan ve toplumsal rollerini gerektiğini gibi yerine getiremeyen bireye çevresinden gelen "yaşlandın" mesajları sonucunda ortaya çıkmaktadır (Arpacı, 2015:23). Yaşlanan birey kendisinin yaşlandığını kolay bir şekilde benimsemeyebilir. Ancak toplum tarafından kişiye, yaşlılık statüsüne ilişkin bir anlam atfedilir. Bu açıdan bakıldığında, yaşlılığa atfedilen anlamların farklı kültür ve toplumlarda değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür.

Yaşlanma, toplum vasıtasıyla toplumsal bir süreç olarak bilinir. Birey belirli bir yaşa geldiğinde işini bırakmaya zorlanır ve sosyal güvenlik hizmetlerinden yararlanması konusunda yönlendirilir. Tüm insanların aynı hızda yaşlandığı düşünülür, ancak bu doğru değildir. Örneğin; 64 yaşında olan ve bir süre sonra 65 yaşına girecek olan bir birey, çevresi tarafından iş yapabilme potansiyeline sahip, güçlü birisi olarak görülürken; bir süre sonra emekli olup kendisine yaşlı diyebilecek midir? Yaşlılığı kesin olarak belirten yaş kriterleri bulunmamaktadır. Birisi için yaştan ziyade, onun kendisini hangi yaşta hissettiği ile ilişkili olarak genç ya da yaşlı demek daha doğru olabilmektedir. (Arpacı, 2015:24).

Yaşlı nüfustaki artış, toplum içerisinde önemli sorunları da beraberinde getirmektedir. Kentliliğin artması, göçün ve sanayileşme oranlarının yükselmesi, ekonomik sıkıntılar, kadınların çalışma hayatına katılması, sosyo-kültürel yaşamdaki değişiklikler, aile kurumunda küçülme ve çekirdekleşme özellikle büyük şehirlerde yaşlılara gösterilen yaklaşımlarda büyük farklılıklara sebep olmaktadır (Gümüş, 2022:175).

2.3. Yaşlılık Dönemi Sorunları

Yaş alma ile beraber ortaya çeşitli sorunlar çıkabilmektedir. Söz konusu bu sorunlar her insanda aynı şekilde görülmediği gibi sorunların yaşlıları etkileme düzeyleri de farklı

değişkenlere bağlıdır. Tufan yaşlılık problemi olarak adlandırılan bu durumun kişilerde yarattığı çağrışımı oldukça çarpıcı şekilde aktarır:

> Yaşlılık problemi denildiğinde akla bazı klasik resimler gelir. Hasta, yoksul, giysileri ve yürüyüşü de değişik; yüzü toprağa bakan, bir ayağı çukurda! Gerçekten ülkemizde bolca var, bu görüntüyü destekleyen ve "yaşlılık maalesef budur" dedirten. Ancak sadece bu değildir. Maraton koşucusundan doktora yapan 80'lik yaşlılar, 110 yaşında dünya turuna çıkanlarda var. Sadece bizim ülkemizde yoklar diye onları yok soymak bulutun arkasına saklanan güneşi yok saymak gibi bir şeydir. (Tufan, 2016:2).

Her birey yaşamın doğal döngüsüne bağlı olarak yaşlanma dönemine girmektedir. Yaşlanma ile meydana gelen fiziksel ve zihinsel yetkinliklerin azalması gibi değişimler pek çok sorunu da beraberinde getirmektedir. Yaşlılık döneminde yaşanan sorunlar yalnızca yaşlanmayla ortaya çıkan değişiklikler sebebiyle değil; yaşlanan toplumun yaşlı nüfusa hazırlıksız olması ve toplumdaki yaşlılık algısı gibi sorunlarla da ilişkilidir. Yaşlanan bireyin, yaşlılık döneminde yaşadığı sorunlar yalnızca kendisi ile ilgili değildir ve yalnızca kendisini ilgilendirmez. Onun çevresini ve yaşadığı toplumu da yakından ilgilendirmekte ve sorumluluklar yüklemektedir. Yaşlılık dönemi sorunları aşağıda ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Ekonomik sorunlar

Yaşlanmaya etki eden faktörler arasında ekonomik durumun belirlenmesi ile ilişkili olarak gelir en başta gelmektedir. Yaşlanan bireyin emekliliğe ayrılması ya da hali hazırda çalıştığı işinden yaşlanması sebebiyle ayrılmak durumunda kalması gelirinde belirgin bir şekilde azalmaya sebep olmaktadır (Arpacı, 2015:122). 19. yüzyılın sonlarında insanlar yaşlarının aksine sağlık durumları el verdiğince çalışmaya devam etmekteydiler. Kişinin çalışma yaşamına devam etmesindeki tek kriter sağlık olunca kişi, sağlığı bozuluncaya değin çalışmayı sürdürmekteydi. Ancak, yüzyılın sonundaki ekonomi ve siyaset alanındaki değişimler, kamu emekliliği mekanizmasını ortaya çıkarmıştır. Bu uygulama ile birlikte ilk defa 1908 yılında emeklilik aylığı uygulanmış ve emekli olma yaşı 70 olarak belirlenmiştir. İlerleyen süreçlerde bu yaş (1925) 65'e

indirilmiş ve daha sonra 65 olan bu yaş kadınlar için 60 olarak belirlenmiştir (Alan ve Maltby, 2011:512, akt. Şentürk, 2022:192).

Her birey yaşamını sürdürebilmek için belirli bir düzeyde gelire ihtiyaç duymaktadır. Yaşlılık döneminde bu ihtiyacın karşılanabilmesi amacıyla ülkelerde emeklilik sistemleri devreye girmektedir. Emeklilik sistemi, belirli bir süre çalışarak hizmet süresini dolduran bireylerin, devlet tarafından düzenli bir şekilde aylık ödeme almasını sağlayan bir mekanizmadır Yaşlı bireyler, aktif çalışma hayatlarını tamamladıktan sonra devletin sağladığı düzenli gelirle yaşamlarını devam ettirmeye çalışmaktadır. Ancak, bu ödemelerin miktarı, bireylerin çalışma hayatındaki deneyim ve yetkinlik düzeylerine göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla, bireyin gelirinin azalmasının yanı sıra ülkede değişen ekonomik koşullar da göz önünde bulundurulduğunda geçim sıkıntısı yaşama olasılığı artmaktadır (Tufan, 2014:60). Gelirin azalması ile birlikte aynı zamanda yaşlanmaya bağlı olarak giderlerin de artması söz konusu olabilmektedir. Bireyin kendisi eskisi kadar güçlü hissetmemesi, ruhsal ve bedensel yorgunluk, beslenme bozuklukları ve yaşlılık hastalıkları ile ekonomik sorunlar birleştiğinde kişi kendisini daha çaresiz bir durum içerisinde görebilmektedir (Arpacı, 2015: 122).

Bu dönemde ekonomik sorunları perçinleyen bir diğer durum ise "dul" kalmadır. Özellikle kadınlar, erkeklere kıyasla daha ciddi zorluklarla karşılaşmaktadır. Dul kalan yaşlı bireyler için en önemli sorunlardan biri, eşin vefatıyla birlikte hane gelirinin büyük ölçüde azalmasıdır. Arun'un (2011:1520) araştırmasına göre, ekonomik açıdan en kırılgan gruplardan biri olan dul yaşlı kadınların gelir düzeyi, evli yaşlı bireylerle karşılaştırıldığında tüm yaş gruplarında daha düşük seviyelerde kalmaktadır. Yaşlı bireylerde yaşlanmaya bağlı olarak sık görülen sağlık sorunları da ekonomik problemlerin artmasına neden olmaktadır. Bir döngü halinde seyreden ve birbirini besleyen ekonomik, sağlık ve psikolojik problemler bireyin yaşlılık dönemini sıkıntılı bir şekilde geçirmesine sebep olmaktadır. Bunun yanı sıra fiziksel olarak diğer insanlara bağlılığı artan bireylerin, ekonomik olarak ihtiyaçlı olma durumları da artış gösterdiğinde sosyal sorunları da beraberinde getirmektedir. Birey kendisini yetersiz hissetmesinin yanında yakın çevresine karşı da mahcubiyet yaşamaktadır. Tüm bu durumlar ekonomik sorunların karmaşık ve çok daha fonksiyonel sorunlar olmasına yol açmaktadır (Arpacı, 2005:121).

Ekonomik sorunlar ve geçinme güçlüğü beraberinde kayıt dışı istihdamı da getirmektedir. Geçinemeyen 65 yaş üstü bireyler yaşadıkları maddi sıkıntılar neticesinde düşük ücretli, kayıt dışı ve güvencesiz işlerde çalışmaktadırlar. Sosyal sigorta sistemine dahil olamayan, emekli olmayan ve yeterli gelire sahip olamayan yaşlılar zorunlu olarak çalışmaya yönelmekte, bu sırada yaş ayrımcılığının da etkisiyle kendilerine uygun olmayan iş koşullarında uzun süreler boyunca çalışmak zorunda kalmaktadırlar.

2.3.2. Barınma sorunu

Yaşlı bireylerin yaşlılık döneminde sıkça maruz kaldığı sorunlardan bir diğeri de barınma sorunudur. Barınma sorunu her ne kadar bireyin ekonomik gücü ile ilişkili gözükse de, bireyin ekonomik gücünün yanı sıra toplumsal ve sosyal konumu ile de ilişkilidir. Ekonomik güçlük içerisinde olan bireyler, tek başlarına yaşamlarını idame ettirmekte zorluk yaşamaktadır. Böyle bir durum içerisinde olan bireye ya çocukları destek vermekte ya da koşullar el verdiği müddetçe kurum bakımına yönelmeleri söz konusu olmaktadır (Sılaaydın, 2008:105).

Yaşlı bireylerin kurumsal bakım ortamında yaşamaya yönelme süreci çok boyutlu etkenlere bağlıdır. Yaşlılık döneminde bireylerin toplumsal etkinlikleri ve güçleri giderek azalmakta, sosyal yaşamları ve etkileşimleri daha edilgen bir hale gelmektedir. Yakın çevresindeki arkadaşlarını kaybetmek, aile yapısındaki değişiklikler ve modern yaşamın getirdiği koşullar nedeniyle çocukların farklı sebeplerle evden ayrılması, yaşlı bireylerin sosyal çevresinin daralmasına yol açmaktadır. Bu durum, evde yalnız kalan yaşlı bireyler için ev işleriyle ilgilenmeyi, günlük rutinlerini sürdürmeyi ve hatta kendilerine bakmayı zorlaştırmaktadır (Akan, 2023:145).

Yaşlılık dönemindeki bireyin barınma sorununu ortaya çıkaran bir diğer faktör ise sağlık problemleridir. Özellikle çok fazla sağlık sorununa sahip olan bireyler için sürekli bakım söz konusu olmaktadır. Bu bakımı karşılayabilecek kişilerin olmaması durumu ya da evde karşılanmasının zor olduğu durumlar bireyi yeniden barınma sorunu ile yüzleştirmektedir. Ekonomik durumu da göz önünde bulundurarak ya bakıma destek birisi ya da kurum bakımı gibi seçeneklere gidilse de barınma sorununun çözümü çoğu zaman yaşlılar için çok zor bir hale gelmektedir (Ekinci, 2020: 20)

2.3.3. Sağlık sorunları

Yaşlanma ile birlikte bireyler çeşitli vücut fonksiyonlarında değişim ve kayıplar yaşamaya başlamaktadır. Bu değişim ve kayıplar da beraberinde farklı sağlık sorunları getirmektedir. Her bireyin yaşam tarzının, alışkanlıklarının ve fiziksel aktifliğinin farklı olması ortaya çıkan sağlık sorunlarının da farklı olmasına sebep olmaktadır. Her birey sahip olduğu yaşam biçimine göre farklı sağlık problemleri ile karşılaşmaktadır. Sağlık problemleri yaşayan birey eski alışkanlıklarını yerine getirememesi ve zamanla yaşam tarzının değişmek zorunda kalması sebebiyle de eskisi gibi yaptıklarından zevk almamaya başlar. Fizyolojik ve biyolojik olarak değişimlerin daha çok kayıplar şeklinde kendini gösterdiği yaşlılık döneminde bireyin en çok sağlık problemleri ile karşılaşması, onun sağlık durumu hakkında da olumsuz bir görüşe sahip olmasına karşılık gelmektedir (Şentürk, 2022: 183).

Yaşlıların sık yaşadığı fiziksel, ruhsal ve zihinsel sağlık sorunlarını; görme, işitme ve duyma becerilerinde gerileme/bozulma, öğrenme ve algılamada güçlük yaşama, dikkat dağınıklığı, unutkanlık ve hatırlamada güçlük çekme, dil kullanma becerisinde gerileme, sürekli kendini gösteren depresyon ve üzüntülü hali, kas erimesine bağlı olarak hareket sınırlılığı, çabuk yorulma ve halsizlik, kemik zayıflığına bağlı olarak kırılmaların yaşanması, baş dönmeleri, idrar kaçırma şeklinde sıralamak mümkündür. Her yaşlı bireyin yaşam koşulları ile ilişkili olarak bu hastalıklardan bir veya birden fazlasını yaşadığı görülmektedir. Ancak atlamamak gerekir ki; 65 yaşına bu hastalıklardan yalnızca birisiyle giren yaşlı olduğu gibi, 80 yaşını geçtiği halde bu hastalıklardan muzdarip olmayan, doktora gereksinim duymadan yaşayan ileri yaşlı da bulunmaktadır (Şentürk, 2022: 182).

2.3.4. Yalnızlık ve sosyal izolasyon

Yaşlılık döneminde meydana gelen fiziksel gerilemeler zamanla kendini psikolojik boyutlarda göstermekte ve ardından sosyalleşmede de yetersizlik duygularına sebep olmaktadır. Ortaya çıkan bu durum kişiden kişiye farklılık göstermekle birlikte, bireyin içerisinde yaşadığı toplumun duyarlılığına göre de değişebilmektedir. Tarım toplumlarında yaşlı bireyler sosyal bir değer olarak görülürken, modernleşmeyle birlikte tecrübelerin eskisi kadar önemi kalmamıştır. Yaşlanmayla görülen fiziksel ve psikolojik

kayıplar, iş gücüne katılımın zayıflaması gibi faktörler sebebiyle yaşlı bireyler toplum üzerinde bir yük olarak görülmeye başlamış ve yaşlılık sosyal bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Modern hayatın etkisi, yaşlıların çevreleri ile ilişkilerinde çözülmeye sebep olmuş ve yaşlı bireyler kendi iç dünyalarına çekilmeye başlayarak yalnızlık ve sosyal izolasyon gibi sorunlarla karşılaşmaya başlamışlardır (Yılmaz, 2022:182).

Yaşın ilerlemesi ile birlikte sevdiklerinin kaybını yaşamak yaşlı bireyler üzerinde yalnızlığı daha da arttırmaktadır. Eş, akraba ve yakın çevresindekilerin kayıpları ile yaşlı bireyler sosyal ortamlarından kendilerini soyutlamakta dolayısıyla da yeni sosyal ilişki ağı içerisine dahil olamadıkları için yalnızlaşmaktadırlar. Bunun yanı sıra fiziksel yetersizliklerin artması da yaşlı bireylerin toplumsal etkileşimi üzerinde etki göstermektedir (Yıldırım ve Şahin, 2020: 56).

Çalışmalar yalnızlığın iki tipinin olduğunu söylemektedir. Bunlardan ilki olan duygusal yalnızlık; özel ve samimi bir ilişkinin yokluğunda ya da kaybında ortaya çıkarak kişinin kendisini büyük bir boşluk içinde hissetmesine sebep olurken, ikinci tip olan sosyal yalnızlıkta genel olarak arkadaşlıkların kurulamaması ya da toplumun bireyi değerlendirememesi söz konusudur. Sosyal yalnızlık çeken kişiler kendilerini yetersiz ve bıkkın hissetmektedirler (Özben, 2008: 105). Yaşlı bireyler ise yalnızlık türlerinin her ikisine de sahip olabilmektedirler. Yaşlanan bireyin hem yaşantısında hem de kendisinde görüşülen pek çok değişim ile birey eskisi kadar çevresiyle etkileşime girememekte ve sosyal katılım gösterememektedir. Eski dostlarıyla, arkadaş ve komşularıyla görüşme sıklığı zamanla azalmaktadır. Akranlarının hastalanması ya da vefat etme durumları yaşlılarda sıkça karşılaşılan yalnızlık nedenlerindendir. Ortaya çıkan ve günden güne kendini gösteren bu değişimlere uyum sağlamakta güçlük çeken yaşlı birey, eskisi kadar dışarı çıkmak istemeyebilir ve dışarı yaşantısını eskisi kadar talep etmeyebilir. Tüm bu durumlarda yaşlının ilişkilerinin seyrelmesine sebep olabilmekte ve yalnızlığı arttıran unsurlar arasında ön plana çıkmaktadır. Söz konusu bu durumlar birleşerek yaşlının hem duygusal hem de sosyal yalnızlık durumunu ortaya koymaktadır (Şentürk, 2022: 197).

Yaşlılık döneminde yalnızlık ve izolasyonun görülmesinde yaş, gelir, eş yokluğu, eğitim ve çocuk sahibi olmama gibi değişkenler önemli ölçülüde etkili olmaktadır. Daha ileri yaşlarda yalnızlık ve izolasyonun nispeten daha fazla görülmesinde eş ve arkadaş

kayıplarının önemli bir payı bulunmaktadır (Kapıkıran ve Acun Kapıkıran, 2016: 96). Özellikle covid-19 pandemisinde daha da belirginleşen yalnızlık ve sosyal izolasyon, o dönemde hem hastalığa yakalanma ve ölüm korkusu hem de getirilen kısıtlama tedbirleri yaşlıların sosyal teması önünde engeller oluşturmuş ve yalnızlaşmak zorunda bırakmıştır (Yılmaz, 2022: 187).

Sosyal izolasyon yaşlının emekli olmasıyla da yakından ilişkili olarak görülmektedir. Emekli olmak ile birlikte üretim alanının dışında kalmak ve aktif bir yaşamdan uzaklaşmak her yaşlı için geçerli olmasa da çoğu yaşlı da işe yaramama ve yetersizlik duygusu yaratarak içerisinde yaşadığı çevreden soyutlanmasına, içine kapanmasına neden olabilmektedir (Şentürk, 2022: 198).

2.3.5. Yaş ayrımcılığı (Ageism)

Yaşa dayalı ayrımcılık, bireyin yaşını temel alarak ona yönelik ayrımcı tutum ve davranışlar sergilenmesi olarak tanımlanabilir. Bu tür ayrımcı davranışlar hem genç hem de yaşlı bireylere yönelebilir. Gençlere yönelik yaş ayrımcılığı, genellikle onların fikirlerini dikkate almamak, deneyimsizliklerini vurgulayarak yetersiz olduklarını ifade etmek şeklinde ortaya çıkmaktadır. Yaşlı bireylerde ise bu ayrımcılık, üretimden çekilmeleriyle birlikte topluma yük olarak görülme algısıyla bağlantılıdır ve bakım ile sosyal güvenlik maliyetleri gibi konular üzerinden tartışılmaktadır. Yaşlı bireyler birikim, deneyim ve eğitim düzeyleri yüksek olmasına rağmen, modern kapitalist toplumda çoğunlukla görmezden gelinmekte ve tüketici bir sınıf olarak değerlendirilerek ekonomiye katkı sağlayıp sağlamadıkları sorgulanmaktadır. Bu durum, farkında olmadan içselleştirdiğimiz ve sorgulamaksızın kabul ettiğimiz kalıp yargılarla yakından ilişkilidir (Buz, 2015: 259).

Butler, 1969'da yazdığı bir yazıda, ayrımcılık türlerinden bahsederken, ırk ayrımcılığı ve sosyal sınıf ayrımcılığının zaten tanımlanmaya ihtiyaç duyulmayacak kadar bilinen bir konu olduğunu söylemiştir. Ardından, yeni bir ayrımcılık türünü tanımlayarak devam eder. 20. yüzyılın ortalarından itibaren özellikle gelişmiş ülkelerin daha belirgin bir şekilde hissetmeye başladığı toplumsal yaşlanma olgusunun yakın gelecekte göz ardı edilemeyecek büyük bir tehlikeyi doğurabileceğine dikkat çeker. Bu tehlikeyi de

"ageizm" olarak tanımlar. Butler ageizmi, bir yaş grubunun diğer yaş gruplarına yönelik ön yargısı olarak ifade eder (Butler'den akt. Özkurt, 2021:93).

Yaşçılık, bireylerin yalnızca yaşları nedeniyle ayrımcı muamelelere maruz kalması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, insanlar cinsiyetleri, cinsel yönelimleri veya inançları nedeniyle ayrımcılıkla karşılaşabileceği gibi, sadece yaşlarına bağlı olarak da iş hayatında, insan ilişkilerinde ya da hizmet alım süreçlerinde ayrımcı tutumlarla karşılaşabilirler (Çayır, 2018:2). Örneğin, bazı bireyler "yaşlı" oldukları gerekçesiyle bir işe kabul edilmezken, bazıları ise "genç" oldukları için bulundukları ortamda aşağılayıcı davranışlara maruz kalabilmektedir. Bu durum, yaşçılığın her yaş grubundaki bireyleri etkileyebileceğini göstermektedir. Bununla birlikte, çocukları korumaya yönelik çeşitli mekanizmalar ve sözleşmelerin bulunması ya da gençlerin toplumsal hayata katılımını destekleyen sivil toplum faaliyetlerinin yaygın olmasına rağmen, yaşlı bireyler için benzer çalışmalar oldukça sınırlıdır. Yaşlı bireylerin insan haklarını doğrudan koruyan uluslararası bir sözleşmenin bulunmaması da bu durumu daha sorunlu hale getirmektedir. Ancak dünya genelinde, Türkiye de dahil olmak üzere, nüfus hızla yaşlanmakta ve yaşlılık algısındaki olumsuz tutumlar artmaktadır. İnsanlar yalnızca yaşları nedeniyle ayrımcılığa uğramakta, bu durum özellikle yaşlı bireyleri hedef almaktadır. Bu nedenle, dünya literatüründe yaşçılık genellikle yaşlı bireylere yönelik ayrımcılık bağlamında ele alınmaktadır.

Arun'a (2020a) göre; özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde yaşlanmanın hızlı bir şekilde yaşanması ve bu yaşlanmanın ülkenin kalkınmışlık seviyesi yükselmeden yaşanması gündelik yaşantıdaki eşitsizlikleri derinleştirecektir. Ne var ki ortaya çıkan bu eşitsizliklerin en çok etkilediği gruplar kırılgan gruplar olmaktadır. Yaşlılar ise bu etkileri en çok yaşayan gruplardan bir tanesidir. Toplumsal yaşamda pek çok açıdan devazantajlı durumla yüzleşen yaşlı bireyleri etkileyen en kritik sorunlarından birisi ise ageismdir.

Ageism terimini ilk kez ortaya koyan isim olan Butler yaş ayrımcılığının birbiriyle ilişkili olan üç yönünü şöyle tanımlamıştır:

> Yaşlılara, yaşlılığa ve yaşlanmaya yönelik ön yargılı tutumlar (yaşlıların kendilerinin sahip olduğu tutumlar da dahil olmak üzere), özellikle istihdam alanında ve diğer sosyal rollerde de yaşlılara yönelik ayrımcı uygulamalar,

çoğunlukla art niyetli olmadığı varsayılan, yaşlılar hakkında basmakalıp inançları sürdüren, yeterli bir yaşam sürdürebilmek için fırsatları engelleyen ve kişisel onuru kıran kurumsal uygulamalar ve politikalar (aktaran Özkurt, 2021).

Baktığımız zaman bu üç başlık birbiri ile ilişkilidir ve karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Her üç başlıkta yaşlanma ve yaşlılığı asıl doğal anlamından uzaklaştırmış, toplumsal bir sorun olarak görülmesinde etkili olmuştur.

Arun'a (2020b) göre; ageismin temelinde üç sebep vardır. Bunlardan birincisi, yaşlanmaktan ve yaşlılıktan korkmak. İkincisi, yaşlılarla bir arada olmaktan, onlarla aynı mekanı paylaşmaktan kaçınmaktır. Son olarak üçüncüsü ise, tüm yaşlıların hasta, düşkün, işsiz, çağ dışı olduğu yönündeki kalıp yargılardır.

Tufan'a (2016:133) göre yaşlı kategorisi bir damga veya etiketten ibarettir. Kişinin yaşlı ya da genç oluşunu onun takvimsel yaşından ziyade, fiziksel, ruhsal, sosyal, ekonomik ve eğitim durumu gibi faktörler etkilemektedir. Yaşlılara karşı ayrımcı tutum ve davranış sergileyen kişiler hangi gerekçe ve dayanak ile olursa olsun temelde yaşlıları tek tip kabul eden ve onları homojenize eden bir anlayışa sahiptir. Söz konusu bu kişilerin yaşlılık dönemi ve yaşlı bireyler arasındaki çeşitliliğe ilişkin bir farkındalık düzeyleri bulunmamaktadır. Oysa yaşlı insanlar da tıpkı diğer yaş grupları gibi benzer yönleri olmakla birlikte çeşitlilik gösteren bir gruptur (Özkurt, 2021:106).

Günümüz toplumunda yapılan pek çok araştırma, yaş ayrımcılığının oldukça yaygın olduğunu ortaya koymasına rağmen, özellikle yaşlılara yönelik ayrımcılığın tespit edilmesi zordur ve bu alanda yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Özütürker, 2021: 3049). Yaş ayrımcılığıyla mücadelede temel amaç, yaşlı bireylerin toplumun sunduğu hizmetlerden adil bir şekilde yararlanmalarını sağlamak, yaşlılara yönelik ayrımcılık ve ihmalin önüne geçmek ve hak temelli uygulamalarla onurlu bir yaşam sürmelerine olanak tanımaktır.

2.3.6. Yaşlı ihmal ve istismarı

Dünya Sağlık Örgütü yaşlı istismarını, *"güven beklentisinin olduğu ilişki içerisinde gerçekleşen, bir yaşlının zarar görmesine veya sıkıntıya girmesine yol açan, tekil ya da tekrarlayan eylem ya da uygun davranış eksikliği"* olarak tanımlamaktadır (World Health

Organization, t.y.). Bu şiddet türü bir insan hakları ihlali teşkil etmesinin yanı sıra, fiziksel, cinsel, psikolojik, ekonomik istismarı, terk etmeyi ve ihmali, ciddi onur ve saygınlık yitimini içermektedir. Yaşlı istismarı, *"Yaşlı bireyin sağlık ve iyilik halini tehdit eden veya zarar veren herhangi bir davranış"* (Uysal, 2002, s.2), *"belirli bir zaman dilimi içerisinde yaşlının bir yetişkin tarafından o kültürde kabul edilmeyen bir davranışa maruz bırakılması"* (Artan, 1996:21) şeklinde de tanımlanabilmektedir.

Yaşlı istismarından ilk olarak 1970'li yıllarda söz edilmiştir. Burston, 1975 yılında British Medical Journal'da aile yakını tarafından bakımı gerçekleştirilen bağımlı bir yaşlının maruz kaldığı fiziksel istismarı içeren "büyükanne dövme (granny battering)" tanımını yapmıştır. Daha sonrasında bu tanımın içerisine yaşlının güven ilişkisi içerisinde olduğu bir kişi ya da aile yakını tarafından eylem ya da ihmal sonucu zarara maruz bırakılmasını içeren pek çok davranış eklenmiştir. 1980'lerin ortalarından itibaren ise bu tanıma fiziksel ve cinsel istismar, dolandırıcılık ve sahtekarlık boyutları eklenmiş, suç tanımlarında yer alması ve ceza hukuku düzenlemelerinin oluşturulması süreci başlamıştır. Yaşlı bakımının kurumsal düzeyde daha yaygın olarak gözetilmesi ile birlikte yaşlı bireylere yönelik istismarın kurumlarda gerçekleşmesi konusu üzerinde daha çok durulmaya başlanmıştır (İlgili, 2020:120).

İstismar ve ihmalin her ortamda meydana gelebileceği dikkate alındığında, yaşlı bireyler için bu durumun en sık görülebileceği yerler arasında kendi evleri, hastaneler, huzurevleri ve gündüz bakım merkezleri bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar, istismar ve ihmalin her ekonomik düzeyde, toplumda, etnik grupta ve dini yapıda ortaya çıkabileceğini göstermektedir. Yaşlı istismarı hakkında doğru ve yeterli bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Sosyal ve gizli bir sorun olarak karşımıza çıkan yaşlı istismarı, gelişmiş ülkelerde dahi resmi bildirimlerin tahmin edilenden daha düşük olduğunu ortaya koymaktadır (Arpacı ve Bakır, 2017:693).

Yaşlı istismarı; fiziksel istismar, cinsel istismar, ekonomik istismar, psikolojik istismar, ihmal olmak üzere beş kategoride ele alınmaktadır.

İhmal: İhmal, yaşlı bireyin ihtiyaç duyduğu yiyecek, içecek, ilaç veya tıbbi bakım gereçlerinin (örneğin protez, gözlük, işitme cihazı gibi) bilerek ya da bilmeden sağlanmaması; bakım verme yükümlülüğünün yerine getirilmesinde isteksizlik

gösterilmesi veya bu yükümlülüğün reddedilmesi sonucu yaşlı bireyin duygusal ve fiziksel acı çekmesine neden olmaktır. İstismar ve ihmal arasındaki fark incelendiğinde, istismarda şiddeti uygulayan kişi daha aktif bir tutum sergilerken, ihmal daha çok pasif bir davranış biçimi olarak ortaya çıkmaktadır (Arpacı ve Bakır, 2017:695). Yaşlının ihmale maruz kaldığını belirten durumlar arasında; yatak yaraları, aşırı kilo kaybı, kişisel öz bakımının kötü olması, ilacını almama, tedavi edilmeyen fiziksel ve mental rahatsızlıklar sayılabilir. İhmal de tıpkı istismarda olduğu gibi yaşlıya maddi, manevi ve duygusal yönden zarar vermektedir (Şen ve Meriç, 2020: 65).

Fiziksel İstismar: Fiziksel istismar, yaşlı bireyin güvendiği bir kişi veya bakımını üstlenen biri tarafından şiddet veya güç kullanılarak vücuduna zarar verilmesidir. Yaşlı bireyi sarsmak, dövmek, zorla tutmak, ilaçlarını yanlış veya fazla vermek gibi durumlar fiziksel istismar örnekleri arasında yer alır. Bunun yanı sıra yaşlının vücudunda yanık izleri, nedeni açıklanamayan morluklar, kırıklar ya da belirli bölgelerde saç kaybı gibi belirtiler de fiziksel istismar göstergeleri olabilir. Fiziksel istismar yalnızca vurma veya cinsel saldırı ile sınırlı değildir; açıklanamayan fiziksel gerilemeler, uzun süre su veya yiyecekten mahrum bırakılma gibi durumlar da fiziksel istismar kapsamında değerlendirilmektedir (Uysal, 2002). Fiziksel istismara uğrayan yaşlı bireylerde görülebilecek başlıca belirtiler; boyun ve kollarda çürük ya da morluklar, el ve ayak bileklerinde ip veya halat izleri, açıklanamayan yaralar, yaralanmaları açıklarken çelişkili ifadeler kullanma ve tekrarlayan yaralanmalar karşısında aynı sağlık kurumuna başvurmayı reddetme gibi davranışlar olarak sıralanabilir (Beşer ve Kıssal, 2022:201).

Psikolojik İstismar: Yaşlı bireye karşı uygulanan psikolojik istismar*, "yaşlının güvendiği birisi tarafından kasıtlı olarak ruhsal açıdan acı verme"* olarak tanımlanır (Uysal, 2002, s.4). Psikolojik istismara maruz kalmak depresyon, kaygı, korku, sinirsel bozukukluklar ve hatta intihara yol açabilmektedir. Bu istismarı uygulayan kişiler genellikle istismarı yaşlının yakınları, akrabaları ve arkadaşları önünde yapmaktadırlar. Psikolojik istismar türü diğer istismar türlerine eşlik etmektedir. Bu nedenle diğer istismar türlerinin de güçlü bir işareti olabilmektedir (İlgili, 2020:122). Bağırmak, hakaret etmek, küçük düşürmek, suçlamak, göz ardı etmek psikolojik istismarı içerir. Başlıca psikolojik istismar belirtileri; bireyin iletişim kurmaması, şüpheli ve mantıksız korkular yaşaması, sorulan sorulara

cevap vermemesi, bilinç bulanıklığı ve uyum bozukluğu olması sayılabilir (Arpacı ve Bakır, 2017: 694).

Cinsel İstismar: Cinsel istismar *"yaşlının kendi onayı olmadan herhangi bir cinsel aktiviye zorlanmasıdır"*. Yaşlılar tarafından en çok gizlenen istismar türü olan cinsel istismar, utanma veya kendisine bakan kişinin cezalandırılacağı düşüncesiyle konuşmaktan çekinmektedir. Cinsel istismara maruz kalan daha çok kadınlar olurken, istismar eylemini gerçekleştiren kişiler erkekler veya yaşlının bir tanıdığı ya da akrabası olmaktadır (Erden ve Boz, 2018:101). Başlıca cinsel istismar belirtleri; yürüme ve oturmada güçlük yaşama, açıklanamayan vajinal ve anal kanamalar, kanlı ve lekeli giysiler, cinsel yolla bulaşan hastalıkların varlığı, yaşlı bireyin memelerinde morluk ve çürüklerin olması, genital bölgede ağrı olması sayılabilir (Arpacı ve Bakır, 2017: 695, Erden ve Boz, 2018).

Ekonomik İstismar: Yaşlının güvendiği biri tarafından para veya malının kötüye kullanılması ya da çalınması ekonomik istismar olarak kabul edilmektedir. Yaşlının ekonomik olarak istismarında; banka hesabından habersiz para alınması, kredi kartından belli belirsiz harcamaların yapılması, yaşlının değerli eşyalarının kaybolması ve resmi belgelerde imzasının taklit edilerek para elde edilmesi, kendi evinden çıkartılması veya hile yolu ile vekaletname alınması örnek olarak gösterilebilir (Uysal, 2002).

Söz konusu bu istismar türlerini gerçekleştiren kişiler yaşlıyı kontrol eden, otorite sahibi kimseler olabilir. Aynı zamanda bu kişiler eş, çocuk, akraba, arkadaş, gönüllü yardımcı, bakım personeli, sağlık görevlisi ya da sosyal hizmetler görevlisi de olabilir. Ekonomik istismarın temel nedenlerinden birisi yaşlı bireyin yalnızlık, sosyal izolasyon ya da bilişsel yetersizlik nedeniyle "savunmasız" hale gelmesidir. Bu durumlar sonucunda yaşlı birey kolay bir şekilde manipülasyona açık hale gelmekte ve çoğunlukla da ekonomik istismara maruz kaldığının farkına varamamaktadırlar. Ayrıca ekonomik istismar yaşlı bireylerin bağımsızlıklarını kaybetmelerine, güvensizlik, anksiyete, depresyon gibi sonuçlara neden olurken bireyin daha fazla sosyal destek sistemine ihtiyaç duymasına neden olmaktadır (Dönümcü, 2007).

3. YAŞLILARIN İNSAN HAKLARI

3.1. Hak

Hak kavramı, tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmış ve tartışılmıştır. Günümüzde de hak kavramına dair pek çok tanım bulunmaktadır. Uygun'a göre hak *"bir şey yapmaya yetkili olmak ya da bir şeyi talep edebilmek"* demektir. Hak, sahibi olduğu kişiye bir şeyi yapabilme yetkisi verirken, diğer kişilere ise bu yetkinin kullanılmasına engel olmama ve saygı gösterme yükümlülüğü getirmektedir. Uygun hak kavramını açıklarken, hakların kaynağına dair iki kaynak göstermektedir. Bunlardan ilki *"sözleşme veya hukuk kuralları"dır. Bu ikisi kişiyi hak sahibi yapmaktadır. İkincisi ise "kişinin kendi kararlarını verme konusundaki talebinin meşruluğudur"* (2000:13). Çüçen'e göre ise hak "kişinin toplumdan isteyebileceği, talep edebileceği ve kullanabileceği yetkilerdir" (2003:29).

Kabaoğlu'na göre ise, *"hak biçimi sağlayandır; özgürlüğün ifade edilişi, dışa vurumudur. Hak, özgürlüğün usuli güvencesi ve gerçekleşme aracıdır. Haklar ise kökenini özgürlükten alan, özgürlükleri sağlamak için çerçevesini hukukun çizdiği yetkilerdir"* (2013: 13) şeklinde tanımlamıştır. Hak kavramını, hukuk düzeni içinde tanımlayan Emini'ye göre hak, *"hukuk düzeni içinde tanınan yetki, menfaat veya sahip olduğu çıkarı korumak için tanıdığı irade gücü olarak tanımlanmaktadır*" (2004: 203).

Kuçuradi hak kavramını adaletsizlik kavramı üzerinden açıklar. Belirli bir durumda birine borcun yani verilmesi gerekenin ne olduğunu nasıl belirlediğimizi ve adalet fikrini bilgisel olarak nasıl kavramsallaştırmamız gerektiğinin yolunu gösteren Kuçuradi adaletsizliği "insanlara insan olarak borçlu olunanları bulduğumuz yer; ya da borçlu olunanları bugünkü adıyla dile getirirsek, temel insan haklarının türetildiği yerdir" şeklinde açıklamaktadır. Yani, adaletsizliğin ortadan kaldırılması, başka bir deyişle adaletin sağlanması, bir kişiye verilmesi gerekenin verilmesi ile mümkündür. Söz konusu verilmesi gereken şey ise "hak" kavramı olarak tanımlanmaktadır (Kuçuradi, 2022:31).

3.2. Hakların Sınıflandırılması

İnsan hakları kavramı, tarihsel süreç içerisinde kendini geliştirmiştir. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nden önce de var olan insan hakları kavramı, varlığını ancak 18. yüzyılda tamamlayabilmiş ve ulusal ve uluslararası hukuk sözleşmeleri ile güvence altına alınmıştır. Bir hakkın insan hakkı olup olmadığı üzerine tartışmalar çıkmış, pek çok düşünür ve hukukçu farklı ölçütler ortaya koymuştur. Dolayısıyla da bugün birden fazla ölçüt ve sınıflandırma ile karşı karşıya gelmekteyiz (Erol, 2020:30).

Kuçuradi hangi hakların temel olduğu ya da olmadığı konusundaki temel ölçütü insanlık olarak başardıklarımıza bakarak edinebileceğimizi söylemektedir. İnsanın olanaklarına ilişkin bilgi ve bu olanakların gerçekleşebilmesini sağlayan koşulların bilgisine sahip olmak hakların "temel"liği ya da tam tersi olması konusunda bize ölçüt sunmaktadır. Böylece Kuçuradi temel hakların, temel olmayan haklardan ayrılabileceğini ifade etmektedir (2022:3).

Çotuksöken haklara ilişkin olarak yapılan sınıflandırma biçimlerinde gözetilen ölçütleri şöyle sıralamıştır: "Pozitif Haklar-Negatif Haklar Sınıflaması", "Yasak Haklar- Moral Haklar Sınıflaması", "Hakların Konularına Göre Sınıflanması", "Hakların Öznelerine Göre Sınıflanması", "Hakların Sınırlandırılmasına Göre Sınıflanması", "Hakların Olağan- Olağanüstü Rejime Göre Sınıflanması" (2012:33).

Kuşaklara göre yapılan ayrım ilk defa 1979 yılında Karel Vasak tarafından dile getirilmiştir. Bu sınıflandırmada insan hakları, birinci kuşak, ikinci kuşak ve üçüncü kuşak insan hakları olarak adlandırılmaktadır (Turhan, 2013: 359). Ancak Kuçuradi (2022:10) Vasak tarafından yapılan insan hakları sınıflandırmasının kolay anlaşılabilir olması sebebiyle yaygınlaştığını ve sürekli yapılan eklemeler sebebiyle bildirgede var olan insan hakları anlayışından uzaklaşıldığını ifade etmektedir.

Kuçuradi hakların sınıflandırılmasını taşıyıcıları bakımından açıklamaktadır. Ona göre haklar, taşıyıcısı kişi olan haklar ve taşıyıcısı grup olan haklar olarak ayrılmaktadır. Taşıyıcısı kişi olan haklar da temel haklar ve yurttaşlık hakları olarak ikiye ayrılmaktadır. Temel haklar tek tek her bir insanın haklarını ifade ederken, yurttaşlık hakları bir devletin yurttaşlarına tanıdığı hakları ifade etmektedir. Temel hakları da kendi içerisinde korunma

yollarına göre doğrudan ve dolayı korunan haklar olarak ayıran Kuçuradi, doğrudan korunması gereken hakların yaşama, işkence ve kötü muameleden koruma, düşünce özgürlüğü gibi insan onurunu ve değerini korumaya yönelik haklar olduğunu söylemektedir (2022:58-59).

Dolaylı korunan haklar, beslenme, eğitim ve sağlık gibi devletin sunduğu, kamu düzeni ve devletin koruma yükümlülüğü altında olan koşulları ifade eder. Bu haklar, yurttaşlık hakları aracılığıyla korunabilen haklar olarak kabul edilir. İnsan hakları ve temel haklar aynı kavramı ifade etse de, yurttaşlık hakları bu sınıflamaya temel hak olarak dahil edilmez. Dolaylı haklar, siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda devletin, bireylerin onuruna ve değerlerine uygun bir şekilde belirlediği sınırlamaları içerir (Kuçuradi, 2022: 46).

Kuçuradi grup haklarının başka bir deyişle kollektif hakların da temel hak olmadığını belirtmektedir.

> Grup hakları, belirli bir çağın veya belirli bir ülkenin gerçeklik koşullarında, temel (kişi) haklarının gerektirdikleridir. Bir ülkede yurttaşların çoğunluğunun sahip olduğu bazı özelliklerden farklı özelliklere –farklı din, farklı dil, farklı etnik kökene- sahip gruplara üye kişilerin kendi insansal olanaklarını geliştirebilmelerini olanaklı kılan kamusal düzenlemelere ilişkin normlardır (Kuçuradi, 2022:143-144).

3.3. Grup Hakları

Karel Vasak tarafından yapılan sınıflandırmada üçüncü kuşak haklar olarak adlandırılan ve dayanışma ya da kollektif haklar olarak da adlandırılan grup haklarında öznenin birey değil grup olduğu görülmektedir. Çoğunlukla azınlık hakları ile birlikte kullanılan grup hakları kendi kaderini belirleme hakkı (self determination), çevre hakkı, barış hakkı gibi başlıkları içermektedir. Aral, kolektif hakları ele aldığı çalışmasında, kolektif hakların birey merkezli olmaması sebebiyle yerleşik bir insan hakkı olarak kabul edilmekten uzak olduğunu söylemektedir. Öznenin belirsizliği sebebiyle kabul görme konusunda tartışmalar yaratan grup haklarının somut ve denetlenebilir tarafları da bulunmamaktadır. Aral çalışmasında bu konu için, belirli bir insan topluluğunu ilgilendiren ve ciddi bir

işbirliğini gerekli kılan kolektif haklar söz konusu olduğunda hukuki olarak sorumluluğu olan muhatabın kim olduğunun açık ve net bir şekilde belirlenmemiş olduğunu söylemektedir (2012: 2).

Kuçuradi'ye göre ise kişi haklarının korunabilmesi için bazı koşullarda grup hakları gerekli olsa da bu haklar temel hak değildir. Kuçuradi'ye göre grup hakları; belirli koşullarda kişi hakları olan insan haklarının korunabilmesi için tanınması gereken haklardır. Ancak koşullar değiştikçe tanınması gereken grup haklarına da ihtiyaç kalmayacaktır. Oysa insan hakları her zaman ve her koşulda gereklidir (Kuçuradi, 2022: 14).

Kabaoğlu, grup haklarının tanınmaması ile ilgili şöyle söylemektedir:

> Topluluk hakları açısından, bireysel haklar mücadelesi ile halkların hakları mücadelesi birbirini tamamlar. Özne ve toplumsal aktör olarak bireylerin varlığının, kolektif kimliklerinin tanınmasına bağlı olduğu durumlar vardır. Kolektif haklar, bireysel hakların kullanılmasını sağlar. Birey toplumsal ilişkiler süreci ve kolektif kimliği göz önüne alınmadan başka bir şey değildir (Kabaoğlu, 1989: 180).

Başka bir anlayışa göre, yalnızca bir kişiye yönelik olmaktan çıkan insan haklarında artık toplumsal gruplar, ulusal azınlıklar ya da bir devletin yurttaşı olarak olma ile de insan haklarının muhatabı olabilmektedirler. Bu bakış açısına göre hakların öznesinin ortadan kalktığı ve hakların bir muhatabının olmadığı görülmektedir (Erol, 2020: 33).

"Grup hakları insan haklarının emplikasyonlarıdır" diyen Kuçuradi'nin bakış açısı ile baktığımızda, günümüzde hızla yaşlanan nüfus ile birlikte yaşlı insanların da değişen koşullar ile ilişkili olarak çeşitli ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Söz konusu bu ihtiyaçların yanı sıra yaşlıların haklarının korunması ve yaşlılara yönelik hak ihlallerinin orta çıkmasında hızla yaşlanan nüfusa yönelik önlemlerin alınmadığı göz önünde bulundurulduğunda grup hakları yaşlı haklarının korunmasında bir araç ve yol gösterici olabilir mi? Kuçuradi'nin anlayışı her ne kadar koruma yolları bakımından bir yol haritası çizse de insan haklarının bütüncüllüğünü parçalayan bir bakış açısının gelişmesine karşı bir uyarıcı olarak da bize bir anlam sunuyor. Günümüzde kırılgan gruplara karşı gittikçe

artan hak ihlallerinin yanı sıra yaşlıların maruz bırakıldığı hak ihlallerinin görünür olmadığı aşikardır. Bu gerçeklik karşısında yaşlıların haklarını insan haklarından ayrı bir çatı altında düşünmek bu görünmezliğin azalmasına katkı sunmayacaktır.

3.4. Grup Hakları Zincirinde Yeni Bir Halka: Yaşlıların İnsan Hakları

Günümüz neoliberal toplumuna göre yaşlanan kişi için yaşamın sonu gelmiştir. Bunun için yaşlılık iyi yönetilmesi gereken bir süreç ve hatta ertelenmesi gereken bir risk olarak görülmektedir. Söz konusu bu toplumlarda birey başarıya ulaşabilmek adına her daim yeni bilgiler edinmek ve kendini geliştirmek zorundadır (İpek, 2021:134).

Neoliberalizmin insan tipi rekabetçi, değişime kolayca uyum sağlayan, teknolojik yeniliklerle sürekli baş etmek ve rekabet etmek durumunda kalandır. Dolayısıyla böylesi bir dönemden yaşlılık da nasibini almıştır. Yaşlılığın çehresi değişmiş, yeni anlamlar yüklenmiştir. Her zaman sağlıklı ve güçlü olma, değişime açık ve sorunlarla baş edebilen olma görevleri yüklenen bireyler içerisinde yaşlılar da sürekli dikkatli olmalı, değişime uyum sağlayabilmeli, beden sağlıklarına ve görünüşlerine yönelik sorumluluklarını yerine getirmelidirler. Ancak tüm bunları yaparlarsa toplumda kabul görebilir ve üretken bireyler olabilirler. Bunun için de aktif ve başarılı yaşlanmak durumundadırlar (İpek, 2021:135). Wilhelm Schmid, modern dünyada yaşlanmanın negatif olarak tanımlanıp bir sorun olarak görülmesinin sebebini, onun bir hastalık olarak değerlendirilip, iyileştirilmesi gerektiği düşüncesinin belirlediğini ifade etmektedir (akt. İpek, 2019: 57).

Özel korunma gereksinimi duyan diğer grupların yanı sıra, yaşlıların korunmasına yönelik uluslararası alandaki çalışmaların daha az ve sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Bu bağlamda yaşlıların haklarını güvence atlına alan, yaşlılara özgü bir sözleşmenin varlığından söz etmek mümkün değildir. Yaşlanmanın giderek hız kazandığı dünyada, yaşlılığın bir problem olarak görerek çözüm yolları arayışına girmek yalnızca bir yanılgıdır. Yaşlılık bir problem değil, çocukluk gibi, yetişkinlik gibi yaşamın kaçınılmaz bir evresidir. Asıl problem üreteni yok eden, başarısızlığı en büyük tabu olarak gören bir toplumda yaşlılara ve yaşlanmaya yönelik düzenleme ve tedbirlerin yapılmamasıdır Yaşlıları homojen bir grup olarak görme yanılgısı yaşlılara yönelik hak ihlali, istismar ve ihmallerin önünü açarken, aynı zamanda kırılgan bir gruba dahil olmanın çeşitliliğini de göz ardı etmektedirler (Arun, 2020:93). Yaşlı ve kadın olmak, yaşlı ve göçmen olmak,

yaşlı ve lgbti+ birey olmak gibi dezavantajlılık halinin birden fazla olduğu durumlarda yaşlı olmanın getirdiği olumsuzlukları ortadan kaldırılabilecek bir düzen bulunmamaktadır. O halde insanın olanaklarını geliştirecek, insanın değerini koruyacak haklar, sözde "başarılı yaşlanma/aktif yaşlanma" kavramları karşısında yaşlılar için nasıl etkili olabilecektir?

Bu noktada hak kavramına ve hak kavramının taşıyıcılarına dönmek, dolayısıyla da Kuçuradi'nin haklar ayrımına bakmak gerekmektedir. Kuçuradi hakları taşıyıcıları bakımından ikiye ayırmaktadır. İlki taşıyıcıları "kişi" olan haklardır. Bu haklar da kendi içinde ikiye ayrılabilmektedir. Birisi kişinin insan olmaktan gelen haklarıdır ki bu haklar herkes için geçerlidir ve bu hakları "temel haklar" olarak adlandırmaktadır. Diğeri ise bir devletin yurttaşı olmaktan dolayı kişiye tanınan haklar olup o devletin sınırları içinde geçerli ve sadece o sınırlar içerisinde yaşayan yurttaşlar için eşit olan haklardır (Kuçuradi,2022:140).

Kuçuradi'nin haklar ayrımına göre bir de taşıyıcısı "kişi" değil, "grup" olan haklar vardır (2022:142). Bu haklar kolektif ya da grup hakları olarak tanımlanmaktadır. Bazı belirli koşullarda temel hakların korunabilmesi için grup haklarının tanınması gerekmektedir.

Kuçuradi'nin grup hakları tanımı ile yaşlı insanlara baktığımızda; içerisinde bulunduğumuz ekonomik ilişkiler sisteminde üretimde ve tüketimde yer almayan ve buna bağlı olarak dışlanan, mevcut koşullar içerisinde sistematik bir şekilde ayrımcılığa, belirli bir düzeyde bakıma ihtiyaçları olması sebebiyle ihmal ve istismara maruz kalan, uluslararası insan hakları sözleşmeleri tarafından tamamen yok sayılmamış ancak mevcut durumda hak ihlallerinin önüne geçebilmenin yetersiz kaldığı bir grupla karşı karşıya kalınmaktadır.

Ülkemiz koşullarında da özellikle covid-19 dönemi ile kamusal alanda kendisini gösteren yaş ayrımcılığının artışı, yaşlılara yönelik ihmal ve istismar ve hak ihlallerinin gözle görülür bir şekilde yansıması yaşlılara yönelik haklar kategorisinin belirlenmesini zaruri kılmaktadır. Bu gerçeklik karşısında somut ve geçerli bir sözleşme ile haklarının güvence altına alınmadığı yaşlılar için grup hakları nelerdir? Söz konusu bu hakların savunuculuğu nasıl yapılmalı ya da yapılmaktadır?

Kuçuradi'nin haklar ayrımı konuyu bütünüyle ele alırken sınırları belirlemede yardımcı olsa da ayrıma göre yaşlı insanların hak sınıflandırmasında ayrı olarak grup hakları sınıfına dahil olması yaşlı insanların insan haklarını tartışırken yeterince yardımcı olamamaktadır. Öyle ki, grup haklarının *"belirli bir çağın gerçeklik koşullarında temel (kişi) haklarının gerektirdikleri"* (Kuçuradi,2022:143) olarak tanımlanması bugün karşılaştığımız tabloda yaşlıların maruz kaldığı hak ihlallerinin açıklanmasında yeterli olamamaktadır. Çağımızın gerçeklik koşullarında ihmal ve istismara maruz kalan, yaş ayrımcılığı ile mücadele etmek zorunda olan, "yaşlıydı zaten ölecekti" denilerek şüpheli ölümünün aydınlatılmadığı yaşlılar bulunurken temel kişi haklarının gerektirdiklerinin yerine getirilmediği görülmektedir. Var olandan daha fazlasına ihtiyaç duyulan, var olanın ise uygulanmadığı günümüzde, yaşlılar için yapıldığı iddia edilenden çok daha fazlasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu ihtiyacı gören ve yaşlılara özgülenmiş, bağlayıcılığı olan bir sözleşmenin hazırlıklarını yapan ve uluslararası düzeyde konuya dikkati çekmeye çalışan gruplar vardır. Örnek vermek gerekirse, HelpAge International, yaşlı haklarını koruyan uluslararası bir sözleşmenin oluşturulması için aktif lobi çalışmaları yapmaktadır. Age Platform Europe, yaşlıların haklarını savunmak ve Avrupa çapında yaş ayrımcılığına karşı mücadele etmek amacıyla faaliyet göstermekte, yaşlıların haklarına yönelik politikaların geliştirilmesi ve uygulanması için çalışmaktadır. Global Alliance for the Rights of Older People (GAROP), yaşlı haklarının bir BM sözleşmesi ile korunma gerektiğini savunan uluslararası bir ağdır. International Fedaration on Ageing (IFA), yaşlıların haklarını küresel düzeyde savunmak için çalışmalar yürütmektedir.

3.5. Yaşlılara Yönelik Uluslararası Düzenlemeler

Yaşlıların korunmasına yönelik düzenlemelerin direkt yaşlıları kapsayan bir içerikten ziyade genellikle hali hazırda var olan düzenlemelerin içerisine yedirildiği görülmektedir. Bunun yanı sıra yaşlılık ile ilgili yapılmış olan çalışmalar diğer dezavantajlı gruplar ile karşılaştırıldığında daha sınırlı bir düzeydedir. İlk girişimin 1982 yılında Viyana'da BM tarafından yapılan Dünya Yaşlılık Konferansı ile başladığı bilinmektedir. Akabinde ise çeşitli yaşlılık çalışmaları gündeme gelmiştir.

Çocuklar, kadınlar ve engellilere özgü sözleşmelerin aksine yaşlılara özgü bir sözleşme henüz kabul edilmemiş olsa da BM tarafından yapılan düzenlemelerde yaşlılara dolaylı bir şekilde atıf yapılmış, yaşlılar ile ilgili hükümler oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu düzenleme ve çalışmalar, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi, 1969 tarihli Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi, 1982 tarihli Dünya Yaşlılık Konferansı, 1991 tarihli BM Yaşlılık İlkeleri, 1995 tarihli Kopenhag Toplumsal Kalkınma Bildirgesi, 1999 tarihli DSÖ Uluslararası Yaşlılar Yılı ve Yaşlılara Yönelik Eylem Planı, 2000 tarihli BM Bin Yıl Bildirgesi ve 2002 tarihli BM Madrid Dünya Yaşlanma Konferansı ile somutlaştırılabilir (Gökçek Karaca, 2019: 257). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 25. Maddesi bakım ve sosyal güvenlik hakkını açıklar. Bu maddede yaşlılık, geçim sıkıntısını ortaya çıkarabilecek bir durum olarak görülmüş dolayısıyla sosyal güvenliği gerektiren bir koşul olarak sayılmıştır. Sonrasında 1966 yılında imzalanan Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) yaşlı haklarına göndermeler yapmış ancak 10. Maddesi olan, ailenin, çocukların, anneliğin ve gençlerin korunması ile ilgili düzenlemede "yaşlıları" dahil etmemiştir (Mertoğlu, 2013:12).

1969 yılında hızla artan nüfus ve uzayan yaşam sürelerini gündeme getiren Toplumsal Gelişme ve Kalkınma Bildirgesi'nin 11. Maddesi, yaygın toplumsal güvenlik sistemleri ve toplumsal yardım hizmetlerinin sağlanmasını öngörmüştür. Bu maddeye göre, hastalık, engel ve yaşlılık nedeniyle geçimini sağlayamayan bireyler ile aileleri ve bağımlı kişileri için uygun yaşam standartlarının temin edilmesi amacıyla toplumsal güvenlik ve sigorta sistemlerinin kurulması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, çocuklar, engelliler ve yaşlıların haklarının korunması ve refahlarının sağlanması gerektiği vurgulanmış, bedensel ve zihinsel engellilerin korunması gerektiği ifade edilmiştir (Gökçek Karaca, 2019: 258). Toplumun yaşlanıyor oluşu dikkat çekmeye yeni başlıyorken ilk olarak uluslararası düzeyde Viyana'da yapılan 1982 BM Dünya Yaşlılık Konferansı'nda gündeme gelmiştir. Konferansta, yapılan tüm uyarılara rağmen devletlerin yaşlılık konusunda yeterince ilerleyemediği tespit edilmiştir. Söz konusu bu tespit sonucunda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin yaşlılar için uygulanmasını sağlayabilmek adına "Hükümetlere Yol Gösterici 62 Karar" alınmış ve yayınlanmıştır. Bunların takibini yapabilmek amacıyla her yıl 1 Ekim günü "Dünya Yaşlılar Günü" olarak ilan edilmiş ve

her ülkeden 4 yılda bir olmak üzere “Ülke Yaşlılık Raporu" istenmeye başlamıştır (Mertoğlu, 2013:12).

Uluslararası bağlayıcılığı olmamasına rağmen olası bir yaşlı hakları sözleşmesinin temelini oluşturabilecek pek çok belge bulunmaktadır. Bunların içerisinde en önemlileri 1982 tarihli BM tarafından onaylanan Viyana Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı ve 2002 tarihli Madrid Uluslararası Yaşlılık Eylem Planı’dır. Eylem planları gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için farklılık göstermektedir. Örneğin, gelişmiş ülkelerin sosyal politikaları için Viyana Eylem Planı oluşturulmuşken; gelişmekte olan ülkeler için Madrid Eylem Planı oluşturulmuştur (Topgül, 2021: 693). BM genel kurulu aynı zamanda 1991 yılında yaşlılar için BM ilkelerini onaylamıştır. Bu ilkeler; bağımsızlık, katılım, bakım, kendini gerçekleştirme ve itibar olarak düzenlenmiştir (Gökçeoğlu Balcı, 2017: 166). Bu ilkelerin amacı yaşlılık kavramına yeni bir bakış açısı getirmek ve yaşlı insanları kendi kendine yeter duruma getirmektir (2021: 693). Ayrıca BM 1999 yılını Yaşlılar Yılı ilan etmiştir.

Viyana Uluslararası Yaşlılık Eylem Planı’na bakıldığında, yaşlı haklarına dair çeşitli eylem ve uygulama politikalarını ortaya koyduğu görülmektedir. Belirli ilkeler çerçevesinde yaşlılar için sağlık alanından tüketicilik haklarının korunmasına, aile, barınma ve çevreden istihdama kadar 61 farklı öneriyi bir araya getirerek hükümetlere ulusal ve uluslararası işbirliği için nasıl bir yol izleyeceklerine dair bir açıklama getirmektedir.

Yaşlılık Eylem Planı temelinde hazırlanmış olan BM Yaşlılık İlkeleri 1991 yılında yayınlanmış ve mümkün olduğunca tüm ülkelere söz konusu ilkeleri ulusal programlarında uygulamalarını önermiştir. Bu ilkeler 2024 yılı ASHB Aylık İstatistik Bülteninde aşağıdaki gibi sıralanmıştır.

-Bağımsızlık; yaşlılar aile desteği, toplumun desteklemesi, gelir desteği veya kendi çabalarıyla yeterli yiyecek, su, barınma, giyecek ve sağlık hizmetlerine erişebilmelidir. Ayrıca yaşlılar eşit çalışma ve istihdam koşullarına sahip olmalı ve diğer gelir getirici fırsatlara erişebilmelidir. Yaşlılar, iş gücünden ne zaman ve ne kadar sürede çekileceklerine dair karar süreçlerine katılabilmelidirler. Yaşlı bireyin kendisine uygun

eğitim ve öğretime erişim olanağı bulunmalıdır. Aynı zamanda mümkün olduğunca ev ortamında ve güvenli mekanlarda yaşayabilme olanaklarının sunulması sağlanmalıdır.

-Katılım; toplumun bir parçası olan yaşlı bireylerin, toplumun bir parçası olarak kalmasının devamlılığının sağlanması ve kuşaklararası paylaşımının yapılabilmesini sağlamaktır. Yaşlı bireylerin yeteneklerine uygun bir şekilde gönüllü olarak kamuya hizmet etmesi için gereken koşulların sağlanması ve fırsatların sunulması, dernek kurma ya da hak arama girişimleri başlatabilme çalışmalarında yer alabilmelerinin sağlanması gerekmektedir.

-Bakım; yaşlıların bakım ve korumadan yararlanma hakkını içermektedir. Yaşlılar bedensel, zihinsel ve duygusal refah düzeylerini korumaya yönelik veya bu düzeye ulaşabilmelerine katkı sağlayacak önleyici ve koruyucu sağlık hizmetlerine erişim hakkına sahiptirler. Ayrıca, bağımsızlık, sosyal koruma ve bakım düzeyini iyileştirebilmek adına sosyal ve hukuki hizmetlere erişim hakkına sahiptirler. Gerekli koşullarda kurumsal bakım hizmetinden yararlanabilmeli, kurum bakımında kalan yaşlının insan onuruna yaraşır yaşam sürdürmesine destek olunmalı, inanç ve mahremiyetine saygı gösterilmeli ve temek özgürlüklerden yararlanabilmesine olanak tanınmalıdır.

-Kendini gerçekleştirme; yaşlı bireylerin potansiyellerini fark edebilmek ve tam olarak geliştirebilmek amacıyla olanakların sunulması, eğitimsel, kültürel, manevi ve eğlence odaklı kaynaklara erişim imkanının sağlanmasıdır.

-İtibar; yaşlıların herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın bedensel veya zihinsel istismardan uzak, güvenli ve onurlu bir yaşam sürdürebilmeleridir.

2002 yılında düzenlenen Madrid Uluslararası Yaşlılık Eylem Planı'nda yaşlıların topluma katılımlarını işlevsel ve eşit ölçüde sağlamak amaçlanmış ve bu doğrultuda çeşitli amaç ve hedefler belirtilmiştir (Topgül,2021:694). Bu amaç ve hedefler şu şekildedir:

-Yaşlıların insan haklarının tam olarak tanınması amacıyla yaşlı yoksulluğunun ortadan kaldırılması ve güvenli yaşlanmanın sağlanması

-Yaşlı bireylerin gelir getirici işlere ve gönüllü çalışmalara etkin bir şekilde katılımlarının sağlanması

-Yaşlıların ayrı bir grup olmadığının bilinci ile yaşam boyu öğrenme süreçlerine dahil edilebilmelerinin sağlanması

-Yaşlılara yönelik her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması

-Yaşlı bireylerde cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilerek cinsiyet eşitliğinin sağlanması

-Kuşaklararası dayanışma ve paylaşımın sosyal kalkınma için öneminin vurgulanması

-Yaşlıların koruyucu ve rehabilite edici hizmetler ile koruma altına alınması ve desteklenmesi

-Yaşlılar için kamu, sivil toplum ve özel sektörün iş birliği içinde çalışması

-Yaşlanma çalışmalarında yeni teknolojilerden yararlanılması

-Yaşlanmakta olan bireylerin farkındalığını arttırarak ihtiyaç duydukları konularda destek alabilmelerinin sağlanmasıdır.

2002 Uluslararası Yaşlanma Eylem Planı, yaşlanmanın asıl potansiyelinin gerçekleştirilmesi için tüm sektörlerde ve tüm seviyelerde tutumların, politikaların ve uygulamaların değiştirilmesi çağrısında bulunmaktadır. Bu eylemin amacı, yaşlı bireyin güvenlik ve onurlu bir yaşam sürdürerek yaşlanması ve hak sahibi vatandaşlar olarak toplumlarına katkı sağlamaya devam etmelerini sağlamaktır. Ayrıca söz konusu Plan, farklı bölgelerdeki gelişim aşamalarını ve süreçlerini göz önünde bulundururken küreselleşen dünyada tüm ülkelerin birbirine olan bağımlılığına da dikkat çekmektedir (UN, 2002).

1999 yılının Uluslararası Yaşlılar Yılı ilan edilmesi ile söz konusu yılın teması “her yaş için toplum" olarak belirlenmiş ve dört ana fikirden oluşmaktaydı: yaşam boyu gelişim, nesiller arası ilişkiler, nüfusun yaşlanması ve kalkınma arasındaki ilişki ve yaşlıların durumu. Uluslararası yıl, yaşlanma konusunun tüm sektörlere entegre edilme çabalarını

içeren farkındalık, araştırma ve politika eylemlerini dünya genelinde ilerletmeye yardımcı olmuş aynı zamanda da eylem planı için yönlendirici olarak rol oynamıştır (UN, 2002).

6-8 Eylül 2000 tarihlerinde BM New York Genel Merkezi'nde Türkiye'nin de yer aldığı 189 ülkenin liderlerinin katıldığı zirvede, BM Binyıl Bildirgesi kabul edilmiştir. Bu belgede, dünya genelinde adil ve kalıcı bir barışın sağlanması gerektiği vurgulanmıştır. Dünya genelinde üstesinden gelinmesi gereken en önemli sorunun *"küreselleşmenin tüm insanlık için olumlu bir güce dönüştürülmesi"* olduğunun altı çizilmiştir. Küreselleşmenin her ne kadar çok önemli fırsatlar sunsa da sağladığı nimetlerin günümüzde dengesiz bir şekilde paylaşıldığı ve külfetinin de yine dengesiz bir şekilde dağıldığı saptanmış, *"küreselleşme, ancak tüm çeşitliliği ile insanlığı kapsayan ortak bir gelecek kurmaya yönelik geniş kapsamlı ve sürekli çabalarla herkesi kucaklayan adil bir sürece dönüştürülebilir"* şeklinde ifade edilmiştir. Bildirgede 21. Yüzyılın uluslararası ilişkileri açısından temel görülen ilkeler, *"özgürlük, eşitlik, dayanışma, hoşgörü, doğaya saygı ve ortak sorumluluk"* olarak belirtilmiş ve söz konusu bu ilkelerin hayata geçirilebilmesi için kilit hedefler ortaya koymuştur. 2015 yılına kadar gerçekleştirilmesi planlanan Binyıl Kalkınma Hedefleri kapsamında, aşırı yoksulluk ve açlığın azaltılması, ana-çocuk sağlığının iyileştirilmesi, HIV/AIDS, sıtma ve diğer hastalıklarla mücadele edilmesi, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması ve küresel bir kalkınma ortaklığının geliştirilmesi gibi sekiz ana hedef belirlenmiştir (BM, 2019). Ancak, bu hedefler arasında yer alan 'VI. Güçsüz Kesimlerin Korunması' başlığı altında, yaşlılar için herhangi bir düzenlemeye yer verilmemiştir (Mertoğlu, 2013:12).

BM'nin yanı sıra Avrupa Konseyi'nde yaşlılar için doğrudan ya da dolaylı bir şekilde birçok düzenleme yer almaktadır. Söz konusu bu düzenlemelerden iki temel belge önem açısından ayrı bir yere sahiptir. Bunlardan ilki kişisel ve siyasal hakları güvence altına alan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme", ikincisi ise sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alan "Avrupa Sosyal Şartı"dır.

"Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi" olarak da adlandırılan "İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme", BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan hakların etkin olarak korunup, uygulanması ve geliştirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu sözleşme yaşlılara ilişkin doğrudan bir düzenleme

içermemesine rağmen genel nitelikteki bazı düzenlemelerden yaşlılar da yararlanabilmektedir.

Avrupa Sosyal Şartı, ekonomik ve sosyal hakları güvence altına alan bir sözleşmedir. Bu sözleşme kapsamında güvence altına alınan haklar arasında sağlık hizmetlerinden yararlanma, sosyal güvenlik, sosyal ve tıbbi yardım, ve sosyal refah hizmetlerine erişim yer almaktadır. Şart, ilk kez kabul edildikten 35 yıl sonra etkinliğini artırmak amacıyla gözden geçirilmiş ve yeni hakların güvence altına alınması sağlanmıştır. Gözden geçirilmiş Şart'ın 23. Maddesi, taraf devletlere, yaşlıların sosyal korunma haklarını etkin bir şekilde kullanabilmesi için gerekli adımları atma ve kamu ile özel sektörün işbirliği yapma yükümlülüğü getirmiştir. Bu maddeye göre, yaşlıların yaşam kalitelerini artırmak ve sosyal yaşamda aktif rol almalarını sağlamak için uygun kaynakların temin edilmesi, bu kaynaklara nasıl ulaşacakları konusunda doğru bilgilendirilmeleri, yaşam tarzlarına uygun seçim yapabilmeleri, yaşadıkları çevrede uygun konutların sağlanması, evlerinin sağlık standartlarına uygun hale getirilmesi, gerekli sağlık hizmetlerine erişimlerinin sağlanması, bakım kurumlarında destek sunulması ve yaşlıların özel hayatlarıyla ilgili karar alma süreçlerine aktif katılım göstermeleri gerektiği belirtilmiştir (Akıllıoğlu, 2015: 75).

Yaşlı hakları ile ilgili doğrudan ya da dolaylı belgelerin yanı sıra Birleşmiş Milletler bünyesinde yer alan BM Açık Uçlu Çalışma Grubu yaşlıların haklarını güçlendirme çalışmaları yapmaktadır. Bunun yanı sıra Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Uluslararası Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) gibi kuruluşlar da yaşlı hakları ile ilgili çalışmalar yürütmektedir. Uluslararası sivil toplum örgütleri; Help Age International, Age Platform Europe, Global Alliance, Age International gibi yaşlı haklarının korunması ve geliştirilmesine yönelik önemli çalışmalar sürdürmektedir (Yanardağ, 2019:180-181).

Bu kurum ve oluşumlar, yaşlıların haklarını ulusal ve uluslararası düzeyde koruma ve geliştirme çabalarına öncülük etmektedir. Yaşlı haklarının uluslararası bir sözleşmeyle güvence altına alınması yönündeki çalışmalar, özellikle sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmekte ve bu alandaki farkındalığı arttırmayı hedeflemektedir.

3.6. Yaşlılara Yönelik Ulusal Düzenlemeler

Uluslararası düzenlemelerle çerçevesi oluşturulan yaşlı hak ve korumalarını Türk mevzuatında da incelemek mümkündür.

Türkiye'de yaşlılara yönelik düzenlemelerin başında hiç kuşkusuz Anayasa gelmektedir. Anayasa'nın yaşlı haklarını doğrudan ya da dolaylı olarak güvence altına alan hükümlerinden ilki 2. Maddesi olan "Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir" ifadesidir. Buna göre Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk devletidir ve sosyal hukuk devletinin gereği olarak yaşlılara yönelik uygulamaların yapılması gerektiği dolaylı bir şekilde belirtilmiştir.

Anayasa'nın 5. Maddesi, sosyal devlet anlayışını vurgulayarak, siyasal, ekonomik ve sosyal engellerin kaldırılmasının gerektiğini belirtir. Bu hüküm, insanların maddi ve manevi varlıklarının gelişmesi için gerekli koşulların sağlanması gerektiğini ifade eder. Dolaylı olarak, bu madde yaşlıların yaşamlarını sürdürebilmeleri için gereken desteklerin sağlanması ve her türlü engelin azaltılması noktasında devletin sorumluluğunu hatırlatır. Yaşlı bireylerin sosyal hayatta aktif bir şekilde yer alabilmesi ve yaşam kalitelerinin artırılması adına devletin müdahalesi ve düzenlemeleri önemlidir.

Anayasa'nın 10. Maddesinin 1. Fıkrasında; *"Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kanun önünde eşittir."* ifadesi ile herkesin kanun önünde eşit olduğu kabul edilmiştir. Hiç kimse söz konusu sebeplerden dolayı ayırımcı bir muameleye maruz bırakılmamalıdır. Anayasa'nın 10. Maddesinin ek fıkrasında "Çocuklar, yaşlılar, engelliler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." İfadesi yer almaktadır. Bu ifadeye göre toplumda dezavantajlı gruba dahil olan yaşlılar için pozitif ayrımcılık uygulanmasının eşitlik ilkesine aykırı olmadığı belirtilmiştir.

Anayasa'nın 49. Maddesinde; *"Çalışma, herkesin hakkı ve ödevidir. Devlet, çalışanların hayat seviyesini yükseltmek, çalışma hayatını geliştirmek için çalışanları ve işsizleri*

korumak, çalışmayı desteklemek, işsizliği önlemeye elverişli ekonomik bir ortam yaratmak ve çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır." İfadesi ile herkesin çalışma hakkının olduğu kabul edilerek yaşlıların çalışma hayatında karşılaşabilecekleri olası engelleri kaldırma ve herhangi bir ayrımcılığa maruz bırakılmaması belirtilmektedir.

Anayasa'nın 50. Maddesi, her bireyin yaşına, cinsiyetine ve gücüne uygun işlerde çalıştırılmasını güvence altına alır. Bu maddeye göre, özellikle yaşlılar, çalışma gücü ve fiziksel yeteneklerine uygun olmayan işlerde çalıştırılamazlar. Ayrıca, küçükler, kadınlar ve bedensel ya da zihinsel yetersizliği olan bireyler, çalışma koşulları açısından özel korunma altına alınmıştır. Bu düzenleme, yaşlı bireylerin sağlıkları ve güvenlikleri açısından korunmalarını amaçlar, onların fiziksel ve zihinsel kapasiteleriyle uyumlu olmayan işlerde çalıştırılmalarını engeller.

Anayasa'nın 56. Maddesi, her bireyin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu maddeye göre, çevreyi korumak, çevre sağlığını iyileştirmek ve çevre kirliliğini engellemek hem devletin hem de vatandaşların ortak sorumluluğudur. Devlet, vatandaşlarının beden ve ruh sağlığını koruyarak yaşamlarını sürdürmelerini sağlamak, sağlık kuruluşlarını etkili bir şekilde planlayarak ve yöneterek bu hedefe ulaşmayı amaçlar. Ayrıca, devlet, sağlık ve sosyal hizmetlerde kamu ve özel sektördeki kuruluşlardan faydalanarak, bunları denetleyerek sağlık hizmetlerini sunar. Sağlık hizmetlerinin erişilebilirliğini artırmak amacıyla genel sağlık sigortası gibi düzenlemeler kanunla hayata geçirilebilir. Bu kapsamda, yaşlı bireylerin de sağlıklı bir çevrede yaşama, beden ve ruh sağlıklarını koruma, sağlık hizmetlerinden faydalanma hakları güvence altına alınmaktadır.

Anayasa'nın 60. Maddesi; *"Herkes, sosyal güvenlik hakkınsa sahiptir. Devlet, bu güvenliği sağlayacak gerekli tedbirleri alır ve teşkilatı kurar"* ifadesi ile ülkede yaşayan herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Buna göre yaşlıların da sosyal güvenlik hakkının olduğu belirtilmektedir.

Anayasa'nın 61. Maddesi;

> Devlet, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleriyle, malul ve gazileri korur ve toplumda kendilerine yaraşır bir hayat seviyesi sağlar. Devlet, sakatların

> korunmalarını ve toplum hayatına intibaklarını sağlayıcı tedbirler alır. Yaşlılar, devletçe korunur. Yaşlılara Devlet yardımı ve sağlanacak diğer haklar ve kolaylıklar kanunla düzenlenir. Devlet, korunmaya muhtaç çocukların topluma kazandırılması için her türlü tedbiri alır. Bu amaçlarla gerekli teşkilat ve tesisleri kurar veya kurdurur.

İfadesine göre dezavantajlı grupta yer alan tüm vatandaşların devlet tarafından koruma altına alınması gerektiği vurgulanmıştır. Bu maddede yaşlıların özellikle belirtildiği görülmektedir. Yaşlıların karşılaştıkları sorunların çözüme kavuşturulması ve diğer haklardan yararlanmaları devletin üstlendiği görevler arasında yer almaktadır.

Anayasa hükümlerinin yanı sıra yaşlılara yönelik düzenlemelere kanunlarda da yer verilmiştir. 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu bunlardan ilkidir. Söz konusu kanunun amacı; korunmaya, bakıma ve yardıma ihtiyacı olan aile, çocuk, engelli, yaşlı ve diğer kişilere götürülen sosyal hizmetlere ve bu hizmetleri yürütmek üzere kurulan teşkilatın kuruluş, görev, yetki ve sorumlulukları ile faaliyet ve gelirlerine ait usul ve esasları düzenlemektir (mad. 1). Kanunun 3. Maddesinde “ihtiyacı olan yaşlı" kavramı tanımlanırken aynı zamanda bakım hizmeti veren sosyal hizmet kuruluşlarının da tanımlaması yapılmıştır. Sosyal Hizmetler Kanunu 4. Maddesi’ne göre ihtiyacı olan engelli ve yaşlıların hayatlarını sağlık, huzur ve güven içinde sürdürmesi, ihtiyacı olan engellilerin toplum içinde kendi kendilerini idare edebilecek ve üretken hale gelebilecek şekilde bakım ve rehabilitasyonlarının yapılması, bunlardan tedavisi mümkün olmayanların sürekli bakım altına alınması amacıyla gerekli her türlü tertip ve tedbirin alınması gerekmektedir (mad. 4/1). 2828 sayılı Kanun’un ek madde 11’de sosyal yardım düzenlenmiştir. Söz konusu madde hükmüne göre;

> Sosyal güvenlik kuruluşlarının herhangi birisinden her ne ad altında olursa olsun bir gelir veya aylık hakkından yararlananlar ile uzun vadeli sigorta kolları açısından zorunlu olarak sigortalı olunması gereken bir işte çalışanlar hariç olmak kaydıyla, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın sosyal hizmet kuruluşları ile Darülaceze Müessesesinde ücretsiz bakılan veya bakım ücreti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ödenerek özel sosyal hizmet kuruluşlarında bakımı sağlanan ya da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığınca

> yardım yapılmak suretiyle desteklenen resmi sosyal hizmet kuruluşlarında verilen bakım hizmetinden yararlanıp da Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın sosyal hizmet kuruluşlarınca verilen bakım hizmetinden ücretsiz yararlanmaya ilişkin koşulları haiz olan yaşlılar ile engelli bireylere, her yıl merkezi yönetim bütçe kanunu ile belirlenecek miktar üzerinden hiçbir kesinti yapılmaksızın aylık net harçlık verilir.

Yaşlı haklarının güvence altına alındığı bir diğer mevzuat ise 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'dur (mad. 28-31). Bu kanunda, yaşlılık sigortası kapsamında sosyal güvenlik hakkı, *"(...)toplumun bir parçası olan bireylere, gelirleri ne olursa olsun, yaşlılık, hastalık, kaza, ölüm ve malullük gibi sosyal risklere karşı asgari bir yaşam düzeyi sağlama amacı"* ile tanımlanmıştır. Sosyal güvenlik kuruluşlarına bağlı olmayan ve ihtiyaç durumda olan yaşlılar için ise 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Kanunu çerçevesinde düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelere göre, 65 yaşını doldurmuş ve kendisi ile eşinin toplam aylık geliri asgari ücretin üçte birinden az olan yaşlılara, 2022 sayılı 65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun kapsamında aylık bağlanmaktadır. Madde 77 göre:

> Bahsi geçen kanunlara ek olarak, 5393 sayılı Belediye Kanunu'nda belediye hizmetlerinin vatandaşlara en yakın noktalarda ve en uygun şekilde sunulması gerektiği vurgulanmaktadır. Bu hizmetlerin sunulmasında, engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirli bireylerin özel durumlarına uygun yöntemlerin uygulanması gerektiği belirtilmiştir (mad. 14/4). Ayrıca, belediyenin sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmetler, yardım, kütüphane, park, trafik ve kültürel hizmetlerde, yaşlılar, kadınlar, çocuklar, engelliler, yoksullar ve düşkünlere yönelik faaliyetlerde bulunarak, beldede dayanışma ve katılımı teşvik etmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu hizmetlerin etkinliğini, verimliliğini ve tasarrufunu artırmak amacıyla gönüllü katılımını teşvik eden programlar uygulanabileceği de belirtilmiştir.

Yaşlı haklarının ve yaşlılara sunulacak hizmetlerin dayanakları arasında Sosyal Hizmet Kanunu hükümlerine uygun olarak yürürlüğe konulan Huzurevleri ile Huzurevleri Yaşlı

Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği, Özel Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım Merkezleri Yönetmeliği, Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik ve Sosyal Hizmet Kuruluşlarında Bakım Sağlanan Engelli ve Yaşlı Bireylere Harçlık Ödenmesine İlişkin Yönetmelik önemli bir yere sahiptir.

3.6.1. Türkiye'de yaşlılara yönelik hizmetlerde mevcut durum

Türkiye'de bakıma ihtiyacı olan yaşlı bireylerin oranı %14'dür. Bakıma ihtiyacı olan yaşlı bireylerin oranı hane bazında incelendiğinde en yüksek oran %26 ile geniş hanehalkı tipinde görülmekte, bunu %13 ile dağılmış aile ve %6 ile çekirdek aile tipi takip etmektedir. Sosyal ve ekonomik statüye (SES) göre yapılan değerlendirmelerde ise en alt SES grubundaki hanelerde bakım ihtiyacı olan yaşlı sayısında artış olduğu görülmektedir (TAYA, 2016:194). Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü (EYGM) verilerine göre,

> En az bir yaşlı fert bulunan 6 milyon 276 bin 433 hanenin 1 milyon 632 bin 874'ünün tek başına yaşayan yaşlı bireyler oluşturdu. Bu hanelerin &74,7'sini yaşlı kadınlar, %25,3'ünü ise yaşlı erkekler oluşturdu. Tek başına yaşayan kadın nüfusu, tek başına yaşayan erkek nüfusunun yaklaşık 3 katıdır (EYGM 2023:77).

ASHB'nin 2022 yılı verilerine göre, hali hazırda Bakanlığa bağlı, özel ve diğer kamu kurumlarına ait toplam 452 huzurevi bulunmaktadır. 268 özel huzurevinin 17 bin 606 kapasitesi, diğer kamu kurumlarına ait 20 huzurevinin ise 2 bin 889 kişilik kapasitesi bulunmaktadır (EYGM,2022).

Türkiye'de yaşlılara yönelik bakım hizmetlerinin yeterli olmadığı, var olan hizmetlerin de nitelik olarak tartışmalı olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bakanlığın ise bu konudaki politikasının yaşlılara evde bakım için ailelerine sosyal yardım vermek olduğu görülmektedir. Evde bakımın teşvik edilmesi, yaşlıların aile ortamında kalmasını destekleyen olumlu bir yaklaşım olarak değerlendirilse de bu politikanın tek çözüm olarak benimsenmesi hem yaşlılar hem de bakım verenler için ciddi sorunlar yaratmaktadır.

TAYA verilerinin analizinin ardından uzmanlar, hızla yaşlanan nüfus içerisinde bakım ihtiyacı olan yaşlıların sayısının yüksek olduğunu, bu sebeple bir an önce acil önlemler alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak politikacıların söz konusu uyarıları dikkate almadığı geçmişte yayınlanan raporlardaki ifadelerden anlaşılmaktadır. Öyle ki Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın 2023 Faaliyet Raporu'nda *"aile odaklı planlanan yaşlı bakım hizmeti, aile yanında bakımı destekleyen uygulamalar"* şeklinde ifadelerden anlaşılmaktadır. Görülen o ki politikacılar çocuklar ve engelliler de olduğu gibi yaşlılar için de bakımın aile içinde çözüme kavuşturulduğu (!) bir yol izlemektedir.

Eryurt tarafından analizi yapılan TAYA verilerine bakıldığında, Türkiye'de yaşlıların %16'sının tek başına yaşadığı görülmektedir. Bu oran kadınlarda %23'e yükselmektedir. Her 10 yaşlıdan altısının ya tek başına ya da sadece eşi ile birlikte yaşadığı belirtilmiştir (Eryurt, 2011:140). TNSA 2008 verileri çocukların yaşlılar ile birlikte yaşamasa da aynı binada ya da yakın bir çevrede yaşamayı tercih ettiklerini göstermiştir (Koç vd., 2010). Ancak yaşlıların yarısının yaşlılık döneminde huzurevi ya da evde bakım hizmeti almayı tercih ettiği ve bu oranların arttığını analiz eden Eryurt'a göre; kentleşme ve eğitim düzeyinin de artması dikkate alınırsa yaşlılık döneminde kurumsal bakım hizmetine olan talebin artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu analizden hareketle "2012 yılı itibarı ile 6 milyon yaşlı arasından sadece 20 bin yaşlının huzurevlerinde kaldığı düşünüldüğünde huzurevleri sayısının ne kadar yetersiz olduğu net olarak ortaya çıkmaktadır. Huzurevlerinin sayısı muhakkak arttırılmalı ve nitelikleri geliştirilmelidir" değerlendirmesinde bulunmuştur (Eryurt, 2013:109). 2024 yılı Temmuz ayı itibari ile yayınlanan istatistiklere göre ise 29 bin yaşlının huzurevlerinde kaldığı belirtilmiştir (ASHB, 2024).

Arun ve Holdswort tarafından yapılan TAYA 2016 verilerinin analizine göre *"Türkiye'de üç haneden biri 60 yaş ve üzeri birey barındırmaktadır"* (2018: 364). Yine bu analize göre, *"Türkiye'de 7.232.750 hanede yaşlı, 1.031.450 hanede ise bakıma muhtaç yaşlı"* bulunduğu belirtilmektedir (2018: 343). Yaşlı nüfusunun hızla artış gösterdiği günümüzde söz konusu sayının daha da artmış olacağı gerçeği yadsınamaz.

Aile yapısı özelliklere göre incelendiğinde Türkiye'de dağılmış ailelerin %14'ü (üçte ikisi) tek bir kişiden oluşmaktadır. Bunların içerisinde yaşlı birey olan aileleri n %15'inin

kadın olduğu, söz konusu bu rakamın erkekler için %5 olduğu görülmüştür. *"Bakıma muhtaç yaşlı barındıran aileler içinde de kadından oluşan tek kişilik aileler %11,0 iken erkeklerden oluşanlar %3,9'dur"* (Arun ve Holdswort, 2018:344).

Arun ve Holdswort Taya 2018 verilerinin analizinde Türkiye'deki bakım verenlerin çoğunluğunun kadınlardan oluştuğunu söylemektedir. TAYA 2018 verilerine göre, bakım verenlerin %56'sı kadındır. Yine aynı verilere göre Türkiye'de birincil bakım sağlayıcıların başında %27 ile gelinler gelmektedir. Gelinleri ise sırasıyla kız evlat ve eşler takip etmektedir. TAYA 2021 araştırmasında yaşlı bireylerin kendilerine bakamayacak bir duruma geldiklerinde nasıl yaşamayı tercih ettikleri incelenmiş ve yaşlıların %46'sının çocuklarının yanında kalmayı, %31,6'sının evde bakım hizmeti almayı, %10,3'ünün ise huzurevi/bakımevine gitmek istediği gözlemlenmiştir (TAYA, 2021: 120). Yaşlının yaş almasıyla sağlığı, rahatı ve ihtiyaçları konusunda sorumluluk yaşlının kendisinden çocuklara kaydığı, koşulların ağırlaşması sebebiyle de diğer kişilerin özellikle gelin/damat gibi aileden kişilerin ve ücret karşılığında çalışan aile dışı kişilerin sorumluluğu artmaktadır (TNSA 2008: 259). İster çekirdek ister geniş aile olsun bakıma ihtiyaç duyan yaşlıların bakımı konusunda kadınlar başta olmak üzere aile en önemli aktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Arun ve Holdsworth'un belirttiği üzere *"Yaşlılar söz konusu olduğunda, bakım yükümlülüğünün sadece ve başat olarak aile üyelerinin omzunda olduğu düşünülemez"* (2018: 354). Günümüzde yaşlı nüfusun hızla artması, Arun'un söylemi ile nüfusun yoksullaşarak yaşlanması yaşlı bireylerin aile içerisindeki "bakım"larını da zorlaştırmaktadır. Başka bir deyiş ile yaşlı ihmal ve istismarı riskini ortaya çıkarmaktadır. Geçinme sıkıntısı baş gösterdiğinde hane içerisinde problemler artmakta ayrıca bir yaşlının bakımını üstlenmiş olmanın getirdiği stres ve sıkıntılar da aile içerisinde gerilime neden olabilmektedir. Türkiye'de var olan ailenin yüceliği ve yaşlı insanlara atfedilen "kutsallık", yaşlılara yönelik gerçekleştirilen politikaların yaşlıyı birey/vatandaş olarak görülememesine sebep olmaktadır. Söz konusu politikalar yaşlılığın getirmiş olduğu riskleri çözmekten uzakta kalmaktadır.

Türkiye'de yaşlılıkla ilgili olarak bakım konusu çok önemli ve uzun vadede sosyal politika üretilmesi gereken bir konudur. Emekli maaşlarının düşüklüğü sebebiyle yaşam

maliyetlerini karşılamada yetersizlik yaşamaları, sosyal yardım mekanizmalarının sınırlı kapsamı, barınma sorunları ve güvenli bir yaşam ortamına erişimin eksikliği, sağlık hizmetlerine erişimde zorluklar ve maliyetler, profesyonel bakım hizmetlerinin erişilebilir ve ekonomik olmaması gibi sorunlar yaşlıların temel haklarını doğrudan etkileyen kritik alanlardır.

Türkiye'de yaşlıların mevcut durumuna ve hizmetlere bakıldığında sağlanan olanakların gerek BM gerekse Avrupa Konseyi düzeyinde ülke olarak kabul ettiğimiz ve iç hukuk niteliğinde olan belgelere ve Anayasada güvence altına alınmış bazı haklara karşın hala çok sınırlı, yetersiz ve kapsayıcı olmaktan uzak olduğu görülmektedir.

Çalışmanın geri kalan kısmında, bu uluslararası belgeler içerisinde yaşlıların korunmasını ve haklarının gerçekleşmesini sağlama konusunda en kapsamlı düzenlemelerden birini içeren Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı çerçevesinde Türkiye'de yaşlıların korunmasında ne durumda olunduğu irdelenecektir.

4. AVRUPA SOSYAL ŞARTI VE GÖZDEN GEÇİRİLMİŞ AVRUPA SOSYAL ŞARTI

Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ) ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ), Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin tamamlayıcı sözleşmeleri olmasına rağmen, AİHS kadar incelemelere konu olamamaktadırlar. ASŞ için söylenen "gölgede kalmış anlaşma" deyimi günümüzde her iki sözleşme için de geçerlidir. Her ne kadar gölgede kalmış olarak tanımlansalar da söz konusu antlaşmaların insan hakları antlaşmaları arasında öneminin göz ardı edilemeyeceği aşikardır.

1961 tarihli Şart, Türkiye tarafından 1989'da onaylanmış, aynı tarihten itibaren de denetim sistemine tabii tutulmuştur. Türkiye, 1990-1991 döneminden itibaren Şart'ın denetim sistemine rapor sunmaktadır. AİHS'nin "ikiz kardeşi" olarak nitelendirilen Şart, 1996 yılında yenilenmiş (Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı (GGASŞ) ancak var olan eski şart kaldırılmamış aksine varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bunun yerine devletlere istedikleri takdirde eski Şart'la yollarına devam edebilecekleri, isteyenlerin ise yeni Şart'a bağlanmaları imkanı sunulmuştur. Bu durumda birtakım devletler eski Şart ile yollarına devam ederken aralarında Türkiye'nin de bulunduğu diğer devletler ise yenilenmiş Şart'a taraf olmuşlardır (Akıllıoğlu, 2015:1).

Şart sistemine bakıldığında, 1961 tarihli Avrupa Sosyal Şartı (ASŞ) ile birlikte üç Ek Protokol ve 1996 tarihli Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'ndan (GGASŞ) meydana geldiği görülmektedir. GGASŞ, toplamda 31 madde ile denetim ve yorum kurallarını içermektedir. Başka bir ifade ile daha önce var olan maddelere eklemeler yapılmış ve GGASŞ'ında bir araya getirilmiştir. Avrupa Konseyi'nde var olan 47 taraf devletten 10 tanesi ASŞ'na, 33 devlet ise GGASŞ'na taraf olmaktadır. Kalan 4 devlet ise (İsviçre, Lihtenştayn, Monako, San Morino) henüz iki Şart'tan birini onaylamış bulunmamaktadır (Akıllıoğlu, 2015: 4).

Avrupa Sosyal Şartı'nda güvence altına alınan hakları iki başlık halinde ele almak mümkündür (Ataman, 2010:23):

I. İstihdam koşulları bakımından; çalışma hayatında ayrımcılık yapmamak, zorla çalıştırılmanın yasaklanması, toplu örgütlenme ve pazarlık hakkı, adil çalışma ve eşit işe eşit ücret hakkı, engelli bireylerin çalışma yaşamına katılma hakkı, mesleki konularda eğitim ve rehberlik, çocuk yaşta çalışmanın yasaklanması ve 15-18 yaş grubuna özel koruma, doğum korunması ve göçmen işçilere yönelik eşit muamele.

II. Sosyal dayanışma bakımından; sağlık, sosyal güvenlik, tıbbi ve sosyal yardım hakkı, sosyal yardım kuruluşlarından yararlanma hakkı, çocukların ve gençlerin fiziki ve ahlaki konularda korunmalarına karşın haklar, ailelerin ve aile üyelerinin yasal, sosyal ve ekonomik konularda korunma hakları, göçmen işçiler ve ailelerine yönelik korunma ve yardım hakkı, yaşlı bireylerin korunma hakkı.

1961 yılında Torino'da imzalanan ve 1965 yılında yürürlüğe giren Avrupa Sosyal Şartı üç Protokol ile takviye edilmiştir (Ataman, 2010:27):

5 Mayıs 1988 tarihli Ek Protokol (Protokol No.1) ile dört yeni grup hakkı garanti altına alınmış olup, 1992 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu haklar:

- İstihdam konularında eşit fırsat ve eşit muamele ve cinsiyete dayalı ayrımcılık olmaksızın çalışma hakkı (Madde 1)

- Bilgi ve danışma hakkı (Madde 2)

- Çalışma koşulları ve çalışma ortamının tespit ve iyileştirilmesinde yer alma hakkı (Madde 3)

- Yaşlı kişilerin sosyal korunma hakkı (Madde 4)

Protokol No.2, Torino Protokolü olarak da bilinen Değişiklik Protokolü'nün amacı ASŞ'nin bağımsız uzmanlardan oluşan denetim sistemini iyileştirmektir.

9 Kasım 1995 tarihli Ek Protokol (Protokol No.3), kolektif (toplu) şikâyet sisteminin temini amacıyla yürürlüğe girmiştir. Buna göre, kolektif (toplu) şikayetler Protokolü gereğince, Komite, şikayetlerin kabul edilebilirliği ile ilgili karar verme yetkisine sahiptir. Karşılaştığı durumların Avrupa Sosyal Şartı'na uyumlu olup olmadığına ilişkin ulaşılan sonuçları içeren bir rapor hazırlamakla sorumludur (Ataman, 2010: 28).

Akıllıoğlu Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın kapsam bakımından üç başlıkta incelenmesinin mümkün olduğunu ifade etmiştir. Söz konusu bu başlıklar; çalışma, kesimlerin korunması ve toplumun tümünü ilgilendirilen olarak ayrılmıştır. Başlıkların içeriklerine bakıldığında ise çalışma başlığı içerisinde; Çalışma hakkı (m.1), Adil çalışma koşulları hakkı (m.2), Güvenli ve sağlıklı çalışma koşulları hakkı (m.3), Adil bir ücret hakkı (m.4), Örgütlenme hakkı (m.5), Toplu pazarlık hakkı (m.6), Mesleğe yöneltime hakkı (m.9), Mesleki eğitim hakkı (m.10), Diğer akit tarafların ülkelerinde gelir getirici bir iş edinme hakkı (m.18), İstihdam ve meslek konularında cinsiyete dayalı ayrım yapılmaksızın fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı (m.20), Bilgilendirilme ve danışılma hakkı (m.21), Çalışma koşullarının ve çalışma ortamının düzenlenmesine ve iyileştirilmesine katılma hakkı (m.24), İşverenlerin iflası halinde çalışanlarının haklarının korunması hakkı (m.25), Onurlu çalışma hakkı (m.26), Ailevi sorumlulukları olan çalışanların fırsat eşitliği ve eşit muamele görme hakkı (m.27), Çalışanların temsilcilerinin işletmede korunma ve kolaylıklardan yararlanma hakkı (m.28), Çalışanların toplu işten çıkarma sürecinde bilgilendirilme ve danışılma hakkı (m.29).

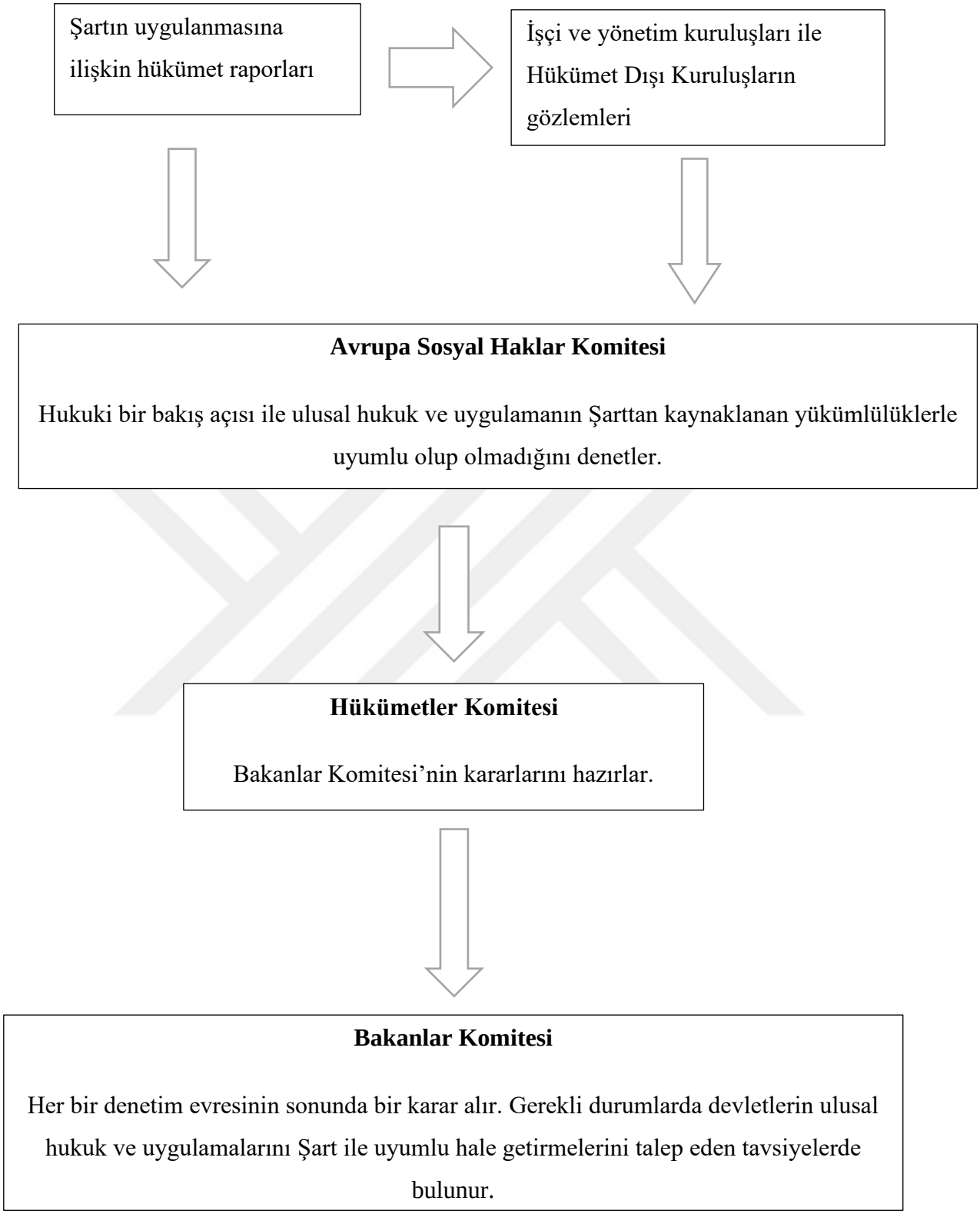
Kesimlerin korunması başlığı içerisinde; Çocukların ve gençlerin korunması hakkı (m.7), Çalışan annelerin korunması hakkı (m.8), Çocukların ve gençlerin sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı (m.17), Engellilerin toplumsal yaşamda bağımsız olma, sosyal bütünleşme ve katılma hakkı (m.15), Çalışan göçmenlerin ve ailelerinin korunma ve yardım hakkı (m.19), Yaşlıların sosyal korunma hakkı (m.23).

Toplumun tümünü ilgilendiren sosyal haklar başlığı içerisinde ise; Sağlığın korunması hakkı (m.11), Sosyal güvenlik hakkı (m.12), Sosyal ve tıbbi yardım hakkı (m.13), Sosyal refah hizmetlerinden yararlanma hakkı (m.14), Ailenin, sosyal, yasal ve ekonomik korunma hakkı (m.16), Toplumsal dışlanma ve yoksulluğa karşı korunma hakkı (m.30), Konut hakkı (m.31) yer alır.

4.1. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Denetim Mekanizması

1961 tarihli Şart ve GGŞ'de var olan yükümlülüklerin denetimi, tarafların düzenli aralıklarla sundukları ulusal raporlar aracılığıyla yapılmaktadır.

Sosyal Şart'ın 21. Maddesi'ne dayanarak, taraf devletlerin kabul ettikleri Şart hükümlerinin uygulanmasına ilişkin hazırladıkları raporu iki yılda bir olmak üzere Avrupa Konseyi Genel Sekreter'ine göndermeleri beklenmektedir. Bakanlar Komitesi tarafından kabul gören raporlar, devletler ile Şart uyumunu değerlendirmede ihtiyaç duyulan bilgiyi temin etme konusunda genel bir çerçeve sunma rolü üstlenmektedir (Çiçekli, 2001: 95).

Şekil 1. Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı Denetim Mekanizması (Çiçekli, 2001)

4.2. Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi: Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı

Madde 23 Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı:

> Akit Taraflar, yaşlıların sosyal korunma hakkını etkili bir biçimde kullanmalarını sağlamak amacıyla, doğrudan ya da kamusal veya örgütlerle işbirliği yaparak, özellikle
>
> -Yaşlılara,
>
> a) iyi bir yaşam sürmeleri ve kamusal, sosyal ve kültürel yaşama etkin olarak katılmalarına olanak sağlayan yeterli kaynaklar;
>
> b) yaşlılar için var olan hizmetler ve kolaylıklar ve onların bunlardan yararlanma olanakları konusunda bilgi sağlamak yoluyla, yaşlıların olabildiğince uzun bir süre toplumun bütün haklara sahip üyesi olarak kalabilmelerine olanak sağlamayı;
>
> -Yaşlılara
>
> a) gereksinimlerine ve sağlık durumlarına uygun konutlar ya da konutlarının buna uygun hale gerilmesi için yeterli destek sağlamak;
>
> b) durumlarının getirdiği sağlık ve bakım hizmetleri yoluyla yaşlıların kendi yaşam biçimlerini özgürce seçmelerine ve alıştıkları çevrede yaşamlarını istedikleri ve yapabildikleri sürece bağımsız olarak sürdürmeye olanak vermeyi;
>
> -Kurumlarda yaşayan yaşlılara, özel yaşamlarına saygı içinde, uygun yardım ve bunların kurumdaki yaşam koşullarına ilişkin kararlara katılımlarını sağlamayı amaçlayan önlemler almayı ya da bunları özendirmeyi taahhüt ederler.

Yaşlıların sosyal olarak korunmalarına dair olan madde ilk defa 1988 tarihli Ek Protokol ile gelmiş ve 1966 tarihli GGASŞ'nda 23. Madde olarak yerini almıştır. Söz konusu bu madde yaşlıların insan haklarını uluslararası düzeyde ele alan ilk hükümdür. 23. Maddede yaşlıların haklarının korunmasının yanı sıra, yaşlılar ile ilgili zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve imkanların eklenmesine de açıklık söz konusudur. Başka bir deyişle, bu

hükmü kabul etmiş olan Taraf Devletleri, yaşlıların fiziksel ve bilişsel yapıları imkân verdiği müddetçe, maddede bahsi geçen hak ve düzenlemeleri yerine getirme ödevi altına sokmaktadır (Akıllıoğlu, 201: 76).

23. Madde konusu itibari ile Şart'ın diğer maddeleri ile de örtüşmektedir. Bu maddeler; 11. Madde (sağlık), 12. Madde (sosyal güvenlik), 13. Madde (acil yardımlar) ve 14. Madde (sosyal hizmetlerden yararlanma hakkı)'dır. Söz konusu bu maddeler de yaşlılar için özel hüküm niteliğindedir. Diğer uluslararası belgelerin aksine Şart direkt yaşlıları ilgilendiren hükümler içermektedir. Bu sebeple diğer belgelerden ayrılmaktadır. Bakıldığında, insan hakları belgelerinde de pek çok maddenin dolaylı olarak yaşlıları ilgilendirdiği söylenebilirken hiçbirisi doğrudan yaşlı insanları konu alan bir madde barındırmamaktadır.

23. madde aynı zamanda yaşlıların yalnızca yaşlı oldukları için istihdam alanında ayrımcılığa uğramamaları gerektiğini ve genel olarak toplumda ayrımcılığın olmaması gerektiğini söylemektedir. Yaş sebebiyle istihdamda ayrımcılık yasağı madde 12 ve madde 24'te özel olarak düzenlenmiştir.

23. madde yaşlıları toplumun aktif üyeleri olarak görmesinin yanı sıra, imkanlar dahilinde çalışma hayatında varlıklarını sürdürebilme, yaş sebebiyle dışlanma ve ayrımcılıktan koruma, yaşa bağlı olarak meydana gelen problemler sonucunda gerekli desteği alabilmelerini amaçlamaktadır.

23. maddede dört düşünce yer almaktadır. Bunlar; yaşlıların etken kılınması, yaşlılara kendileri için öngörülen hizmetler hakkında bilgi verilmesi, istedikleri ortamda kalmaları ve kurumda yaşamaları halinde özel hayatlarına saygı gösterilmesi (Akıllıoğlu, 2015: 77).

4.2.1. Yaşlıların etken kılınması

Toplumsal yaşam içerisinde yaşlıların bir başkasına ihtiyaç duymadan hareket edebilmeleri için gerekli olan en önemli şey uygun gelir kaynaklarına sahip olmaları ve erişebilmeleridir. Bu konuda ilk akla gelenler emekli aylıkları ve diğer sosyal güvenlik hizmetleridir. Komite de değerlendirme yapabilmek adına emekli aylıklarını ortalama ücret düzeyi ve zaruri harcamalar düzeyi ile karşılaştırmaktadır. Aynı zamanda sağlık

giderleri, hanede yaşlısı olan aile üyelerine ödenmesi gereken bakım giderleri adı altında yapılması gereken destekleri de dikkate almaktadır.

4.2.2. Yaşlılara öngörülen hizmetler hakkında bilgi verilmesi

Söz konusu hüküm var olan hizmetler hakkında bilgi verilmesini amaçlasa da Komite bu hüküm bağlamında mevcut hizmetlerin tanımlarını ve işleyişleri hakkında sayısal veri talep etmektedir. Taraf ülkelerde hizmetlerin evde bakım hizmetleri, yerel yönetimlerce üstlenilen hizmetler, günlük-geçici ve özel bakım hizmetleri, yaşlılara yönelik kültürel ve eğitim hizmetleri gibi ayrımların yapıldığı gözlemlenmiştir. Benzer bir ayrımın Türkiye'de de var olduğu ve Sosyal Hizmetler Kanunu kapsamında düzenlendiği bilinmektedir.

4.2.3. İstedikleri ortamda yaşamaları

Yapılacak olan ulusal ve yerel konut politikalarının hem oluşma hem de uygulama aşamasında Taraf Devletler yaşlıların taleplerine kulak vermelidir. Taraf Devletler yaşlıların talep ettikleri ve onların hayat tarzlarına uygun konut ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdırlar. Yaşlıların mevcut konutlarında yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan koşulları sağlamalı ve düzenlemeleri yapmalıdırlar. Bu bağlamda evde bakım hizmetleri ve tedavi hizmetleri de sağlanmalıdır.

4.2.4. Yaşlıların özel hayatına saygı

23. maddenin son hükmü, kurum bakımında olan yaşlı kimselerin özel hayat ve mülkiyet hakkına saygı gösterilmesine ilişkindir. Kurumlarda kalan yaşlılar, kendilerine uygun bakım ve tedaviyi görme hakkına sahiptirler. Aynı zamanda özel hayatın gizliliği, kişi onuru ve mülkiyet hakkına saygı da kurumlarda kalan yaşlıların sahip olduğu haklar arasında yer almaktadır. Hükümde vurgulanan diğer bir konu yaşlının katılım hakkıdır. Kendisi hakkında alınan kararlarda söz hakkında sahip olmalı, yakınları ile temas, kurumda verilen sağlık hizmetlerinden şikayetçi olabilme hakkında sahip olmalıdır. Özel ya da kamusal bütün yaşlı bakım kurumları gerekli denetime tabii tutulmalıdır (Akıllıoğlu, 2015:77-78; Çiçekli, 2001:203; Ataman, 2010:93-34).

4.3. Türkiye Tarafından Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne Sunulan Raporların Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi Bağlamında İncelenmesi

Ulusal ve uluslararası belgelerde yaşlı haklarının yer bulamaması, yaşlıların sosyal korunma ve destek sistemlerinden dışlanmasına yol açmış ve hak ihlalleri karşısında savunmasız bırakılmalarını beraberinde getirmiştir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ne geçmişte ne de günümüzde yaşlı insanlar ve onların haklarına yönelik somut ve kapsamlı bir politikanın hayata geçirilmediği görülmektedir. Ancak Türkiye'nin 1989 yılında Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olması ve özellikle 1996 yılında Şart'ın revize edilmesiyle birlikte dahil edilen 23. Madde kapsamında yaşlı insanların sosyal korunma hakkını güvence altına alma taahhüdü, bu alanda önemli bir hukuki dayanak olarak dikkat çekmektedir. Öyle ki yaşlılara ve yaşlı haklarına yer verilmeyen uluslararası belgelerin içerisinde söz konusu bu Şart, dolaysız bir şekilde yaşlıların haklarını direkt vurgulayan ve güvence altına alma sorumluluğu yükleyen bir belge olmasının yanı sıra Türkiye'ye de yaşlılar konusunda doğrudan sorumluluk yükleyen yegâne uluslararası belgedir.

Bu bağlamda, Türkiye'nin Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunduğu raporlar, yaşlıların sosyal haklarının 23. Maddeye göre nasıl ele alındığını ve uygulandığını anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir. Türkiye'nin Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olmasından bu yana geçen süre zarfında, yaşlı haklarına yönelik somut politikalar geliştirmemiş olması, her ne kadar Şart'ı kabul etmiş olsa da ulusal düzeyde etkili bir politika ve uygulamayla desteklenmediğinde, yalnızca bir formaliteden öteye geçememektedir. Bu bağlamda, tezin bu bölümde, Türkiye'nin 23. Madde bağlamında Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunduğu raporlar, içerik, zamanlama ve uygulama açısından ele alınacak; Komite'nin bu raporlara yönelik değerlendirmeleri Türkiye'nin yaşlılık karnesinin bir yansıması olarak analiz edilecektir.

Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olan devletler iki yılda bir olmak üzere Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne rapor sunmaktadırlar. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi veri tabanı incelendiğinde Türkiye'nin toplamda 15 ulusal rapor hazırladığı, en son hazırlanan raporun 2023 yılında yayınlandığı görülmektedir. Söz konusu bu raporlar, 23. Maddeyi ele alışlarına göre incelendiğinde; 6 raporun 23. Maddeyi içerdiği, 5 raporun Komite

tarafından değerlendirildiği tespit edilmiştir. Türkiye'nin Komite sunduğu 5 rapor ve Komite'nin bu 5 rapor için hazırladığı değerlendirme raporları 23. Madde bağlamında incelenerek Türkiye'deki yaşlıların hakları ile ilgili yıllar içerisinde meydana gelen değişimler incelenmeye çalışılacaktır.

Tablo 1. Türkiye'nin Ulusal Raporları ve Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin Değerlendirme Raporları

Türkiye'nin Rapor Tarihi	**Komite'nin Değerlendirme Raporu Tarihi**
1. Ulusal Rapor (2009)	2010
5. Ulusal Rapor (2013)	2014
7. Ulusal Rapor (2015)	2016
9. Ulusal Rapor (2017)	2018
13. Ulusal Rapor (2019)	2022

4.3.1. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 1. rapor

Türkiye 2009 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı kapsamında Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne ilk raporunu sunmuş ve bu raporda 23. Madde: Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı başlığı altında komitenin Türkiye'deki yaşlıların durumu ile ilgili sorularına cevap vermiştir. Rapor, 2007 yılının Ağustos ayından Aralık ayına kadar olan dönemi ele almaktadır. Söz konusu rapora ilişkin Komite kararı ise 2010 yılında yayınlanmıştır.

Raporu belirli başlıklar halinde incelemek mümkündür. İlk olarak detaylı bir yasal çerçeve ve mevzuat bilgisi aktarılmış, ayrıca yaşlılık ve yaşlılığa bakış açısı hakkında da bilgiler verilmiştir. Raporun bu kısmında özellikle belirli yerlerde yaşlıların aile ve çocuklarıyla kalma talepleri üzerinde durulmuş, bakım konusu günümüzde de hala tartışıldığı üzere ailenin yükümlülüğü olarak ifade edilmiştir. Ailesi ve akrabası olmayan yaşlıların sayısını ve coğrafi dağılımını tespit edemiyorken, üstelik sağlık ve bakım

politikalarını da belirleyenler için böylesi bir bilgiyi üretecek veri sistemi yok iken yıllar içerisinde değişmeyen şeyin bakımın tüm sorumluluğunu aileye yüklemek olduğunu görmek zor olmasa gerek. Bu kısımda Komite'nin karar raporuna bakıldığında, komite diğer Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de aile bağlarının daha güçlü olduğunu ve bu durumun yaşlıların konaklama koşullarında etkili olduğunu kabul etmekle birlikte, kendi evinde ikamet eden yaşlılar için konut politikası olup olmadığını sormuş ve bunu konut koşullarının iyileştirilmesi ile ilişkilendirmiştir. Ayrıca, komite konut koşullarının iyileştirilmesi konusuna sınır getirmiş ve bir yerden başka bir yere taşınarak yapılan iyileştirmeyi geçerli görmemiştir. Bunun yaşlıyı doğal ortamından koparmak olduğunu ifade etmiştir. Sonuç olarak Komite Türkiye'ye sonraki raporunda bilgi vermesi için yaşlıların konut koşullarının iyileştirilmesi konusunda herhangi bir kamu politikasının finansal destek sağlayıp sağlamadığını sormaktadır.

Ayrıca Komite, yaşlıların istihdam dışındaki maruz kaldıkları ayrımcılığa karşı taraf devletlerin ne tür önlemler aldıklarını, yaş ayrımcılığı ile mücadele için yeterli bir hukuki çerçevenin olup olmadığını ve yetkililerin bu doğrultuda herhangi bir planlarının olup olmadığını da öğrenmek istemektedir. Yaşlıların özerk karar alma haklarının keyfi bir şekilde ellerinden alınması durumunda koruma mekanizmalarının ne olduğuna dair de bilgi talep edilmektedir. Türkiye raporunda her iki konu hakkında da detay vermemiştir.

Raporun devamında yaşlılara yönelik var olan ulusal mevzuat hakkında bilgi verilmiş, 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu üzerinde durularak tanımlar, görev ve işlevler açıklanmıştır. Sosyal yardım başlığı altında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu kapsamında yapılan hizmetler anlatılmış, aynı zamanda sosyal güvenlik hizmetleri ve yapılan hizmetlerin hangi kanun kapsamında yapıldığı açıklanmıştır. Komite bu noktada raporunda, Türkiye'nin emekli maaşlarının yoksulluk eşiğinin üzerinde olup olmadığı konusunda bilgi almadığı sürece bu konuyu kesin bir şekilde değerlendiremeyeceğini ifade etmiştir. Anlaşılan o ki Türkiye raporunda belirttiği hizmetleri yüzeysel bir şekilde yansıtmıştır. Günümüze baktığımızda söz konusu hizmetlerde Komite'nin beklentisini karşılayacak bir değişim olduğunu söylemek ise güçtür. Bugün bakıldığında gelir eşitsizliğinin derinleştiği yaşlı bir Türkiye ile karşı karşıya kalınmaktadır (Arun, 2024).

Türkiye'nin raporu yaşlılara yönelik hak ihlalleri ve şiddet konusunda herhangi bir bilgi içermediğinden dolayı Komite'nin karar raporunda bu konunun önemini vurguladığı görülmektedir. Türkiye'nin bir sonraki raporunda yaşlılara yönelik şiddet ve ihmalin ortadan kaldırılmasının gerekliliği konusunda farkındalık oluşturmak için neler yaptığını ve bu alanda herhangi bir yasal tedbir alınıp alınmadığını ya da alınması planlanan bir tedbir olup olmadığına dair bilgi talep etmektedir. Yaşlılara yönelik hak ihlallerinin herhangi bir izleme mekanizmasının söz konusu raporun yayınlandığı ve kapsadığı o yıllarda (2007) olmadığını göz önünde bulundurulmakla birlikte, bugün yıllar geçmiş olsa da şiddet ve ihlallerin izlenmesi için atılmış bir adım bulunmamaktadır. Yalnızca bir istisna olarak Senex: Yaşlanma Çalışmaları Derneği günümüzde yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin izlenmesi amacıyla yayınladığı belgelerle bu konuya ışık tutmaktadır.

Raporun devamında yatılı kurumlar ve bu kurumlarda yaşlılara sunulan hizmetlerin anlatıldığı, kurumların kapasiteleri hakkında bilgiler verildiği görülmektedir. Komite sunulan bilgilere karşılık olarak var olan kurumların mevcut kapasitelerinin yer talebini karşılayıp karşılamadığını sormaktadır. Ayrıca Türkiye'nin raporda sunduğu Yaşlılar İçin Özel Huzurevleri Yönetmeliği'ne atıfta bulunarak bu kurumların bakım standartları hakkında daha fazla detay beklediği görülmektedir. Ayrıca, kamu kurumlarının da özel huzurevleri ile benzer bakım standartlarına sahip olup olmadığını ve denetimlerinden sorumlu yetkili otoriteyi de sormaktadır. Raporda sunulan istatistiksel bilgiler henüz yeni kurumsal bakımda yol alındığı, hem kamu hem özel olarak belirli bir çaba arayışında olunduğu göstermekle birlikte bugün ASHB'nin verilerine bakıldığında şöyle bir tablo ile karşı karşıya gelinmektedir:

Tablo 2. Yaşlı Bakım Kuruluş Sayıları (ASHB,2024)

Yaşlı-Bakılan Kişi Sayıları	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024-Ekim**
Huzurevi	12.105	12.686	14.115	14.644	14.662
Özel Huzurevi	10.744	11.558	12.580	13.266	13.508
Yaşlı Yaşamevi	90	25	15	32	16
Gündüzlü Bakım ve Yaşlı Yaşam Merkezi	382	532	538	765	812
Diğer Huzurevi (Diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlere bağlı)	2.399	1.731	1.822	1.947	1.894

Tablo 3. Yaşlı-Bakılan Kişi Sayıları (ASHB,2024)

Yaşlı-Bakım Kuruluş Sayıları	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024 Ekim**
Huzurevi	158	165	169	168	169
Özel Huzurevi	261	263	266	267	270
Yaşlı Yaşamevi	25	8	5	6	4
Gündüzlü Bakım ve Yaşlı Yaşam Merkezi	31	32	38	36	41
Diğer Huzurevi (Diğer bakanlıklar ve yerel yönetimlere bağlı)	23	21	21	22	20

Türkiye Komite'ye sunduğu raporunda huzurevleri ile ilgili, "bireyin çevresi üzerindeki kontrolünü nispeten kaybettiği, farklı geçmişlere sahip ve ilk kez tanıştığı insanlarla birlikte yaşamak zorunda kaldığı yeni bir ortam" olarak bahsetmektedir. Ve bunun için de mümkün olduğunca yaşlıları kendi evlerinde kalmalarını sağlayan girişimler başlatıldığını ifade etmektedir. Ancak bu girişimlerin o günden bugüne değin bakım verme rolünün aile üzerine yıkılmasından öteye gidemediği açıkça ortadır. Verilerin de gösterdiği gibi söz konusu kurumların yetersizliği bir yana, bakım rolünün aileye bırakılması ile birlikte genellikle bu yükün kadınlar tarafından üstleniliyor olması, bakım vermenin getirmiş olduğu stres ve sorunlar, bunun yanı sıra kronik hastalıkların bakımında bilgi eksikliğinin meydana getireceği ihmal ve istismar durumları da tartışması gereken göz ardı edilmiş konular arasında yer almaktadır (Şahin Taşğın, 2021:48).

Türkiye'nin raporunda Beş Yıllık Kalkınma Planlarına dair detaylar verildiği görülmektedir. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı da dahil olmak üzere bu planlar içerisinde yaşlılara yönelik hizmetlerin nasıl ilerletileceği üzerinde durulduğu görülmektedir. Verilen detaylara bakıldığında ise Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'na değin yatılı kurumların iyileştirilmesi, ödenekler ve sosyal güvenlik hizmetleri ön plandayken, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda diğer planlardan farklı olarak yaşlıların kurumlar aracılığıyla değil, ailelerinde bakımlarının sağlanmasına vurgu yapıldığı görülmektedir.

Günümüze gelindiğinde, On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) adıyla en son yayınlanan planda, yaşlılar ile ilgili "Nüfus ve Yaşlanma" başlığı altında hedefler belirtilmiş ve nihai amaç şöyle ifade edilmiştir:

> Doğurganlığın nüfusun yenilenme seviyesinin üzerinde tutulması, aile kurumunun güçlendirilmesi, yükselen ortalama evlenme yaşının evliliklerin özendirilerek daha genç yaşlara düşürülmesi ve ikiden fazla çocuk sahibi olmanın desteklenmesi suretiyle sağlıklı ve dinamik nüfus yapısının korunması, yaşlanan nüfusun bedensel ve ruhsal sağlık düzeyinin ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi, işlevselliğinin arttırılarak aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürmeleri, ekonomik ve sosyal hayata katılımının sağlanması, kaliteli bakım ve sağlık hizmetlerinden yararlanabilmeleri temel amaçtır.

Görüldüğü üzere yıllar içerisinde anlayış konusunda herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Ancak şu bir gerçektir ki geçmişte vurgulanan "Türkiye genç ve dinamik bir nüfusa sahiptir" söylemi zor da olsa yerini Türkiye'nin yaşlanıyor olmasına bırakmış ve ne yazık ki bu durum aile kurumunun tehdidi olarak görülmekten öteye gidememiştir.

Son olarak Türkiye'nin 23. Madde kapsamında sunmuş olduğu bu ilk raporda, yaşlılara yönelik bahsi geçen Alzheimer hastaları için gündüz bakım merkezleri, hastaneler ve sivil toplum kuruluşları ile yaptığı işbirliği hakkında Komite, özellikle Alzheimer/demans hastaları için başka sağlık programlarının olup olmadığı, yaşlılara yönelik sağlık hizmetleri programlarının oluşturulması gerektiği, özellikle yaşlılarla ilgili psikolojik sorunlar için ruh sağlığı programları, yeterli palyatif bakım hizmetleri ve yaşlılara bakım veren bireyler için özel eğitim programları oluşturulması gerektiğinin önemini vurguladığı görülmektedir. Komite, raporda bu bilgilerin eksik olduğunu ve bilgi talep ettiğini söylemektedir. Ancak bugün bakıldığında, söz konusu Azheimer/demans hastalığı konusunda gerek sivil toplum gerek yerel yönetimlerin çalışmalarının nispeten daha umut verici olduğunu söylemek yanlış olmaz. Sosyal belediyecilik anlayışının bir gereği olarak belediyelerin Alzheimer merkezlerini örnek olarak göstermek mümkündür.

Türkiye'nin 2009 yılında Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na taraf olarak sunmakla yükümlü olduğu, 23. Maddeyi de kapsayan raporu için Komite değerlendirme raporunda, bilgilerin eksikliği sebebiyle herhangi bir karar vermemiş, talep ettiği bilgiler sebebiyle kararını ertelemiştir.

4.3.2. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 5. ulusal raporu

Türkiye, 4 yıl sonra Komite'ye 23. Madde'yi kapsayan bir rapor daha sunmaktadır. Söz konusu bu rapor Türkiye'nin 2008-2012 döneminde yaşlılara yönelik yaptığı hizmet ve değişimleri içermektedir. Raporun ikinci bölümünde ise Komite tarafından hükümete gönderilen 23. Madde ile ilgili ek bilgi talebine cevap verildiği görülmektedir.

Türkiye'nin 23. Maddeyi içeren ikinci raporu, Komite'ye sunduğu beşinci raporu olan bu raporun ilk kısmı, ilk raporda olduğu gibi mevzuat bilgisi içermektedir. 2828 sayılı Sosyal Hizmet Kanunu hakkında detaylı bilgiler verilirken, kurum isimlerinin değiştiği, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü başlığı altında görev ve işlevlerin sunulduğu

görülmektedir. Bu raporda farklı olarak Yaşlılar İçin Ulusal Eylem Planı'ndan söz edilmektedir. Bu eylem planında yaşlılar için birtakım hedefler belirlendiği, önceliklerin belirlenmesi amacıyla da bir taslak programının 2012 yılından itibaren kamu, özel ve sivil toplum kuruluşlarına gönderileceği ifade edilmektedir. Sonrasında hazırlanan Bakım Hizmetleri Stratejisi ve Eylem Planı ve Dokuzuncu Kalkınma Planı'nın bakım üzerinden ilerlediği, huzurevlerinin kalitesinin ve sayısının arttırılmasının benimsendiği görülmektedir. Raporun geri kalan kısmında ise huzurevlerinin ve yaşlı merkezlerinin niteliği, verilen hizmetler, kurumların kapasiteleri hakkında bilgi verilmektedir.

Bu doğrultuda yapılan çalışmalara bakıldığında ASHB tarafından Yaşlanma Vizyon Belgesi ve beraberinde 2023-2025 Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nı hazırlanmıştır. Her iki belgenin içeriğinin birbiri ile bağlantılı olduğu görülmektedir. Yaşlanma Vizyon Belgesi'nde politika alanları; aktif ve sağlıklı yaşlanma, toplumsal hayata katılım, herkes için yaş dostu ve erişilebilir ortamlar, afet ve insani bakımdan acil durumlar, yaşlı hakları ve uygulama ve izleme olarak belirlenmiştir. Her bir politika alanı için amaç ve hedeflerler ortaya konmuştur. Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı'nda ise aynı politika alanlarında her hedef için eylem alanı ve faaliyetler belirlenmiş, sorumlu kurum, ilgili kurum ve kuruluşlar, son olarak da göstergeler ifade edilmiştir. Birbiriyle bağlantılı olan bu iki belgenin izleme ve değerlendirme aşamasında Yaşlı Hakları İzleme ve Değerlendirme Kurulu tarafından hazırlanıp sunulması beklenen raporlar bulunmaktadır. Her ne kadar detaylı bir şekilde hazırlanmış belgeler olsa da henüz izleme ve değerlendirmeye dair sözü edilen raporlara erişim söz konusu değildir. Ancak şunu da bir noktada kabul etmek gerekir ki Türkiye'nin Komite'ye sunmuş olduğu raporundaki mevcut yaşlılık durumu ile bugüne bakıldığında en azından değişim girişimlerin olduğunu görmek mümkündür.

Raporun ikinci kısmının, Komite'nin bir önceki karar raporunda talep ettiği bilgileri ve sorduğu soruları cevaplamaya yönelik olduğu görülmektedir. Türkiye, Komite'nin yaşlıların maruz kaldığı ayrımcılık ile nasıl mücadele edildiği sorusuna, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda yer alan *"Özel korunmaya ihtiyaç duyan çocuklar, yaşlılar ve engelliler için alınan tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılamaz."* paragrafı ile cevap vermiştir. Bu ifadeye göre de yaşlıların diğer bireylerle eşit haklardan faydalanabilmesi için alınacak pozitif düzenlemelerin, eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı anayasal güvence

altına alınmıştır. Ancak Komite, bu cevabı yeterli bulmamış, raporunda yaşlılara yönelik ayrımcılık karşıtı bir mevzuatın olup olmadığını ya da bu konuda bir yasa çıkarmayı planlayıp planlamadığını sorduğunu ancak Türkiye'nin raporunda bu tür mevzuata ilişkin herhangi bir bilginin yer almadığını söylemektedir. Dolayısıyla Komite, bu konuda durumun Şart ile uyumlu olmadığı sonucuna varmıştır.

Türkiye, raporunda ayrımcılık karşıtı bir mevzuat ile ilgili bilgi vermemiştir. Her ne kadar Yaşlanma Vizyon Belgesi'nde yaşlılara yönelik hak ihlallerinin izleme ve değerlendirmesi yapılacağı ifade edilmiş olsa da bu konuyla ilgili 2021 yılından bu yana düzenli veri sunan Senex raporları dışında bir veri bulunmamaktadır.

Komite karar raporunda, Türkiye'nin sosyal yardımlar ve emekliler hakkında verdiği bilgileri yeterli bulmadığını ve daha fazla bilgi talep ettiğini söylemektedir. Ayrıca bir sonraki raporda, emekli maaşı almayan yaşlılar için mevcut olan tüm yardımlar hakkında ve bu yardımların alınma şartları da dahil olmak üzere tam bilgi verilmesini talep ettiği görülmektedir. Komite raporunda yaşlıların kaynaklarının yeterliliğini değerlendirirken bireylerin gelir düzeylerini koruyarak onlara insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmelerini ve toplumsal yaşama aktif olarak katılmalarını sağlamayı amaçlayan tüm sosyal koruma önlemlerini dikkate aldığını ifade etmektedir.

Senex tarafından yayınlanan 2024 yılının üçüncü dönemine ait en son raporda, Türkiye'de yaşlıların en fazla yaşam hakkı ve can güvenliği hakkının ihlal edildiği (410 ihlal), ikinci sırada ise şiddet ve suçtan korunma hakkının ihlali (175 ihlal) tespit edilmiştir. Aynı zamanda raporda pek çok çarpıcı ayrıntılar da bulunmaktadır. Genel olarak Türkiye'de yoksul yaşlıların hak ihlali sonucunda yaşamlarını yitirdiklerini belirten raporda, yoksul yaşlılar içerisinde özellikle dul ve engelli yaşlı kadınlara dikkat çekildiği görülmektedir. Komite'nin insan onuruna yaraşır bir yaşam sürdürme beklentisinin karşısında Türkiye bugün yoksul emekliler riski ile yüz yüzedir (Senex İzleme, 2025).

Komite ilk raporda talep ettiği yaşlıların hizmetlerle ilgili şikâyette bulunma olanaklarının olup olmadığı konusundaki talebini ikinci raporda tekrarlamaktadır. Ayrıca, evde bakım hizmetlerinin yeterliliğini, denetimlerini ve belediyeler tarafından sunulan hizmetlerin her belediyede aynı olup olmadığını sormakta, hizmetlerden herhangi birinin ücretli olup

olmadığını öğrenmek istemektedir. Türkiye sunduğu raporunda tüm bu sorulara cevap vermiş, "Yaşlılara Sağlanan Gündüz ve Evde Bakım Hizmetleri Yönetmeliği" kapsamında detaylandırmış olsa da anlaşılan o ki Komite verilen cevapları yeterli bulmamıştır.

Yinelenen bilgi talepleri arasında konut politikaları da yer almaktadır. Komite, raporda yaşlılar için bu konuyla ilgili neredeyse hiçbir bilgi bulunmadığını ifade etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin hazırlayacağı bir sonraki raporda konut politikalarına dair bilgi verilmesi beklenmektedir.

Türkiye'nin 5. Raporu sunması için son tarih 31 Ekim 2013 iken Türkiye raporunu 24 Mayıs 2013'te sunmuştur. Komite raporunda söz konusu bu gecikmeyi göz önünde bulundurmuştur. Ayrıca Komite gerekli bilgilerin eksikliğini, Türkiye'nin Şart kapsamında üstlendiği raporlama yükümlülüğünün ihlali olarak değerlendirmektedir. Sonuç olarak ise Komite, Türkiye'deki durumun, yaşlıları yaşa dayalı ayrımcılıktan koruyan bir yasal düzenlemenin varlığının kanıtlanmaması sebebiyle Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi ile uyumlu olmadığına karar verdiği görülmektedir.

4.3.3. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 7. ulusal rapor

Komite'nin verdiği bu karar üzerine Türkiye 2015 yılında hazırladığı raporda eleştirilere ve komitenin ek bilgi taleplerine cevap vermiştir. Ancak Komite'nin verdiği karara bakılacak olursa, bugün dahi bakıldığında yaşlıları yaşa dayalı ayrımcılıktan koruyan yasal bir düzenlemeden söz edilememektedir. 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu ayrımcılığın önlenmesi amacını taşıyor olsa da bu kanunda doğrudan yaşlılarla ilgili herhangi bir madde yer almamaktadır. Dolayısıyla Türkiye raporunda yaşlıların durumu başlığı altında birtakım bilgiler paylaşmışsa da Komite'nin asıl eleştirisine cevap verememiştir. Aksine, rapor incelendiğinde Türkiye'nin önceki raporlarında var olan tavrının değiştiği görülmektedir.

Bunu şöyle açıklamak mümkün: İncelenen geçmiş iki raporda da Türkiye yaşlılara yönelik yaptığı hizmetlerden emin bir şekilde bahsederek, yaşlılara yönelik yapılan çalışmaların ne denli yeterli olduğunu dile getiriyorken, Şart'a uyumsuzluk kararı sonucu 2015 tarihli raporunda, Türkiye'de yaşlanma konusunu "demografik, ekonomik ve sosyo-

kültürel yapıya bağlı nedenlerle sanayileşmiş batı toplumlarının gerisinde kaldığı" şeklinde ifade ettiği görülmektedir. Ayrıca, yaşlanmanın toplum için bir sorun haline gelmeden önce gerekli önlemlerin alınması gerektiğini söylemektedir. Raporun devamında ise Türkiye'de artan yaşlı nüfusu, yoksul yaşlı nüfusu istatistiklerine yer verilmiş ve söz konusu bu istatistiklerde Türkiye'nin 2023 yılında çok yaşlı bir nüfus olacağı, yoksul yaşlıların oranının arttığı gibi ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Tüm bunlardan anlaşılıyor ki Türkiye uyumsuzluk kararı sonucu sebebiyle cevap raporunda kabul eden tarafı oynamış ve yaşlılar ile ilgili birtakım gerçeklerden söz etmeye başlamıştır.

Raporun geri kalan kısmında ise Komite'nin talep ettiği ek bilgilere cevap verilmiş, evde bakım hizmetleri, yatılı bakım hizmetleri ve Alzheimer/demans hastalarına yönelik yapılan hizmetler bu raporda da tekrar anlatılmıştır.

Komite'nin Eylem Planı'na dair detaylı bilgi istemesi talebine karşılık olarak ise, eylem planına dahil olan hedefler anlatılmıştır. 2015 yılında söz edilen hedefler ile bugün 2025 eylem planında sözü geçen hedeflerin neredeyse aynı olduğu ancak söz konusu hedeflerin gerçekleştirilmesi konusunda başarılı olunamadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çalışmak isteyen tüm yaşlılara istihdam fırsatları sunmak, yaşlılara karşı her türlü ihmal, istismar ve şiddetin ortadan kaldırılması, yoksulluğun ortadan kaldırılması gibi hedeflerin konulduğu Eylem Planı'nda bugün söylenilen hedeflere ulaşmak bir yana dursun, herhangi bir sözleşme ile haklarının korunma altına alınamadığı yaşlı bireylerin her yeni günde, yeni bir tehlike ve hak ihlaline maruz kaldıkları, yoksulluk ile mücadele ettikleri ve tüm bunların içerisinde ısrarla görünmeyen kesim olarak varlıklarını devam ettirdikleri bir Türkiye ile karşı karşıya kalınmaktadır. Söz konusu çabalar Komite'ye sunulan raporlarda da, bugün yaşlılara yönelik hazırlanan belgelerde de kağıt üzerinde kalmaktan öteye gidememiştir.

4.3.4. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 9. ulusal rapor

Türkiye'nin 23. Madde'yi de içeren 9. Raporunu 2017 yılında gönderdiği görülmektedir. Ancak Komite'nin karar raporunda belirttiği üzere, söz konusu raporun son gönderim tarihi 31 Ekim 2016 iken, Türkiye raporunu 20 Nisan 2017 tarihinde sunmuştur.

Türkiye 2012-2015 yılları arasındaki gelişmeleri anlattığı raporunda, yaşlı bakım hizmetlerinin sağlanmasındaki temel mevzuatta bir değişiklik yapılmadığını, geçmiş raporlarda bahsi geçen "yaşlı bakım merkezleri"nin kaldırılıp, görevlerinin sosyal hizmet merkezlerine devredildiğini ifade etmektedir. Türkiye'nin bu raporunda da Komite'nin yaş ayrımcılığına yönelik bir yasanın var olup olmadığı sorusuna karşılık olarak, 2016 yılında kabul edilen 6701 sayılı Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Kanunu'nu anlattığı görülmektedir. Komite'nin bir yıl sonra yayınlamış olduğu karar raporunda bakıldığında ise, söz konusu kanunun 3. maddesinin yaş ayrımcılığını yasakladığını not ettiği ancak referans dönemi dışında (2012-2015) yürürlüğe girmesi sebebiyle durumun Avrupa Sosyal Şartı'na uyumlu olmadığını değerlendirdiği görülmektedir. Komite'nin söz konusu kanun hakkında gelecek raporda daha detaylı bilgi talep ettiği görülmektedir.

Komite'nin 2009 ve 2013 yıllarındaki raporlarında da sorduğu, yaşlıların destekli karar almalarına yönelik herhangi bir prosedürün var olup olmadığı ve özellikle yaşlıların bağımsız karar verme haklarının keyfi bir şekilde ellerinden alınmasını önlemek için bir güvence olup olmadığı sorusunu 2018 tarihli raporunda da yinelediği görülmektedir. Türkiye, raporunda konuya dair herhangi bir bilgi vermemiş, dolayısıyla Komite böylesi bir prosedürün varlığının kanıtlanmadığı yönünde değerlendirmede bulunmuştur.

Görüldüğü üzere Komite'nin yaşlıların haklarına dair sormuş olduğu sorulara ve talep ettiği bilgilere Türkiye hatırı sayılır bir cevap verememektedir. Halbuki taraf olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi yaşlıların haklarını insan hakları düzeyinde ele alan ilk uluslararası kuraldır (Akıllıoğlu, 2015: 76).

Komite, yaşlıların yoksulluk riski oranlarını göz önünde bulundurduğunu, asgari emekli maaşı ve yoksulluk sınırı hakkında bilgi talep ettiğini ifade etmektedir. Komite'nin önceki raporlarında da benzer talepleri olduğu görülmektedir.

Yoksulluk kavramı, ülkelerin farklı alanlardaki uygulamalarına göre tanımlanabilecek bir kavramdır. Buna bağlı olarak yaşlı yoksulluğu, 65 yaş ve üzeri nüfusta görülen yoksulluğu tanımlarken, emekli yoksulluğu bir emeklilik sistemine dahil olup düzenli bir gelir almasına rağmen kişinin söz konusu bu gelir ile geçinememesinden dolayı yaşadığı yoksulluğu işaret etmektedir (Görgün Baran ve Taşçı, 2024:55). Sosyal koruma istatistikleri 2023 yılı TÜİK verilerine göre, Türkiye'de sosyal koruma kapsamında

emekli/yaşlı maaşı alan kişi sayısı 2022 yılında 10 milyon 403 bin iken, 2023 yılında 12 milyon 414 bin kişiye yükselmiştir (TÜİK, 2023b). Gelir ve yaşam koşulları araştırması sonuçlarına bakıldığında, Türkiye geneli için yoksulluk oranı 2019 yılında %21,3 iken, 2023 yılında bu oranın %21,7 olduğu görülmektedir. Yaşlı nüfus için bu oran, 2019 yılında %14,2 iken, 2023 yılında %21,7 olmuştur. Yaşlı nüfusun yoksulluk oranı cinsiyete göre incelendiğinde, 2019 yılında yaşlı erkeklerin yoksulluk oranı %12,1 iken, 2023 yılında %20,7; yaşlı kadınların yoksulluk oranı 2019 yılında %15,9 iken, 2023 yılında %22,4 olduğu görülmektedir (TÜİK, 2023b). Yoksulluk ve yaşam koşulları istatistikleri 2024 yılı verilerine göre, yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında olanların oranının %29,3 olduğu, bu oranın yaş gruplarına göre incelendiğinde; 2015 yılında 65 yaş ve üstü grubun 28,7 oranında tahmin edildiği, 2024 yılında ise %23,3 oranında tahmin edildiği görülmektedir (TÜİK, 2024). Türkiye'nin yoksullaşarak yaşlanması sorunu bugün emekli yoksullar, yaşlı yoksul kadınlar gibi grupların ortaya çıkmasına sebep olurken, yoksulluk yaşlıların hak ihlallerine maruz kalmalarının da en büyük sebeplerinden biri olmaktadır (Arun, 2024). Dünya'da zenginlik ve refah giderek artarken, yoksulluğun da giderek arttığı dile getirilmekte, ancak söz konusu artış istatistik veriler ile ele alınmakta, yoksulluğun nedenleri üzerine durulmamaktadır.

Komite, raporunda yaşlıların yoksulluk sınırı ile ilgili durumlarına dair olan görüşlerini ertelediğini ve daha detaylı bilgi talep ettiğini ifade etmektedir. Ayrıca Komite, Türkiye'nin 2012-2015 dönemini kapsayan raporu için Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi ile uyumsuz olduğuna karar vermiştir çünkü; referans dönemi boyunca yaşlı bireyler için ayrımcılık karşıtı bir mevzuat bulunmamış ve yaşlı bireyler için destekli karar verme prosedürünün varlığı kanıtlanamamıştır.

4.3.5. Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına ilişkin 13. ulusal rapor

Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın kapsam bakımında üç başlıkta incelenebileceği çalışmanın ilgili kısımlarında aktarılmıştı. Türkiye'nin 13. Ulusal Rapor'unun söz konusu başlıkların ikincisi olan "Sağlık, Sosyal Güvenlik ve Sosyal Koruma"yı kapsayan tematik bir rapor olduğu görülmektedir. Türkiye'nin 13. Raporunu sunması için son tarih 31 Aralık 2020 iken, Türkiye raporunu 29 Nisan 2021 tarihinde

sunmuştur. Söz konusu rapora yönelik Komite'nin değerlendirme raporu ise 2022 yılında yayınlanmıştır.

Söz konusu tarihlerde bütün dünyada ve ülkemizde Covid-19 pandemisinin yaşanması sebebiyle, Komite taraf devletlere, Covid-19 ile ilgili yanıtlanmasını istediği soruları yöneltmiştir. Bu sebeple Türkiye'nin 13. Ulusal Rapor'u aynı zamanda Covid-19 pandemisinde yaşlılara yönelik alınan önlemleri ve çalışmaları da içermektedir. Ancak Komite, değerlendirme aşamasında Covid-19 hakkında verilen bilgilerin referans dönemi dışında kalması sebebiyle dikkate alınmayacağını ifade etmektedir. Başka bir deyişle Covid-19 bölümünde bahsedilen bilgiler mevcut raporlama döngüsünde Şart'a uyum açısından değerlendirilmeyecektir. Ayrıca bu raporda bir önceki sonuç raporunda talep edilen (Sonuçlar 2017) bilgiler ve uyumsuzluk kararına ilişkin verilen yanıtlar da yer almaktadır.

Komite'nin Türkiye'ye ilişkin hazırladığı sonuç raporlarında her defasında vurguladığı, 23. Maddenin, yaşlıların toplumun tam üyeleri olarak tanınmasını ve bu statünün hem yasalar hem de uygulanan çalışmalar ile korunmasını hedeflediğidir. Yaşlıların sosyal hayata katılımı, ayrımcılığa maruz kalmadan hizmetlerden faydalanmaları ve haklarına erişimleri Komite'nin raporların değerlendirme aşamasında özellikle önemsediği konular arasındadır. Bu sebeple de karar raporlarında bu konularla ile ilgili eksik bilgilerin tamamlanmasını talep etmektedir.

Türkiye'nin yaşlılara yönelik ayrımcılığa dair bir yasal düzenleme olup olmadığı konusunda istenilen bilgilere, 13. Ulusal Raporu'nda Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Hakkında 6701 Sayılı Kanun (TİHEK) aracılığıyla cevap verdiği görülmektedir. Türkiye, daha önce Komite'ye sunmuş olduğu raporlarında da söz konusu bilgi talebine aynı kanun üzerinden cevap verdiği görülmektedir. Bu raporda, kanun içeriği detaylı bir şekilde anlatılmış ve kanun maddelerinin içerisine "yaşlılar" yorum yapma suretiyle eklenmiştir. Açıklamak gerekirse, TİHEK'in doğrudan yaşlılar ile ilgili bir kanun maddesi içermediği ancak "herkes" ifadesi kullanılması sebebiyle dolaylı olarak yaşlıları da kapsadığı söylenebilir. Türkiye'de raporunda bu şekilde ifade etmektedir. Ayrıca, ayrımcılıkla mücadele içerisinde "yaş" kavramının da bir sebep olarak ifade edilmesi Komite'nin not ettiği bir düzenleme olarak görülmektedir. Ancak Komite Türkiye'nin

sunmuş olduğu bilgilere rağmen, bir sonraki raporda yaşlılık nedeniyle ayrımcılık konusunda herhangi bir içtihat bilgisi talep etmiştir. Komite için verilen bilgilerin yeterli olmadığı ve yaşlılara yönelik ayrımcılık ile ilgili hukuk uygulamalarının nasıl şekillendiğini anlamak üzere mahkeme kararlarına ihtiyaç duyduğu anlaşılmaktadır.

Komite'nin önceki sonuç raporlarında (2009 ve 2013), yaşlılar için destekli karar alma prosedürüyle ilgili olarak, böyle bir prosedürün olup olmadığını ve özellikle yaşlıların karar alma haklarının keyfi bir şekilde elinden alınmasını engellemek için herhangi bir yasal düzenleme olup olmadığını sorduğu bilinmektedir. Ancak Türkiye raporlarında konu hakkında herhangi bir bilgi sunamadığı için, Komite'nin söz konusu konu ile ilgili değerlendirmesi olumsuz olarak sonuçlanmıştır ("Türkiye'ye İlişkin Sonuçlar", 2017).

Türkiye'nin 13. Ulusal Rapor'unda da konuya doğrudan değinmediği ancak 65 yaş ve üzeri kişilerin, yasal bir karar almadan önce tıbbi bir değerlendirmeye tabi tutulmalarının Sağlık Bakanlığı Yüksek Kurulu tarafından ayrımcı bir tutum olarak değerlendirildiğini ifade ettiği görülmektedir. Yine raporda belirtildiği üzere, herhangi bir hukuki işlem için, 65 yaş ve üzeri kişilerin akli dengelerinin yerinde olduğunu belirten bir sağlık raporu almalarına dair doğrudan bir yasal düzenlenme bulunmamaktadır. Ayrıca, Sağlık Bilimleri Kurulu'nun 21-22 Şubat 2003 tarihli, 2003/10642 sayılı kararına göre, 65 yaş ve üzeri olan her kişiden sağlık raporu talep edilmesi ve bunun rutin bir uygulama haline getirilmesi, 65 yaş ve üzeri kişiler için aşağılayıcı ve ayrımcı bir tutum olarak değerlendirilmiştir (Keten, 2020:314).

Konu ile ilgili mevzuata bakıldığında, Noterlik Kanunu Yönetmeliği'nin 91. Maddesine göre; "*İlgilinin yaşlılık, hastalık veya dışgörünüşü itibariyle yeteneğinden şüphe edilmesi veya bu konuda ihbar ve şikayet bulunması hallerinde temyiz kudretinin varlığı doktor raporu ile saptanır.*" İlgili mevzuatta belirtilmiş bir yaş sınırı bulunmamaktadır. Kişiden sağlık raporunun istenmesinin ölçütü şikayet ve ihbar olarak belirtilmektedir. Yani, kişinin akıl sağlığı konusunda şikayet ve ihbar olması durumunda yaşa bakılmaksızın sağlık raporu istenecektir. Türk Medeni Kanunu madde 9'da, *"Fiil ehliyetine sahip olan kimse, kendi fiilleriyle hak edinebilir ve borç altına girebilir"* ve madde 10'da *"Ayırt etme gücüne sahip ve kısıtlı olmayan her ergin kişinin fiil ehliyeti vardır"* ifadesi yer

almaktadır. Buna göre, kişilerin hukuki işlemlerini gerçekleştirebilmelerinde ayırt etme gücünün önemli bir şart olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Keten, 2020: 313).

Komite, destekli karar alma ile ilgili ulusal bir yasal çerçevenin olması gerektiğini ve bu yasal güvence ile yaşlıların kendi kararlarını verme haklarının güvence altına alınması gerektiğini her raporunda hatırlatmaktadır. Türkiye'de hukuki işlemler için noter-tapuya başvuran her 65 yaş ve üzeri bireyden sağlık raporu istenmesi, öncelikle yaşlıların özerk karar alma hakkı özelinde Şart'a uyum konusunda bir engel olarak karşımıza çıkmaktadır. Yaşlı bireyler irade ve tercihlerini ifade etmek istediklerinde elbette ki yardıma ihtiyaç duyabilirler. Ancak herhangi bir kararı kendi kendilerine alamayacaklarına karar verilmeden önce, kelimeler, resimler ve işaretler dahil olmak üzere tüm iletişim yolları kullanılmalıdır. Türkiye, bu konuda Komite'ye bir yasal prosedür sunamadığından, Komite kararını ertelemiş, bir sonraki raporda bilgi sunulmasını talep etmiştir.

Yaşlı kişilerin kötü muamele görmesi konusunda Komite taraf devletlere, ihmal, kötü muamele ve şiddetle ilgili uzmanlaşmış destek ve danışmanlık hizmetlerinin kurulmasının gerekliliğini belirtmektedir. Türkiye'nin bir önceki raporunda yaşlı ihmal ve istismarı konusunda yeni düzenlemelerin getirilmesini planladığını not ettiğini ifade eden Komite daha detaylı bilgi talep etmiştir ("Türkiye'ye İlişkin Sonuçlar", 2017).

Türkiye 13. Ulusal Raporu'nda konu hakkında, Ulusal Önleme Mekanizması İşkence ve Kötü Muamele ile Mücadele hakkında bilgi verdiği görülmektedir. Ancak söz konusu düzenleme içerisinde yaşlıları barındırmamaktadır. Dolayısıyla Komite sonuç raporunda bunu göz önünde bulundurmuş, söz konusu mekanizmanın yaşlılara yönelik kötü muameleyle ne ölçüde ilgileneceği konusunda net bilgi talep etmiştir.

Türkiye'nin raporuna göre, Tüketici Koruma Kanunu'nu yaşlıları aldatmaya yönelik ticari reklamları, yaşlı kişilerin yaşam ve mal güvenliğini tehlikeye atmayı, halk sağlığını tehdit etmeyi ve yaşlı kişileri kötüye kullanmayı yasaklamaktadır. Yine rapora göre, huzurevlerinde yaşlılara yönelik ihmal ve kötü muamelenin incelendiği belirtilmektedir. Çabanın daha çok yaşlı bakımı konusunda verildiği, yaşlı bakımının iyileştirilmesi ile ihmal ve kötü muamelenin de önleneceği ifade edilmektedir. Yaşlı ihmal ve istismarı konusunda farkındalık toplantıları yapılmış olsa da yeni bir mevzuat taslağının hazırlanmış olmadığı görülmektedir. Ayrıca raporda Şiddet Önleme Merkezleri'nin

(ŞÖNİM) anlatıldığı, yaşlı bireylerin şiddete maruz kaldıklarında 6284 sayılı kanun kapsamında önlemler talep edebilecekleri ve ŞÖNİM tarafından sunulan hizmetlerden yararlanabilecekleri ifade edilmiştir.

Türkiye'ye bakıldığında, Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunulan tüm raporlarda Türkiye Anayasası'nın 10. Maddesi, yani yaşlıların haklarını etkin bir şekilde kullanabilmeleri için sunulacak hizmetlerin ve alınacak tüm tedbirlerin eşitlik ilkesine aykırı olmayacağı; 61. Maddesi, yani yaşlıları korumanın devletin ödevleri arasında sayıldığı maddelerine yer verildiği görülmektedir. Ne var ki, her raporda bahsi geçen bu yasal çerçeve dışında Türkiye'de yaş ayrımcılığı özelinde herhangi bir yasal düzenlemenin varlığından söz edilememektedir. Yine, raporlarda Komite'nin sorularına cevaben yazılan TİHEK kanununda yaşa dayalı ayrımcılıkların da yasaklandığı vurgulanmaktadır (madde 3). Ancak kanunun hiçbir maddesinde yaş ayrımcılığından söz edilmemektedir. Ayrıca açık bir şekilde yaşlılara yönelik ayrımcılığında ele alındığı herhangi bir madde bulunmamaktadır. Yasal düzenlemelerin yanı sıra, Türkiye'nin önemli strateji belgelerinden olan Kalkınma Planları ve Yaşlanma Vizyon Belgesidir. Türkiye'nin 2024-2028 yıllarını kapsayan On İkinci Kalkınma Planı'nda yaşlılara yönelik şiddet, ihmal, istismar ve yaş ayrımcılığı ile mücadele konusunda bir stratejiden bahsedilmemektedir. İkinci stratejik belge olan, 2020-2030 yıllarını kapsayan Yaşlanma Vizyon Belgesi'nde yaşlıların hayatın her alanına aktif katılımlarının sağlanması yönünde hedefler konulduğu, hak temelli politika ve uygulamaların yapılacağı bildirilmektedir. Ancak söz konusu belgede raporlamadan görevi olan Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (ASHB) tarafından herhangi bir çıktı ya da değerlendirme raporunun yayınlanmadığı görülmektedir.

Türkiye'de yaşlılara yönelik şiddet, ihmal ve istismar ile yaş ayrımcılığını önlemek ile yükümlü olan kurumların ulusal ya da yerel düzeyde herhangi bir düzenli veriye sahip olmadıkları görülmektedir. TİHEK'in web sayfasında kendisine yapılan hak ihlali başvurularının paylaşıldığı ancak sadece 2022 yılına ait bilgilerin yer aldığı görülmektedir. TİHEK'in hazırlamış olduğu üç aylık başvurulara ilişkin istatistik raporunda toplam 387 başvuru içerisinde yalnızca 3 başvurunun yaşlılarla ilgili olduğu bildirilmektedir. Ayrıca, TİHEK Ulusal Önleme Mekanizması (UÖM) kapsamında, kişilerin koruma altına alındığı yerler başlığı altında huzurevleri ziyaretleri

gerçekleştirmekte ve söz konusu bu ziyaretlerin raporlarını web sayfasında sunmaktadır. 2023 yılında yayınlanan rapora göre; UÖM ziyaretlerinde görüşülen kişilerden elde edilen bilgilere göre genel bir memnuniyetten bahsedilmektedir. Söz konusu raporun da her şeyin yolunda olduğunu anlatan bir yerden yazıldığı anlaşılmaktadır.

Ulusal ve yerel düzeyde veri eksikliği ve sorumlu kurumların konu ile ilgili ilgisizlikleri dikkate alındığında, 2021 yılından itibaren yaşlılara yönelik şiddet ve ihmallerin izlenmesi yönünde araştırma raporları sunan Senex İzleme çalışmaları önem arz etmektedir. 2024 yılına dair verileri 3 ayrı dönem olarak yayınlayan Senex'in raporlarına göre; yılın ilk döneminde (Ocak-Şubat-Mart-Nisan) 379 hak ihlali gerçekleşmiştir. Hak ihlallerinin %36'sının yaşlı kadınlara yönelik gerçekleştiği, yılın ilk döneminde yaşlıların en fazla ihmal sonucu gerçekleşen trafik kazalarıyla karşılaştığı, en fazla ihlal edilen hakkın ise yaşam hakkı ve can güvenliği hakkının ihlali olduğu görülmektedir (Senex İzleme, 2024a:6-9). 2024 yılının ikinci döneminde (Mayıs-Haziran-Temmuz ve Ağustos) yaşlılara yönelik 655 hak ihlalinin gerçekleştiği belirtilmektedir. Hak ihlallerinin %37'sinin yaşlı kadınlara yönelik olduğu, yaşlıların en fazla ihmal sonucu gerçekleşen trafik kazaları ile karşılaştığı, en çok ihlal edilen haklarının ise yaşam hakkı ve can güvenliği hakkı olduğu görülmektedir (Senex İzleme, 2024b:5-7). 2024 yılının üçüncü dönemini (Eylül-Ekim-Kasım) kapsayan raporda da yine benzer veriler ile karşılaşılmaktadır. Yaşlılara yönelik toplam 709 hak ihlalin gerçekleştiği, hak ihlallerinin %32'nin yaşlı kadınlara yönelik gerçekleştiği, yaşlıların en fazla ihmal sonucu gerçekleşen trafik kazaları ile karşılaştığı ve en çok ihlal edilen haklarının yaşam hakkı ve can güvenliği hakkı olduğu belirtilmektedir (Senex İzleme, 2025:6-9).

Türkiye'de yaşlılara yönelik hak ihlallerinin genellikle yoksul yaşlılarda daha çok yaşandığı görülmektedir. Özellikle, yaşlı kadınlar, yaşlı LGBTİ+lar, yaşlı mülteciler, engelli yaşlılar gibi belirli gruplar içerisinde yer alan yaşlılar için söz konusu şiddet, ihmal ve istismarın boyutu ve etkisi daha büyük olabilmektedir. Eğitim ve istihdama katılım haklarından yoksun bırakılan kadınlar eşitsiz bir yaşam sürdürmeye mahkûm edilmektedirler. Bu eşitsizlik yaşlılık dönemlerinde daha da derin bir hale gelmektedir.

Türkiye'de toplumsal cinsiyete duyarlı bir politika anlayışının bulunmadığı üstelik İstanbul Sözleşmesi gibi söz konusu kırılgan grupların şiddetten korunmasına ilişkin

yükümlülükler içeren bir sözleşmenin kaldırılmasına yönelik çabaların gösterildiği bir dönemde de böylesi bir politika anlayışından iyice uzaklaşıldığını söylemek yanlış olmaz. Var olan sosyal destek, sağlık ve bakım hizmetlerinin tek tip aile üzerinden şekillenmesi ve sunulması, yalnız yaşayan yaşlı kadınların, yaşlı LGBTİ+ların da şiddete ve istismara daha açık hale gelmesine yol açmaktadır (Arun, 2023:27). 2025 yılının "Aile Yılı" olarak ilan edilmesi de söz konusu tehditlerin ne karar vericiler ne de sorumluluk sahibi olan kurumlar tarafından anlaşılmadığını göstermektedir. Dolayısıyla, büyük tabloya bakıldığında Türkiye'nin Şart'a taraf olan bir devlet olarak, yaşlılara yönelik kötü muamelenin önlenmesi konusunda kendisinden bekleneni yerine getiremediği, Komite'den gelen bilgi taleplerine de bu sebeple yeterli bir cevap veremediği görülmektedir.

Komite bir önceki sonuç raporunda Türkiye'ye emekli maaşları ve yaşlıların yoksulluk sınırı ile ilgili daha detaylı bilgi talep etmişti. Türkiye'nin bu raporunda, söz konusu bilgi taleplerine yanıt verdiği, emekli maaşları, yaşlılık aylıkları, söz konusu maaşları alabilmenin şartlarını anlattığı görülmektedir. Ancak Komite sonuç raporunda konunun net anlaşılmadığı yönünde değerlendirme bulunmuştur.

Rapora göre, 2020 yılının Şubat ayı itibariyle emekli maaşı alan yaşlı sayısı 755.900'dür. 2020 yılının Temmuz-Aralık dönemi için yaşlılık maaşının 711,50 TL olduğu ifade edilmektedir. Yine rapora göre, 2019 yılında yaşlıların %46,80'inin emekli maaşı aldığı görülmektedir. Komite değerlendirme raporunda bu oranın çok düşük olduğunu söylemektedir ve neden böyle bir düşük oranın emekli maaşı aldığına dair daha fazla bilgi talep etmektedir. Komite'nin genel görüşünün söz konusu tutarların çok düşük olduğu yönünde belirttiği görülmektedir. Türkiye'nin raporunda bahsettiği, dul maaşı, evde bakım yardımı, gıda ve yakacak yardımları gibi ayni yardımlar ve sağlık hizmetleri ile ilgili yapılanları not ettiğini belirten Komite, bu temel yardımların çok düşük olduğunu, medyan eşdeğer gelirinin %40'ının çok altında kaldığını düşündüğünü ifade etmektedir. Dolayısıyla, emekli maaşı almayan yaşlılara sağlanan yardımların açıkça yetersiz bulunması nedeniyle, durumun Avrupa Sosyal Şartı ile uyumsuz olduğunu söylemektedir.

Komite taraf devletlere, Covid-19 gibi bir pandemi krizinin yaşlıların sağlığı ve refahını korumak için alınan önlemlerle ile ilgili bir soru sormuştur. Türkiye bu soruya yönelik, 13. Ulusal Raporu'nda Covid-19 ile ilgili Türkiye'de yaşlılara yönelik alınan önlemler ve yapılan hizmetler ile ilgili bilgi verdiği görülmektedir.

Rapor, Covid-19 pandemisi sırasında yaşlıları korumak ve onlara yardımcı olmak amacıyla Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından alınan önlemleri detaylandırmaktadır. Kurumlarda çalışan personelin dikkat etmesi gerekenleri belirli bir protokol ile belirlendiği ve bu protokollerin izlenmesinin zorunlu tutulduğu belirtilmektedir. Bakımın sürekliliğini sağlamak ve enfeksiyon riskini azaltmak amacıyla personelin kurumda yatılı kalmalarının sağlandığı, kurumlara ziyaretlerin sınırlanıp gerekli durumlarda askıya alındığı ifade edilmektedir.

Pandemi sırasında, yaşlıların kaldıkları kurumalardan kendi evlerine dönmelerine izin verildiği ve böyle bir durumda kaldıkları kurumlarda yerlerinin korunarak herhangi bir ücret talep edilmediği söylenmektedir. Ailelerinin yanından ya da hastaneden geri dönen yaşlılar için ise izolasyon merkezlerinin kurulduğu belirtilmektedir.

Ayrıca raporda, kurumlarda kalan yaşlıların yakınları ile görüşebilmelerini sağlamak amacıyla teknolojik olanakların arttırıldığı, kurumda sosyal ve kültürel etkinlerin yapılıp psikososyal destek hizmetlerinin de sağlandığı belirtilmektedir.

Raporda belirtilen diğer önlemler arasında Covid-19 ile ilgili bilgilendirme kılavuzlarının hazırlanması, sosyal destek merkezlerinin kurulması ve yalnız ikamet eden yaşlılar için sosyal hizmetlerin sağlanması yer almaktadır.

Komite değerlendirme raporunda, Türkiye'nin verdiği bilgiler özelinde bir değerlendirme yapmak yerine Şart'ın 23. Maddesine atıf yaptığı görülmektedir. Komite, yaşlıların kendilerini doğrudan ilgilendiren politika ve önlemler konusunda kendilerine mutlaka danışılması gerekliliğini hatırlatmaktadır. Kriz durumlarında alınan önlemlerin de bunun içine dahil olduğunu söylemektedir. Pandemi sonrasında toparlanma planlaması yapılırken de yaşlıların görüşlerini ve özel ihtiyaçlarını dikkate almak gerektiğini Türkiye'ye hatırlatmaktadır.

Türkiye'nin raporunda Covid-19 pandemisi ile ilgili yazılanlar dışında bir de yazılmayanlara bakmakta fayda var. İlk vakanın görüldüğü 2020 Mart ayı itibariyle Türkiye'de pandemi, yaşlılara yönelik pek çok hak ihlalini ne yazık ki beraberinde getirmiştir. Öyle ki pandemi ile birlikte yaşlılara yönelik yapılan yaş ayrımcılığı daha gözle görülebilir bir hal almıştır. Pandemi sürecinde, yaşlıların toplum sağlığına karşı risk grubu olarak tanımlanması uygulanan kamu politikalarının yaş ayrımcılığına yol açmasına neden olmuştur. 65 yaş ve üzeri bireylere uygulanan sokağa çıkma yasakları, temel hak ve özgürlükleri özellikle de serbest dolaşım hakkının sınırlanmasına yol açmıştır. Elbette ki tüm bunlar Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi (yaşlıların sosyal korunma hakkı) ile bağdaşmamaktadır.

Covid-19 virüsünün küresel bir salgına dönüştüğü ilk zamanlarda paylaşılan veriler salgından en çok etkilenip yaşamını yitiren grubun yaşlılar olduğuna işaret ediyordu. Uluslararası basında da sıkça benzer haberler yapılıyor, yaşlıların salgından daha olumsuz etkilendikleri yazılıyordu. Bu verileri yorumlayan uzmanlar bir süre sonra yaşlıların risk grubunda olmasından dolayı sokağa çıkmamalarını, çarşıya pazara gitmemelerini ısrarla dile getirmeye başlamışlardı. Türkiye'de de yaşlılara ne yapmaları ve ne yapmamaları gerektiği ile ilgili yönlendirmeler yapılıyordu. Öyle ki virüs ile ilgili duyulan endişe yaşlı insanlara yönelmiş, yaşlılar virüsü yayan kişiler olarak görülmeye başlanmıştı.

Sokağa çıkma yasakları, yaşlıların uzun süre evde kalmalarına, alışagelen sosyal yaşamlarından dışlanmalarına neden olmuştur. Bu durum beraberinde yalnızlık, depresyon ve anksiyete gibi psikososyal sorunları getirmiştir (Altın, 2020:54).

Sağlık hizmetlerine erişim büyük ölçüde Covid-19 hastalarına yönlendirilmiş, hali hazırda evlerinden çıkamamaları bir yana kronik rahatsızlığı olan yaşlıların sağlık hizmetlerine erişimleri ciddi bir şekilde zorlaşmıştır. Sağlık sistemindeki önceliklendirme politikaları sebebiyle de acil olmayan sağlık ihtiyaçları bu süreçte göz ardı edilmiştir (Coşkun ve Örnek Büken, 2021:22).

Pandemi döneminde dijitalleşmenin büyük ölçüde artması, sağlık, sosyal destek ve bilgiye erimin dijital platformlar üzerinden sağlanması yaşlıların bilgiye erişimleri konusunda zorluk yaşamalarına sebep olmuştur. Aşı randevusu, sosyal yardımlara başvuru süreçleri gibi önemli konularda yaşlılar dışlanmış ve bu durum bilgiye erişim

hakkı ve kamusal hizmetlerden eşit yararlanma hakkını ciddi bir şekilde ihlaline yol açmıştır (Arun vd., 2022:388).

Pandemi süresince medyada sunulan haberler, yaşlıların salgının ana yayılma kaynağı olarak gösterilmesi ve kamuoyunda bu yönde oluşan algı yaşlıların bir hedef haline gelmesine sebep olmuştur. Belediye banklarının sökülmesi, ücretsiz toplu ulaşımın durdurulması, sıklıkla "tehdit" söylemleri yaşlılara yönelik damgalanmayı arttırmış, yaşlıların onur ve itibar hakkını zedeleyerek toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir (Arun, 2021:34-35).

Türkiye'de Covid-19 pandemisi boyunca yaşlılara yönelik sistematik ayrımcı uygulamalar yapıldı. Bu uygulamalar yaşlıların hak ihlalleri yaşamasına sebep oldu. En yaygın görülen ihlaller; seyahat özgürlüğünün engellenmesi, adalete erişim hakkının engellenmesi, çalışma hakkının engellenmesi, medeni haklarının engellenmesi ve sağlık ve bakım haklarının engellenmesi (Arun, 2021:73).

Çalışma hakkının engellenmesi, medeni hakların engellenmesi, sağlık ve bakım hakkının engellenmesi Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi'nde açık bir şekilde belirtilen haklardandır. Söz konusu hakların ihlali Türkiye'nin Şart'a uyumsuzluğunu da göstermektedir.

Türkiye'nin Komite'ye sunduğu Covid-19 raporunun görünmeyen yüzü olan, yaşlılara yönelik hak ihlallerinin derinleştiği, önlem adı altında yapılanların, sokağa çıkmayı yasaklamak, ziyaretlere engel olmak ya da seyahat kısıtlaması getirmek gibi kararların tamamının hak kayıplarına yol açtığı görülmektedir. Yaşa dayalı yapılan kısıtlamaların yaşlı insanların sağlık ve sosyal hizmetlere erişimlerini engellediği yapılan araştırmalarca ortaya konmuştur (Arun, 2021; 2022). Komite'nin raporunda belirttiği üzere, pandemi süresince yaşlı grupların yalnızca korunması gereken bir grup olarak görülmemesi, aynı zamanda toplumsal yaşama aktif olarak katılabilen bireyler olarak ele alınmasının önemi belirtilmektedir. Bu durumda Türkiye'de salgın süresince yaşlıların maruz kaldığı hak ihlalleri Türkiye'nin imzalamış olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın gerekliliğini de yerine getirmediğini göstermektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan çalışmada, yaşlıların insan haklarını doğrudan koruyan bir uluslararası ya da ulusal bir mevzuatın eksikliğinden yola çıkılarak, doğrudan yaşlıların haklarını gözeten bir maddeyi içeren uluslararası bir sözleşme olan Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ele alınmıştır. Gerek BM ve gerekse Avrupa Konseyi düzeyinde kabul edilen sözleşmeler ve iç hukuk niteliğinde olan belgelerin kabulü, Anayasa ile dolaylı olarak güvence altına alınan bazı haklara karşın Türkiye'de yaşlılara yönelik mevcut durumda yeterli ve kapsayıcı bir yasal güvenceden söz edilememektedir. Ancak tüm bu ulusal ve uluslararası belgeler içerisinde yaşlıların haklarına ve korunmalarına dair belki de en kapsamlı belgelerden biri olan Avrupa Sosyal Şartı ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'na Türkiye'nin taraf devletlerden biri olması, Türkiye'de yaşlıların korunması ve hakları konusunda ne durumda olunduğunu inceleme ihtiyacı doğurmuştur. Bu ihtiyaç çerçevesinde ise çalışmanın temelinde Türkiye'nin Şart'ın 23. Maddesi olan yaşlıların sosyal korunma hakkı bağlamında sunmakla yükümlü olduğu raporlar incelenmiş ve sunulan bu raporlara cevaben verilen değerlendirme raporları analiz edilmiştir. İnceleme hususunda raporların yıllarına göre verilen detaylar, günümüzdeki mevcut durumla karşılaştırılmıştır.

Çalışmanın literatür kısmından da anlaşılacağı üzere, Türkiye bugün yaşlı bir toplumdur. Yaşlı bir toplum olmasının yanı sıra, Türkiye'nin yaşlı bir toplum olduğu gerçeği ile yüzleşmemiş olması yaşlılara yönelik pek çok ayrımcı tutum ve ihmali beraberinde getirmektedir.

Çalışmada İoanna Kuçuradi'nin insan haklarına bakış açısı temel alınarak yaşlıların insan hakları ve grup hakları irdelenmeye çalışılmıştır. Grup hakları tanımı doğrudan Kuçuradi temel alınarak yapılmış ancak yaşlı haklarının insan hakları olmadığı yönündeki Kuçuradi anlayışına eleştirel bir yaklaşım sağlanmıştır.

Çalışma özünde doğrudan yaşlılara yönelik bir uluslararası sözleşmenin eksikliğinin ve aslında elimizde olan, yaşlıların haklarını dolaylı yollarla koruyabilecek sözleşmelerin ne kadar kullanıldığını anlayabilmek ve Türkiye'nin taraf olduğu yaşlılara dair diğer

sözleşmelere kıyasla en etkin denilebilecek belgeye ne kadar uyumlu olduğunu görebilmek amacı taşımaktadır.

Yaşlılara yönelik, yaşlıların insan haklarını doğrudan güvence altına alan bir sözleşmenin varlığından her ne kadar söz edilemiyor olsa da bir sözleşmeyi ortaya çıkarmak için dünyanın farklı yerlerinde çaba gösteren grupların olduğu bilinmektedir. Ayrıca BM sözleşmeleri ve Avrupa Konseyi belgelerinde doğrudan olmasa da dolaylı olarak yaşlıların haklarına yer verilmiştir. Türkiye'de ise başta Anayasa olmak üzere çeşitli yönetmelikler ile yaşlıların hakları güvence altına alma çabası gösterilmiştir. Ancak tüm bu uluslararası ve ulusal mevzuat içerisinde yaşlıların haklarını korumaya yönelik yapılan çalışmalar çok sınırlı ve yetersiz kalmaktadır.

Tüm bu sınırlılıkların içerisinde yaşlıların haklarını doğrudan ele alan Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı'nın (GGASŞ) 23. Maddesi taraf devletlere yaşlıların haklarını güvence altına alma konusunda yol gösterici olma niteliğindedir. Türkiye'de 1989'da Avrupa Sosyal Şartı'nı onaylamış, 1996 yılında Şart'ın revize edilmesinin ardından 23. Madde Yaşlıların Sosyal Korunma Hakkı Şart'a dahil edilmiştir. Türkiye'de 2007 yılında revize edilen Şart'ı onaylamıştır. Şart'ın 23. Maddesi, yaşlıların bağımsızlık, sosyal katılım, refah ve itibarlarını koruma yükümlülüğünü taraf devletlere yüklemiş ve bu maddenin uygulanması izleme göre Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne verilmiştir.

Türkiye'nin iki yılda bir olmak üzere Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'ne sunduğu raporlar incelenmiştir. Bu raporlar içerisinden yalnızca 23. Madde'yi kapsayan raporlar analiz edilmiş ve yıllarına göre Türkiye'nin yaşlılık konusunda ne durumda olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca söz konusu raporlara Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin cevap niteliğinde hazırlamış olduğu sonuç raporları da göz önünde bulundurulmuştur.

Türkiye'nin Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi bağlamında uyumu detaylı bir şekilde değerlendirildiğinde; Türkiye'nin yaşlıların sosyal koruma hakkını sağlama noktasında önemli yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ki Komite'nin hiçbir raporunda, Türkiye'nin 23. Maddeye tam anlamıyla uyumlu olduğu belirtilmemiş ve sürekli olarak şu sorunlar vurgulanmıştır: Yaşlıların bağımsız yaşam sürdürmelerini sağlayabilecek sosyal hizmetlerin altyapısının yetersizliği, gelir güvencesi

ve sosyal yardımların kapsam ve yeterlilik konusunda sınırlı olması, hizmetlere erişimde bölgesel yetersizlikler ve yaşlılara yönelik bağımsız karar verme prosedürlerinin eksik olması, yaşlılara yönelik kötü muamele ile mücadele konusunda bir yasal güvencenin varlığından söz edilememesi, politika ve uygulamaların etkili bir şekilde izlenip değerlendirilmesini sağlayan mekanizmaların eksikliği.

Türkiye'nin raporları incelendiğinde, 23. Maddeyi içeren 5 raporunda detaylı bir şekilde yazıldığı ancak raporların birbirini tekrar ettiği gözlemlenmiştir. Komite'nin talep ettiği bilgilere yeterli cevaplar verilmemesi sebebiyle de Komite'nin sonuç raporlarında da Türkiye'ye yönelik değerlendirmelerin bir süre sonra tekrar ettiği görülmektedir.

Türkiye'nin raporlarında genellikle yaşlılar için geliştirilen somut hizmetlerin varlığına odaklanılmış, ancak bu hizmetlerin yaşlı bireylerin bağımsızlıklarına, toplumsal katılımlarına ve onurlu bir yaşam sürdürebilmelerine olan katkıları üzerine bir değerlendirme yapılmamıştır. Türkiye tarafından sunulan raporlarda yaşlıların sosyal koruma kapsamındaki mevcut durumlarına ilişkin kapsamlı ve karşılaştırılabilir verilerin eksik olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu durum Komite'nin değerlendirme yapmasını zorlaştırmış, bazı raporlarında karar verme eylemlerini ertelemelerine sebep olmuş ve var olan politikaların da analiz edilmesine engel oluşturmuştur.

Komite'nin Türkiye'ye yönelik değerlendirmelerinde özellikle şu eksiklikler ön plana çıkmaktadır:

Bağımsızlık ve Katılımın Sağlanamaması: Komite, Türkiye'de yaşlıların toplumsal yaşama tam ve aktif katılımlarını destekleyen politikaların yetersiz olduğunu vurgulamıştır. Özellikle yatılı kurumlarda kalan yaşlı bireylerin bağımsız karar verme konusunda bir desteklenme mekanizmasına sahip olmamaları Komite'nin Türkiye'nin Şart'a uyum sağlamadığına dair karar vermesine neden olmuştur. Yaşlıların bağımsız yaşam sürmelerine olanak tanıyan mekanizmaların sınırlı olması Komite tarafından sıkça eleştirilmiştir.

Gelir Güvencesi ve Yoksulluk Riski: Komite Türkiye'deki yaşlıların emeklilik maaşları ve sosyal yardımlarla sağlanan gelir güvencesinin yetersiz olduğunu karar vermiştir. Bu

durum yaşlıların yoksulluk ile karşı karşıya kalmalarına dolayısıyla da Şart'ın 23. Maddesi'ne aykırı bir durum olarak değerlendirilmektedir.

Hizmetlerin Kalitesi ve İzlenebilirliği: Komite Türkiye'de yaşlılara sunulan hizmetlerin kalite standartlarına yönelik yeterli bilgi alamadığı ve bu hizmetlerin izlenebilirliği konusunda bir sistemin varlığının eksikliğine dikkat çekmektedir.

Yaşlılara Yönelik Kötü Muamale**:** Komite Türkiye'deki yaşlıları ayrımcılık, ihmal, istismar ve kötü muameleye karşı koruyabilecek herhangi bir yasal güvencinin varlığının olmamasından ötürü bir kez daha Şart'a uyumsuzluk kararı vermiştir.

Avrupa Sosyal Haklar Komitesi (ASHK) hiçbir raporunda Türkiye'nin ASŞ'nin 23. Maddesi'ne tam anlamıyla uyumlu olduğuna dair bir değerlendirme yapılmamıştır. Bu durum, Türkiye'nin yaşlılara yönelik politikalarının ve hizmetlerinin uluslararası standartları karşılamadığını açıkça göstermektedir. Komite'nin raporları incelendiğinde Türkiye'ye yönelik değerlendirmelerinin sürekli olarak eksikliklerin giderilmesi yönünde öneriler olduğu görülmektedir. Ancak bu önerilerin hayata geçirilmesi yönünde Türkiye somut bir ilerleme kaydedememiştir.

Türkiye'nin yaşlılık karnesi buradan bakılınca pek iç açıcı gözükmemektedir. İlk olarak Türkiye'nin nüfusunun yaşlandığını, nüfusun yaşlanması ile birlikte yoksulluğun da hızla arttığını görmek gerekmektedir. Bunu anlamak için yalnızca görmek yeterli olmayacaktır. Yaşlı hakları insan haklarıdır derken, insan haklarından neyi anladığımızı bilmek önemlidir. İnsan haklarının muğlaklığı, insan haklarının nasıl korunacağına dair de problemleri beraberinde getirmektedir. Dolayısıyla, insan haklarını, insanın olanaklarını gerçekleştirebileceği koşulların bilgisinden türeten ve korunma yolları bakımından yapılan hak sınıflandırması ile yaşlılara yönelik sağlık, barınma ve beslenme gibi hakların, devletin kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla korunabileceğini anlatan Kuçuradi anlayışı yol gösterici olacaktır.

Covid-19 salgını sırasında artış gösteren yaşlılara yönelik hak ihlalleri ve ayrımcı uygumalar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'de yaş ayrımcılığıyla mücadele etmenin gerekli olduğu görülmektedir. Yaşlıların onurlu bir yaşam sürdürebilmeleri adına ayrımcılığın her biçimiyle olduğu gibi yaş ayrımcılığı ile ilgili de adımlar atılmalıdır.

Türkiye'nin yaş ayrımcılığına yönelik yasal bir düzenlemeye ihtiyacı vardır. Yasal düzenlemeleri gerçekleştirmek üzere Türkiye'de yaşlılık, yaşlanma üzerine çalışan sivil toplum kuruluşları ile iş birliği yapılmalıdır. Yapılan iş birliği yaş ayrımcılığı konusunda ne tür bir yasal düzenlemeye ihtiyaç olduğu konusunda belirleyici olacaktır.

Türkiye'nin yaşlıların sosyal korunma hakları konusunda doğrudan taraf olduğu Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanabilir bir hale getirebilmesi için de bit yasal düzenleme gereklidir. Söz konusu düzenleme yaşlıların Şart'ta belirtilen haklarını korumaya yönelik özel bir mevzuat şeklinde hazırlanabilir.

Yaşlıların ihtiyaç duyduğu evde bakım, gündüz bakım ve huzurevleri hizmetlerinin kapsamı arttırılmalı, bu hizmetler gelir düzeyine bakılmaksızın herkes için erişilebilir bir hale gelmelidir.

Türkiye'nin Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi kapsamında sunduğu raporlarda, Alzheimer ve demans hastalarına yönelik hizmetler ele alınmış, ancak Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin değerlendirmelerinde bu alandaki bilgilerin yetersiz olduğu vurgulanmıştır. Komite, özellikle Alzheimer hastaları için mevcut sağlık programlarının kapsamını sorgulamış ve ruh sağlığı programları, palyatif bakım hizmetleri ile hasta yakınlarına yönelik özel eğitim programlarının eksikliğine dikkat çekmiştir.

Türkiye'de Alzheimer hastalığına yönelik bütüncül bir ulusal strateji ve eylem planı bulunmamaktadır. Mevcut sağlık politikaları ve sosyal hizmet modelleri, Alzheimer hastalarına özel olarak geliştirilmemiş olup, yaşlı bakımı genel çerçevede ele alınmaktadır. Avrupa'daki birçok ülkede Alzheimer hastalığına özel eylem planları mevcutken, Türkiye'de bu konuda eksiklikler devam etmektedir.

Türkiye'de Alzheimer hastalarına yönelik uzmanlaşmış bakım merkezleri sınırlı sayıdadır ve coğrafi dağılım açısından büyük eşitsizlikler görülmektedir. Büyükşehirlerde birkaç belediye tarafından Alzheimer merkezleri bulunurken, kırsal bölgelerde bu tür hizmetler neredeyse hiç yoktur.

Evde bakım desteği yetersizdir ve Alzheimer hastalarının özel gereksinimlerini dikkate alan bir sistem bulunmamaktadır. Bakım hizmetleri çoğunlukla aile bireyleri tarafından karşılanmakta, bu da ailelerin üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır. Bunun yanı sıra,

Alzheimer hastalarının bakımını üstlenen aile bireyleri için eğitim ve psikososyal destek programları da yeterli değildir. Hasta yakınlarına yönelik tükenmişlik sendromu ile başka çıkmaya yönelik danışmalık hizmetleri yaygınlaştırılmamıştır. Ailelere yönelik ekonomik destek mekanizmaları sınırlıdır ve bakım yükü çoğunlukla bireysel çabalarla karşılanmaktadır.

Huzurevleri ve bakım merkezleri Alzheimer hastalarına uygun değildir. Çoğu bakım evi genel yaşlı bakımı üzerine odaklanmış olup, bilişsel bozuklukları olan bireylerin ihtiyaçlarına cevap verebilecek donanım ve personel eksikliği bulunmaktadır.

Türkiye'de Alzheimer hastalığının erken teşhisini sağlayacak tarama programları yaygın olarak uygulanmamaktadır. Oysa birçok Avrupa ülkesinde yaşlı bireylere düzenli olarak bilişsel tarama testleri uygulanmakta ve erken müdahale sağlanmaktadır. Hastalık teşhisi konulan bireylere yönelik bütüncül bir takip mekanizması da eksiktir. Tanı aldıktan sonra hastalar çoğunlukla sağlık sisteminde yönlendirme eksikliği nedeniyle yalnız bırakılmamaktadır. Bunun yanı sıra, geriatrik psikiyatri hizmetleri ve Alzheimer hastalarına yönelik nöroloji servisleri yeterince yaygın değildir.

Türkiye'de Alzheimer hastalarına yönelik toplum temelli farkındalık çalışmaları yetersizdir. Hukuki destek mekanizmaları zayıftır. Öyle ki, Alzheimer hastalarının yasal haklarını koruyacak vasiyet, vasi tayini ve özel bakım sözleşmeleri gibi hukuki düzenlemeler yeterince bilinmemekte ve vurgulanmamaktadır. Ayrıca, yaş ayrımcılığı (ageizm) Alzheimer hastalarını daha da dezavantajlı hale getirmektedir. Yaşlıların bilişsel sağlık sorunları çoğu zaman normal bir yaşlanma süreci olarak algılanmakta ve sağlık sisteminde yeterince önemsenmemektedir.

Dolayısıyla, Komite'nin de önemsediği ve Şart'ın da gerektirdiği üzere Türkiye, Alzheimer hastalarına özel bir ulusal strateji ve eylem planı oluşturmalı, bu plan sağlık, sosyal hizmetler ve hukuki koruma mekanizmalarını içermelidir. Uzmanlaşmış Alzheimer gündüz bakım merkezleri ülke genelinde yaygınlaştırılmalıdır. Evde bakım hizmetleri bilişsel gerileme yaşayan bireylerin özel gereksinimlerine uygun hale getirilmelidir. Huzurevleri ve bakım merkezlerinde Alzheimer hastalarına özel birimler oluşturulmalı, personel bu alanda eğitim almalıdır. Aile bireylerine yönelik Alzheimer hastası bakımı konusunda eğitimler ve psikososyal destek hizmetleri arttırılmalıdır.

Yaşlılara yönelik bilişsel tarama testleri yaygınlaştırılmalı, erken tanı mekanizmaları geliştirilmelidir. Alzheimer hastalarına tanı konulduktan sonra düzenli takiplerini sağlayacak sağlık hizmetleri güçlendirilmelidir. Hasta haklarını ve hukuki koruma mekanizmalarını güçlendirecek düzenlemeler yapılmalıdır. Bu öneriler, Türkiye'nin Alzheimer hastaları ve yakınları için daha kapsayıcı bir sosyal koruma sistemi oluşturulmasına katkı sağlayacaktır. Avrupa Sosyal Haklar Komitesi'nin değerlendirmelerinde vurgulanan eksikliklerin giderilmesi, Türkiye'nin Avrupa Sosyal Şartı'nın 23. Maddesi kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

Türkiye'de bakım sorumluluğunun aileye yüklenilmesinden vazgeçilmelidir. Türk insanının yaşlısına vefalı olduğu anlayışı ve aileye atfedilen kutsallık bugün pek çok sorunun temelini oluşturmaktadır. Bakımın ailede çözülmesi genellikle kadınlara yüklenmektedir. Türkiye'de kadınlar geleneksel cinsiyet rolleri sebebiyle bakım verme rolünün büyük bir kısmını üstlenmektedirler. Bakımın çoğunlukla aile içinde gerçekleşmesi Türkiye'de devletin sunduğu kurumsal bakım hizmetlerinin sınırlı kalmasına sebep olmaktadır. Bakımın bir noktada aile yüklenmesi ülkedeki sosyal politikaların yetersizliğinden de kaynaklanmaktadır. Yaşlıların bağımsız yaşamını destekleyecek sosyal politikalar üretilmelidir. Bu sosyal politikaların yetersiz olması, ailelerin devletten yeterli destek görememelerini ve beraberinde yaşlının ihmal ve istismarının ortaya çıkmasını getirmektedir.

Yaşlılara yönelik sosyal politikalar oluşturulurken belirli grupların görmezden gelindiği söz konusudur. LGBTİ+ yaşlılar, engelli yaşlılar, dul yaşlılar, göçmen ve mülteci yaşlılar gibi gruplar ayrımcılık, sosyal dışlanma, gelir yoksunluğu gibi dezavantajlı durumlar karşısında görünmeyen grup olarak karşımıza çıkmaktadır ve çoklu ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Dolayısıyla, sosyal hizmetlerde kapsayıcı bir yaklaşım benimsenmeli, farklı yaş gruplarının ihtiyaçlarına yönelik politikalar belirlenmelidir. Çoklu ayrımcılığa maruz kalan bireyler için özel önlemler alınmalı ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Ayrımcılık ve dışlanma ile ilgili düzenli verilerin toplanabilmesi amacıyla kamu ve stk iş birliği içerisinde yaşlı haklarının izlenmesine yönelik bağımsız mekanizmalar oluşturulmalıdır.

Neoliberal politikalar, yaşlıların onurlu bir yaşam sürmesi için gerekli olan sosyal hakların karşılanmasında önemli eksikliklere neden olmaktadır. Yaşlı bakım hizmetlerinin piyasa mekanizmalarına bırakmak yerine devlet tarafından sağlanması ve denetlenmesi gereklidir. Sosyal hizmetlerin özelleştirilmesi, yaşlıların bakım hizmetlerine erişimini gelir düzeyine bağımlı bir hale getirmiştir. Dolayısıyla, düşük gelirli yaşlılar kaliteli hizmetlere erişim konusunda dezavantajlı duruma düşmüşlerdir. Bu durum eşitsizliklerin derinleşmesine sebep olmaktadır. Aynı zamanda bakımda anlaşılanın yalnızca tıbbi bakım değil sosyal ve finansal anlamda da olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Yalnız yaşlananlar, dul yaşlılar, yetim yaşlılar gibi kesimlere de nasıl bir bakım desteği sunulacağı konusu tartışılmalıdır. Bilindiği üzere Türkiye bakım ve bakım desteklerini aile sistemi üzerinden sunmaya çalışmaktadır.

Yaşlıların yoksulluk riskini azaltacak sosyal güvenlik programları geliştirilmelidir. Sağlık ve bakım hizmetleri her kesimin eşit bir şekilde erişebileceği temel haklar olarak tanımlanmalıdır. Yaşlıların toplumsal hayata aktif katılımını desteklemek yalnızca kâğıt üzerinde kalmamalı, pratikte gerçekçi sosyal politikalar oluşturulmalı ve güçlendirilmelidir.

Nasıl ki çocuk hakları alanında çalışmalar gerçekleştirirken, çocuklar için değil çocuklarla birlikte mottosu benimseniyorsa, yaşlılık çalışmalarında yaşlılar ve yaşlananlarla birlikte çalışmak ve onları bu sürece dahil edebilmek değişimin başlangıç noktası olabilir.

Yaşlılık alanında politika üreticileri, sorumlu kurum ve kuruluşlar ve burada görev alanlar, insanın onuru ve değeri bilgisine sahip, insan hakların ne olduğunu ve ne olmadığını bilen, doğru değerlendirme yapabilen kişilerden olmalıdır. Türkiye'nin hızla yaşlandığı bu süreçte en çok buna ihtiyacı bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

Akan, E. (2023). Toplumun yaşlanması ve yaşlılıkta barınma problemi bağlamında kurumsal yaşlı yaşam alanları tasarımı. *Senectus, 1*(2), 145-184.

Akıllıoğlu, T. (2015). *Gözden geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı ve Türkiye*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Akıncı, A. (2020). Antik çağdan moderniteye gerontolojinin doğuşu. D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* içinde (ss. 1-25). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.

Alkan, O. (2019). Uluslararası insan hakları hukukunda yaşlı hakları. *Senex: Yaşlı Çalışmaları Dergisi, 3*, 39-47.

Aposto (2024, 12 15). *Özgür Arun: Türkiye Hızla Yaşlanmıyor, Çoktan Yaşlandı* 21 Ocak 2025 tarihinde https://aposto.com/s/ozgur-arun-turkiye-hizla-yaslanmiyor-coktan-yaslandi adresinden alındı.

Aral, B. (2010). *Üçüncü kuşak insan hakları olarak kolektif haklar.* Ankara: Siyasal Yayınevi.

Arpacı, F. (2005). *Farklı boyutlarıyla yaşlılık*. Türkiye İşçi Emeklileri Derneği: Eğitim ve Kültür Yayınları.

Arpacı, F., ve Bakır, B. (2017). Yaşlı istismarı ve ihmali. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 21*(3), 631-703.

Artan, T. (1996). *Aile İçi Fiziksel Yaşlı İstismarı* (Yayın no. 49208) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Artan, T., ve Altıok, B. (2020). Risk altındaki gruplar: Yaşlılar. H. Doğan (Ed.), *Sosyal hizmette dezavantajlı/risk altındaki gruplar* içinde (ss. 86-107). Ankara: Nika Yayınevi.

Arun, Ö. (2011). Türkiye'de yaşlı kadının en büyük sorunu: Dulluk. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10*(4), 1515-1527.

Arun, Ö. (2020). Eşitsiz yaşlanmak: Türkiye'nin serüveni, alanın niteliği ve yaşlanma gündemi. *Cogito, (98)*, 89-106.

Arun, Ö. (2021). Covid-19 gündeminde yaşlılara yönelik hak ihlalleri ve ayrımcı uygulamalar. *Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları*.

Arun, Ö. (2022). Türkiye: Yoksullaşarak yaşlanan toplum. *Yaşlanma Çalışmaları Dergisi Yayınları*.

Arun, Ö. (2023). Türkiye'de yaşlılara yönelik şiddet, ihmal, istismar ve yaş ayrımcılığı. *Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları*.

Arun, Ö., Binark, M., Taylan, D. Ö., Kandemir, B., vd. (2022). Yaşlıların toplumsal sınıfı, dijital sermayeleri ve COVID-19 salgınında bağlantıda kalma pratikleri. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi, 42*(2), 387-410.

Arun, Ö. (2022). Türkiye: Yoksullaşarak Yaşlanan Toplum. *Yaşlanma Çalışmaları Dergisi Yayınları.*

Arun, Ö. (2023). Türkiye'de Yaşlılara Yönelik Şiddet, İhmal, İstismar ve Yaş Ayrımcılığı. *Yaşlanma Çalışmaları Dergisi Yayınları.*

Arun, Ö., ve Holdsworth, K. J. (2018). Türkiye'de kuşaklararası bakım ve destek mekanizmaları: Risk altındaki nüfusun tanımlanması. *Türkiye Aile Yapısı İleri İstatistiki Analizi, 2018* içinde (ss. 336-377). ASHB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınları. Ankara. 3.10.2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/35869/taya-18_turkce_kitap.pdf adresinden alındı.

Ataman, H. (2010). *Avrupa Sosyal Şartı ve uygulaması*. Ankara: İnsan Hakları Gündemi Derneği.

Avrupa Haklar Komitesi. (2009). Türkiye'ye ilişkin sonuçlar. 15 Ocak 2025 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2009/def/TUR/23//EN adresinden alındı.

Avrupa Haklar Komitesi. (2013). Türkiye'ye ilişkin sonuçlar. 15 Ocak 2025 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2013/def/TUR/23/EN adresinden alındı.

Avrupa Haklar Komitesi. (2015). Türkiye'ye ilişkin sonuçlar. 16 Ocak 2025 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2015/def/TUR/23/EN adresinden alındı.

Avrupa Haklar Komitesi. (2017). Türkiye'ye ilişkin sonuçlar. 16 Ocak 2025 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2017/def/TUR/23/EN adresinden alındı.

Avrupa Haklar Komitesi. (2021). Türkiye'ye ilişkin sonuçlar. 16 Ocak 2025 tarihinde https://hudoc.esc.coe.int/eng/?i=2021/def/TUR/23/EN adresinden alındı.

Aydın, K., ve Güloğlu, T. (2021). Avrupa Birliği ve Türkiye'de yaşlı yoksulluğu. *Sosyoekonomi, 29*(48), 473-488.

Bianet. (2013,10 31). *Yaşlılıkta Kendini Sürekli, Yeniden Yaratmak Mümkün.* 10 Eylül 2024 tarihinde https://bianet.org/haber/yaslilikta-kendini-surekli-yeniden-yaratmak-mumkun-102081#google_vignette adresinden alındı.

Bilir, N. (2005). *Sağlıklı yaşlanma*. Türk Geriatri Derneği Yayınları: 15 Mayıs 2024 tarihinde https://geriatri.org.tr/pdfler/saglikli_yaslanama2005/S_Y_2005_01.pdf adresinden alındı.

Bilir, N. (2023). *Yaşlılık tanımı, yaşlılık kavramı, epidemiyolojik özellikler.* Ankara: Türkiye Solunum Araştırmaları Derneği Yayınları.

Borazan, N. G. (2019). İsmail Tufan ile sözlü tarih çalışması: Türkiye'de gerontolojinin (Yaşlılık biliminin) gelişimi. (Yayın no.535437). [Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Bölüktaş, R. (Ed.). (2019). *Temel gerontoloji*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi. 16 Temmuz 2024 tarihinde https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/4035/temel_gerontoloji.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı.

Buz, S. (2015). Yaşlı bireylere yönelik yaş ayrımcılığı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 14*(53), 268-278.

Ceylan, H. (2015). *Yaşlılık ve refah devletleri*. İstanbul: Açılım Kitap.

Coşun, S., ve Büken, N. (2021). Covid-19 pandemisi ve sınırlı tıbbi kaynakların adil kullanımı açısından yaşlılar. D. Erdemir (Ed.), *Covid-19 pandemisi ve etik* içinde (ss. 18-25). Ankara: Türkiye Klinikleri.

Çay, M. (2022). Yoksulluk ve yaşlı birey olmak. A. Arısoy (Ed.), *Yaşlılık ve yaşlanma yazıları* içinde (ss. 231-245). İstanbul: Ekin Yayınevi.

Çayır, K. (2012). Yaşçılık/Yaşa dayalı ayrımcılık. K. Çayır ve M. Ayan Ceyhan (Ed.), *Ayrımcılık çok boyutlu yaklaşımlar* içinde (ss. 5-16). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Çiçek, H. (2020). Çiçero: Yaşlılığın erdemleri. *Felsefe Dünyası, (71)*, 5-19.

Çiçekli, B. (2001). *Avrupa Sosyal Şartı temel rehber*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Çotuksöken, B. (2012). *İnsan hakları ve felsefe*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.

Durmaz Bodur, N. (2022). Sosyal yardımların yaşlı refahı üzerindeki etkisi. *Yaşlı Sorunları Araştırması Dergisi, 15*(2), 57-73.

Ekinci, A. (2021). *Yaşlılık ve kadın* (Yayın no. 758734). [Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

Eryurt, M.A. (2013). Türkiye'de Yaşlı Nüfus ve Yaşlılık Dönemiyle İlgili Yaşam Tercihleri. Türkiye Aile Yapısı Araştırması: Tespitler, Öneriler içinde (90-109). ASHB Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü Yayınlar. Ankara. 03 Ekim 2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/50219/taya2013trk.pdf adresinden alındı.

Gökçek Karaca, N. (2019). Uluslararası ilke ve standartlar bağlamında yaşlı hakları ve sosyal hizmet uygulamaları. *Sosyal Güvenlik Dergisi, 9*(2), 255-274.

Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2017). *Sosyal güvenlik hakkı açısından yaşlı bakımı*. İstanbul: Oniki Levha.

Gönüllü, C. (2022). İlkel toplumdan modern topluluğa geçişte yaşlılık algısı ve tarihsel süreçte yaşlılık. A. Arısoy (Ed.), *Yaşlılık ve yaşlanma yazıları* içinde (ss. 25-30). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.

Görgün Baran, A. (2016). Yaşlılıkta sosyal dışlanmanın toplumsal boyutu. V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık, disiplinlerarası yaklaşımlar, sorunlar, çözümler* içinde (ss. 70-105). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Görgün Baran, A., ve Taşçı, C. (2024). Yaşlının güçlenmesinde refah devleti politikalarının önemi. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi (YSAD), 17*(1), 54-63.

Gül, İ. I. (2018). Yaşlı bireylere insan hak ve özgürlükleri perspektifinden bir bakış. A. Duben (Ed.), *Yaşlanma ve yaşlılık disiplinlerarası bakış açıları* içinde (ss. 111-131). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Gültekin, T. (2020). Gerontolojinin doğuşu ve gelişimi. D. Say Şahin (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* içinde (ss. 1-14). Ankara: Ekin Yayınevi.

İçli, G. (2016). Sosyal statü ve rol bağlamında yaşlılık. H. Ceylan (Ed.), *Yaşlılık sosyolojisi* içinde (ss. 41-55). Ankara: Nobel Yayıncılık.

İlgili, Ö. (2020). Yaşlı istismarı. D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* içinde (ss. 119-123). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.

İpek, M. (2021). Neoliberal dönemde yaşlılığın söylemlerle yeniden inşası. N. Şahin Taşğın, Y. Ahi, ve U. Tekin (Ed.), *Sosyal hizmet ve ailecilik* içinde (ss. 133-148). Ankara: Nika Yayınevi.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (2007). Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı. 12 Aralık 2023 tarihinde https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/07/29/AvrupaSosyalSarti.pdf adresinden alındı.

İstanbul Bilgi Üniversitesi İnsan Hakları Hukuku Uygulama ve Araştırma Merkezi (2003). Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme. 14 Kasım 2023 tarihinde https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/EkonomikSosyalKulturelHaklarSozlesmesi.pdf adresinden alındı.

Kabaoğlu, İ. (1996). *Dayanışma hakları*. Ankara: Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayınları.

Kahraman, L. (2016). Yaşlılara ilişkin "sosyal dışlanma"yı önleyici politikaların geliştirilmesi. V. Kalınkara (Ed.), *Yaşlılık, disiplinlerarası yaklaşım, sorunlar, çözümler* içinde (ss. 127-139). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Kapıkıran, Ş. (2016). Yaşlılarda yalnızlık ile yaşam doyumu arasındaki ilişki: Sosyal desteğin aracılık rolünün sınanması. *Yaşlı Sorunları Araştırma Dergisi, 13*, 13-25.

Kaygusuz, C. (2008). Yaşlılık kuramları. K. Erşanlı ve M. Kalkan (Ed.), *Psikolojik, sosyal ve bedensel açıdan yaşlılık* içinde (ss. 215-250). Ankara: Pegem.

Keten, H. S. (2020). Geriatrik yaş grubunda hukuki işlemlerde sağlık raporu alınması zorunlu mu? *TJFMPC, 14*(2), 312-315.

Kıssal, A., ve Beşer, A. (2009). Yaşlı istismar ve ihmalinin değerlendirilmesi. *TAF Preventive Medicine Bulletin, 8*(4), 357-364.

Koç, İ., Eryurt, M. A., Adalı, T., ve Seçkiner, P. (2010). Türkiye'nin demografik dönüşümü, doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler, 1968-2008. *Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.*

Koç, İ., Özgören, A. ve Şirin, H. (2008). Türkiye 'de Yaşlıların Yaşam Kalitesi ve Aile Yapısının Yaşlıların Yaşam Kalitesine Etkisi. Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması, 2008 İleri Analiz Çalışması, *Türkiye Aile Yapısı Araştırması* içinde (231-280) 5 Ekim 2024 tarihinde

https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Ftirmasi_2021.pdf adresinden alındı.

Korkut, G. (2020). Sosyal politika ve yaşlılık. D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* içinde (ss. 141-157). İstanbul: Ekin Yayınevi.

Kuçuradi, İ. (2022). *İnsan hakları: Kavramları ve sorunları*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.

Mertoğlu, M. (2013). Türkiye ve dünyada yaşlı hakları ile ilgili çalışma ve yasal düzenlemeler. *Fasikül, 5*(42), 11-14.

Mevzuat İnternet Sitesi. (20.04.2016). 6701 Türkiye İnsan Hakları Eşitlik Kurumu Kanunu. 25 Ocak 2025 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6701&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Oktay Erol, S. (2020). *Erişkinliğe geçiş sürecinde sığınmacı gençler ve grup hakları* (Yayın no. 652751) [Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi]. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp

On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028) (2023). Nüfus ve Yaşlanma, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (194-197). 21 Ocak 2025 tarihinde https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/12/On-Ikinci-Kalkinma-Plani_2024-2028_11122023.pdf adresinden alındı.

Öğüt Düzen, ve Büyük Yörük. (2022). Yaşlılık kuramları ve yaşlanmanın boyutları. A. Arısoy (Ed.), *Yaşlılık ve yaşlanma yazıları* içinde (ss. 50-60). Bursa: Ekin Yayın Dağıtım.

Özben, Ş. (2008). Yaşlılarda umutsuzluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 136-151.

Özkurt, V. (2021). Dünü, bugünü ve geleceği ile yaş ayrımcılığı. B. Varışlı (Ed.), *Değişen toplumda yaşlanma ve yaşlılık* içinde (ss. 93-119). Ankara: Nobel Yayıncılık.

Özütürker, M. (2021). Yaşlı ayrımcılığı. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 36*(17).

Senex İzleme. (2024a). *Yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin izlenmesi: 2024 yılı I. dönem raporu*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları. 11 Kasım 2024 tarihinde https://api.senex.org.tr/Upload/Publication/eda20eaa4deb464a9c1d75ad03ec5925.pdf adresinden alındı.

Senex İzleme. (2024b). *Yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin izlenmesi: 2024 yılı II. dönem raporu*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları. 11 Kasım 2024 tarihinde https://api.senex.org.tr/Upload/Publication/853f8f66f1124f8ea4ce2853dc9b833b.pdf adresinden alındı.

Senex İzleme. (2025). *Yaşlılara yönelik şiddet ve ihlallerin izlenmesi: 2024 yılı III. dönem raporu*. Yaşlanma Çalışmaları Derneği Yayınları. 29 Ocak 2025 tarihinde https://api.senex.org.tr/Upload/Publication/04c199999196452fa5fa5e7037d34d33.pdf adresinden alındı.

Sılaaydın Aydın, M. B. (2008). Yaşlıların barınma sorunu: Tek çözüm huzurevleri mi? *Kentte yaşlı olmak: Sorunlar ve çözümler sempozyumu*. Denizli.

Şen, F., ve Meriç, M. (2019). Determination of abuse and depression in the elderly. *Journal of Elder Abuse & Neglect, 32*(1), 60-71.

Şentürk, Ü. (2022). *Yaşlılık sosyolojisi: Yaşlılığın toplumsal yörüngeleri*. Bursa: Dora Basım.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). 2023 Yılı Faaliyet Raporu. 3 Ekim 2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/160427/faaliyet-raporu-2023.pdf adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2024). ASHB İstatistik Bülteni 2024 Temmuz. 3 Ekim 2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/sgbd/istatistik-sayfalari/aylik-istatistik-bulteni/ adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Aile ve Toplum Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2016). Türkiye Aile Yapısı Araştırması TAYA 2016. 4 Ekim 2024 tarihinde https://www.aile.gov.tr/media/35811/taya-2016.pdf adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü/ EYHGM. (2023). Yaşlanma Vizyon Belgesi. 1 Aralık 2024 tarihinde https://www.aile.tr/media/135665/yaslanma_vizyon_belgesi_.pdf adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü/EYGHM. (2023). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Nisan 2023. Ankara. 6 Ekim 2024 tarihinde https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü/EYGHM. (2022). Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni, Şubat 2022. Ankara. 6 Ekim 2024 tarihinde https://www.aile.tr/media/102882/bakanlik_subat_2022_ebulten.pdf adresinden alındı.

T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Engelli Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü /EYGHM. (2023). Yaşlı Hakları Ulusal Eylem Planı (2023-2025). 1 Aralık 2024 tarihindehttps://www.aile.tr/media/133624/yasli_haklari_ulusal_eylem_plani.pdf adresinden alındı.

TİHEK. (2022). Türkiye Yaşlı Hakları Raporu. 26 Ekim 2023 tarihinde https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/1661929782.pdf adresinden alındı.

TİHEK. (2023). Ulusal Önleme Mekanizması Ziyaret Raporları. 28 Ocak .2025 tarihinde https://www.tihek.gov.tr/public/editor/uploads/NedC86a7.pdf adresinden alındı.

Tufan, İ. (2003). *Modernleşen Türkiye'de yaşlılık ve yaşlanmak: Yaşlanmanın sosyolojisi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Tufan, İ. (2006). *Yaşlılıkta bakıma muhtaçlık ve yeni bir bakım kültürü*. Antalya: Gero Yayınları.

Tufan, İ. (2014). *Türkiye'de yoksulluğun yapısal değişimi*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Tufan, İ. (2016). *Antik çağdan günümüze yaşlılık ve yaşlanma*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Turhan, A. (2013). İnsan hakkı kuşakları arasındaki tamamlayıcılık ilişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 357-378.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2022). İstatistiklerle Yaşlılar 2022. 11 Ocak 2025 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2022-49667 adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023a). İstatistiklerle Yaşlılar 2023. 11 Ocak 2025 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Yaslilar-2023-53710 adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023b). Sosyal Koruma İstatistikleri 2023. 11 Ocak 2025 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560 adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2023c). Türkiye Yaşlı Profili Araştırması 2023. 11 Ocak 2025 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Turkiye-Yasli-Profili-Arastirmasi-2023-53809 adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2024). Yoksulluk ve Yaşam Koşulları İstatistikleri 2024. 11 Ocak 2025 tarihinde https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Yoksulluk-ve-Yasam-Kosullari-Istatistikleri-2024-53714 adresinden alındı.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2021). Türkiye Aile Araştırması 2021. 05 Ekim 2024 tarihinde https://www.tuik.gov.tr/media/announcements/turkiye_aile_yapisi_ara%C5%9Ftirmasi_2021.pdf adresinden alındı.

Türkiye Hükümeti. (2009). Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına dair 1. ulusal rapor. 13 Ocak 2025 tarihinde https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168048618f adresinden alındı.

Türkiye Hükümeti. (2013). Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına dair 5. ulusal rapor. 13 Ocak 2025 tarihinde https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680486194 adresinden alındı.

Türkiye Hükümeti. (2015). Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına dair 7. ulusal rapor. 14 Ocak 2025 tarihinde https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680486194 adresinden alındı.

Türkiye Hükümeti. (2017). Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına dair 9. ulusal rapor. 14 Ocak 2025 tarihinde https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680486194 adresinden alındı.

Türkiye Hükümeti. (2021). Avrupa Sosyal Şartı'nın uygulanmasına dair 13. ulusal rapor. 14 Ocak 2025 tarihinde https://rm.coe.int/rap-rcha-tur-13-2021/1680a2571a adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). T.C. Resmî Gazete. 09 Ekim 2024 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/#anayasa adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti. (1983). 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'na ilişkin yönetmelik. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 18059. 09 Ekim 2024 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2828&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti. (2006). 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 26200. 11 Ekim 2024 tarihinde

https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5510&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5 adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti. (2005). 5393 sayılı Belediye Kanunu. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 25874. 11 Ekim 2024 tarihinde https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5393.pdf adresinden alındı.

Türkiye Cumhuriyeti. (1976). 1512 sayılı Noterlik Kanunu. T.C. Resmî Gazete, Sayı: 15645. 20 Ocak 2025 tarihinde https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/noterlikKanunuYonetmeligi.aspx adresinden alındı.

Topgül, S. (2021). Uluslararası boyutu ile yaşlı bakımı ve sosyal hizmet. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 14*(76), 685-695.

Ulusal, F., Tiryaki, S., Demirdaş, F. B., Arslanoğlu Kaleli, I., ve Tufan, İ. (2020). Yaşlılık sorunları ve çözüm önerileri. D. Say Şahin (Ed.), *Etik yönleri ile yaşlılık ve yaşlanma* içinde (ss. 69-91). İstanbul: Ekin Yayıncılık.

UNDESA. (2023). Leaving No One Behind In An Ageing World: World Social Report 2023. 05 Aralık 2023 tarihinde https://desapublications.un.org/ adresinden alındı.

Uyar, L. (2006). *Birleşmiş Milletler'de insan hakları yorumlar, insan hakları komitesi ve ekonomik sosyal ve kültürel haklar 1981-2006*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Uygun, O. (2000). İnsan hakları kuramı. *İnsan hakları* içinde (ss. 13-42). İstanbul: Cogito, Yapı Kredi Yayınları.

Uysal, A. (2002). Dünyada yaygın bir sorun: Yaşlı istismarı ve ihmali. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 5*(5).

Varışlı, B. (Ed.). (2021). *Değişen toplumda yaşlanma ve yaşlılık*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Yanardağ, U. (2019). Yaşlılarla hak temelli çalışma. U. Yanardağ ve M. Yanardağ (Ed.), *Yaşlılık ve sosyal hizmet* içinde (ss. 171-189). Ankara: Nika Yayınevi.

Yazıcı, S. (2014). Gerontoloji ve gelişim süreci. N. Korkmaz ve S. Yazıcı (Ed.), *Küreselleşme ve yaşlılık: Eleştirel gerontolojiye giriş içinde* (ss. 21-36). Ankara: Ütopya Yayınevi.

Yılmaz, M. S., ve Mermutlu, A. (2023). Yaşlı bireylerde yaşlılık algısı ve ölüm. *Olgu Sosyoloji Dergisi, 2*(1), 47-58.

ÖZ GEÇMİŞ

Elif DEMİREL

Eğitim

Derece	Yıl	Üniversite, Enstitü, Anabilim/Anasanat Dalı
Lisans	2017	Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Sosyal Hizmet
Lise	2013	Ergün Öner-Mehmet Öner Anadolu Lisesi

İş/İstihdam (Varsa)

Yıl	Görev
2021	Sosyal Hizmet Uzmanı

Mesleki Birlik/Dernek Üyelikleri

Yıl	Kurum
2019-	Üye: Farkına Var Derneği